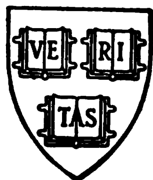
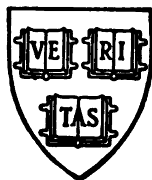
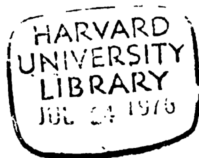

VE RI
TAS



RUDNÓ
ÉS
LELKÉSZE
1844 ÉS 1845BEN,
MEG MÉG VALAMI, TÖBBI KÖZT
A' MAI MAGYAR ZSIDÓ IS,
KÖZREBOCSÁTÁ
RÉSZREHAJLATLANÚL RUDNÓ BARÁTI ÉS ELLENEI'
FÖLVILÁGOSITÁSÁRA

ARÁNYI LAJOS,
ORVOS-SEBÉSZ-TUDOR, SZEMÉSZ-SZÜLÉSZ-MESTER, A' PESTI KIR. EGYETEM' ORVOSKARA', A' BUDAPESTI K. ORVOSEGYESÜLET' ÉS A' MAGYAR KIR. TERMÉSZETVIZSGÁLÓ TÁRSASÁG' TAGJA, A' PESTI KIR. EGYETEMNÉL KÓRBONCZTAN' TANÁRA.

PESTEN,
Emich Gusztáv' könyvkereskedésében.
1846.



Pesten, Beimel J. betűivel.

Fenékkerekités.

Valamint a' XV. és XVI. század a' különb tudományi felfedezések végetlen rajától zsibongott — mint hajdan a' bibliai hét bő esztendő: mostani századunk is, különösen utolsó két évtizedében, nyüzsög a' gyógytudományokba vágó, 's hol roszat, — hol jót is agyon vágó lelemények' zsizsere hadától. Tekintsük a' láthatárt! Egyik forró 's fűszerezett borral (*Lazarini*), másik fris tiszta vizzel (*Prisnicz*), — egyik száraz zsemlyével (*Schrott*), másik puhára főtt prófonttal (az anonymus *juhász* Poroszhonban), — egyik a' biblia szavainak előmondásával 's imákkal (Dr. *Ringicis* Münchenben), a' másik csupán simogató megáldással (a' delejző *Ennemoser*) — egyik az orvosságok' árnyékával(*Hahnemann*) másik egy tarisznyaporral 's akónyi főzetekkel (*Rasori Tomasini*), — egyik francz hashajtókkal (*de Roy*), másik angol bélinditóval (*Morison*) — a' harmadik plane tót hasüritővel — laxativával — (*a' Rudnói Madva*) akar minden nyavalyát

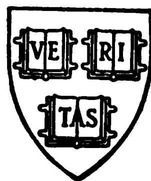
agyon durrantani. A' mi pedig a' vérszopó vampyrokat illeti, kik ha vért pintenként nem bocsáthatnak, hamarabb elhunynak betegeiknél: vagy, mi merőben ellenkezik, kik egy csep vérbocsátásnak hallatára már szörnyü halált halnak, — vagy végtére, kik a' jodnak mint a' Jud-nak csupa divatból egyiránt ohajtanak polgárjogot 's határtalan hatáskört eszközleni: mind ezeket nem is emlitem, valamint azokat sem, kik a' jodinát — jodot, hydrojodas kalit — csupádoncsupa hydrargirumnak (mercurnak) nézik, 's tőle mint a' lidércztől botorul elrettennek, összeröffennek.

Mind ezen sok uj felfedezésekről csak azon német elményt mondhatjuk el, hogy: az a' sok, a' mi rólok hireszteltetik, nem mind uj, — a' mi uj, nem sok — (kivevén némileg a' jodot.)

Hogy universale remedium, melly az éhelhalót táplálólag éltetni, a' magát agyonfalót üritőleg kiéheztetni birja — melly a' megfagyottat felengesztelni, a' félig megsültet félig megfagyasztani tudja — melly a' véreveszettnek vérét szaporitani, a' bővérünek vérét megfogyatkoztatni képes legyen 's a' t. hogy mondom illy átalános gyógyszer nincs 's egyátalában nem is lehet, azt kiki tudja, kinek e' lapok kezeibe vetődnek, 's hogy universale remedium hallatára az orvos azonnal azt pengeti, mit *Szentpéteri a' két pisztolyban*, midőn arája a' zenemester' karjai közt aléldozik, t. i. hogy „alázatos szolgája" — ez mondom mind ismerős dolog: minélfogva hogy többi között például a' rudnói szerek (labdacsok — pilulák, porok, füvek és kenőcsök), mely-

lyek majd minden betegnek lényeges változtatás nélkül mindig egyformán iratnak, szinte nem nagy részvétet lobbantanak az orvosnak különben bár-miképen is buzgó keblében, szinte tudnivaló; hanemha doct.ő kegyelme a' híres Zimmermantól ajánlott magányba vonúl hébehóba, 's ott mind a' mellett hogy jól látja, miszerint, hacsak akaromféle izü manna gyanánt nem harmatozik Rudnó térein valami absolutum szer, bizony kurta kis supellex lehet ott; fontolóra veszi mégis, mi csakugyan méltán szeget üthete fejébe, hogy t. i. elvégre nem gördül ám mindig vakra a' rudnói koczka.

'S csekély személyem ezen magányba- és magábatérést hellyel hellyel valóban gyakorolván, csakugyan az iménti 's bennünket — magyarokat — legközelebb érdeklő rudnói gyógymódon akadt vala meg mindenek felett. A' seregestől szemeim előtt álló rudnóiféle tapasztalati adatok' szemléjenél azon eredményre bukkantam, hogy a' tót kiürítők ritkán sikerhiányuak, hanem hol *vészes*, hol pedig üdvös foganattal birók. *A' gonoszokhoz* tartoznak: a' higany' (mercurius) bő adagából eredett nyálfolyás(salivatio), a' túlbuzgó 's életerőt kimeritő hasmenések, bél és méhgyuladások, a' különféle forrásból bugyogó véráradások, a' csillapithatlan és sorvadásba sülyesztő lázak. — A' jó félékhez ellenben tartoznak: a' nyavalyatörés és sokféle néven nevezendő görcsös bántalmak, a' görvélyes fekélyek, a' különféle bőrkütegek, a' tagszaggatások' külön fajainak elháritása, a' rosz emésztés, a' makacs köhögések' ledorongolása, 's végtére a' néha tudo-


VE RI
TAS

's érthetőleg kimondom, hogy: egészen különválasztom benne a' paptól az orvost. Az orvosról kimondám habozás nélkül a' mezitelen roszat, valamint a' csupasz *jót*, de mint papot birálatom alá két okból nem veszem: először, mert absolut elvem a' papokról mint a' holtakról: nil, nisi bene; másodszor mert — 's ez tulajdonkép előbbi mondásomnak fenékalapja, én a' papot — legyen az bár erről vagy amarról a' *részről*, ebből vagy amabból *a' felekezetből*, *szertartásból*, *hitből*, vagy *vallásból* — mindig horebi égő bokornak tekintem, mellyhez jámbori indulattal kell járulni.

* * *

Ad vocem „pap és orvos"

Sokan azon hiszemben vannak, mintha a' papi és orvosi rend két egymással homlokegyenesen ellenkező, két valóságos ellenséges párt volna, noha semmi egyéb emberosztály között olly hasonlatosság nincsen, mint az orvos és pap közt, mert (de kérem ne forditsuk át olvasatlan e' lapot!)

1-ör. Mind a' jó pap, mint az orvos holtig tanul.

2-or. Mind a' kettő szilárd titoktartó.

3-or. Mind a' kettő ellenőrködésen kivül áll (hol tágabb hol szorosabb értelemben) 's mint a' népnek meghitt barátja vagy atyja tekintetik.

4-er. Mind a' kettőnek becse kitünő polczon diszeleg, de ha bukik, akkor negyven nap negyven éjjel hull, mint Szent Mihály üzettjei, ledobottjai (*diaboli*).

5-ör. Mind a' kettő vigasztaló nemtőül, földünket édenitő jó szellemül van közénkbe szállítva az égi kormány által.

6-or. Mind a' pap mind az orvos — az ép állapot' föntartását, mind a' kettő az ártalmas befolyások' gátolását, mind a' kettő végtére a' kitört bajak' orvoslását vallja föladatául 's mint tudjuk, egyik a' lelki, másik a' testi szférában (körben), 's ki nem ismeri, milly szoros kapcsolatban áll a' lélek a' testtel, — a' szellemi az anyagival! Hogyan gyógyit p. az orvos beteg lelkületből eredt nyavalyákat, ha a' vallás' malasztos balzsamát nem ömleszti a' zsibbasztó lélekre? Hogyan javithat ellenben a' *pap* olly indulatforradalmakban, mellyek a' vér, az epe, az agy, a' máj, a' lép 's a' t. elfajulásaiban gyökereznek 's igy bujaságra, házsártosságra, ön- vagy testvérgyilkolásra 's a' t. rugasztanak, ha meghitt barátjától az orvostól anyagi szereket nem szerez lelki betegének. Ádám' mellyik fia találá föl e' napságig a' szellemi és anyaginak szoros határát? szabatosan kitűzött ‚ne odább'ját (non plus ultráját)?

7-er. Mind az orvost, mind a' papot gyakran kisértetbe ejti az *egyoldaluság'* gonosz nemtője, 's innen egyik fogytig a' durva materialismus' feneketlen aknájának fulasztó légü mélyében tespedez, mig a' másik az olly igen-igen subjectiv idealismusnak földünktől szüntelen lőtávolkivüli magas fellegeiben libegdegel örökön-örökké: de tanult engedni mind a' kettő, 's ha igaz hivatással bir, tud is engedni mind a' jó hitész; mind

a' jó orvos, mert erre az ész inti, a' sziv pedig serkenti 's ragadja!

Az engedésből egyetértés születik, így mintha a' költő képzelete büvharangjának*) varázszengetegei hangzanának egyiknek mint másiknak szeliden megrezzent idegzetében, támad éltető közérzés és eleven közszeretet mindkettőnek öszszeforró keblében.

8-or. Tanitja azt a' tapasztalás is, hogy az igaz lelkü pap és orvos, ha csak a' leggyengébb érintésbe jő is egymással, a' legszorosabb barátsági viszonyba forr össze, épen ugy, mint két tiszta jellemü pénztárnok, ki egymást először látja 's egymást jól átlátja: örvendve nyujtja az egyik olvasatlan a' másiknak a' gyüjtött kincset, mellyet rája biza a' nép — örvend mondom, hogy olvasatlan nyujthatja át a' pénzt, mert látja a' becsületet barátjának szeméből kisugározni, — 's nem különben örvendve veszi a' másik is szinte olvasatlan át az öszveget, mert öntisztaságát látja ügyfele' pillantásaiból visszatükrözni: illyen az ellenőrködést feleslegelő bizalom, melly igaz élvezetet nyujt az igaznak, 's két illy igaz lélek hogy ne olvadjon aztán egygyé két testben baráttá? baráttá a' szó legmennyeibb értelmében! Kevés az illyen ember mai világban, mondja a' kevessé higgadtabb keblü — de 100 év előtt még kevesebb spanyol juh volt határainkon! Az ipar atyámfia! a' nevelés! a' vas akarat! fac possis 's meglesz — — ha barmot jobbitasz, embert

*) Schiller Concordia nevü harangja.

miért nem? 's ha jobbitani akarsz, magadon kezd a' jobbitást, ugy mond a' bölcs.

Ritka, meg kell vallanom, ritka mai nap a' pap és orvos közt Castor és Pollux, de ennek oka (mit vörös tintával aláhuzni nem ártana) az, hogy *nem bir minden orvos és p a p, midőn őt beigtatják, valóságos hivatással — vocatióval*; mert ha igaz, hogy költészszé születni kell, nem neveltetni; ugy még igazabb, hogy az igazi orvosnak és papnak szinte nem csupán képeztetnie, hanem teremnie, meghivattatnia kell: de mire fájdalom nem ügyel a' jelenkor olly lelkismeretesen, mint a' hajdani! 's azért akkor csak minden tizenharmadik vala *Judás*, holott mostanság örülhetünk, ha az *igaz* a' minden tizenharmadik! Nem csupán az ész' erejének metrumát, az eminentiákkal vagy plane csak primákkal bélyegzett testimonialisokat kell a' csődöknél szemügyre venni, hanem a' szivet is egy gazdagon rovatolt 's hiven beirt ugy nevezett conduit-listán fel kellene állitani, mindannyiszor, midőn a' szellemiségi vagy anyagisági gyógyásznövendéket a' pythagorási körbe bevenni 's fölkenni akarjuk: mert magas ész történetesen alacsony szivvel egy lényben párosulva a' legkárhozatosabb eredményeket rajozza, 's átok és vészmaszlagos magvai lepik el egyaránt a' szellemi és anyagi telkeket, mellyeken emez egyoldalulag választott csirarémek járnak kelnek, 's adják az irányt!

Az ész és szivközti súlyegyenvesztés oka, miért szállonganak Pandora' szelenczéjének szökevényei olly számosan nyomorult földünkön, 's

többi közt az orvosi tan' határtalan mezején, hol mostanság a' jeles Dr. *Friedlaender* szerint a' zürzavar, a' birálat (*crisis*) időszakát éljük, mellyből az igazán üdvözitő gyógytan csak a' bölcsészet 's vallás' kezei által tisztulhat ki roppant anyagiassága' salakjából. — Búsan veszi észre az élesszemü és elmélkedő pap, de még a' gondos orvos is, hogy bizonyos idő óta némi vallási hidegség, sőt még holmi bölcsészeti iszony is bontakozik a' gyógyászságban, visszatoroltatik az elmélkedés (speculatio), 's csupán az empirismus' (tapasztalóság) tág 's kényelmes országutján történik renyhe ledérséggel a' pályázás melőfelé a' világ' vásártérére, hol tarka vegyületben hemzseg a' külön szinü orvos és bóditja a' közönséget saját pártja' magasztalásával 's elleneinek legyaláztával. A' jobbak, kik a' töprenkedés 's a' gyötrelem örvényében sikeretlen iparkodnak tájékitóra (*kompass*) szert tenni, hangosan jajdulnak föl, sajgó kinjaikat nyilatkoztatván a' jelennek szörnyü elszakgatottságán, szörnyü bonyolódottságán, és átható reformért rimánkodnak, melly az avatatlanokban (a' nemorvosokban) bizalmat 's tiszteletet rügyeztetne. A' reform kétféle lenne, az egyik az *objectiv*, melly talán a' medicát a' chirurgiával összeolvasztaná? mihez szólani jogom nincs mert nem kérdeztek; a' másik, melly magunktól és magamtól is függ, a' *subjectiv* reform, 's azt követeli: hogy az orvos' lelkülete' kimivelésére is figyelem, nagy *figyelem* forditassék, az orvos ne csak szereivel, hanem jámbor és szilárd akaratával is iparkodjék gyógyitani, köttessék ösz-

sze az ugynevezett *természet' gyógyereje* az ugyhivott lélek' gyógyerejével, mit a' pogány óskor' magiája megpendite, mit a' kereszténység tiszta fénybe derite és magas polczra emele, 's melly a' közép századokban olly kitünőleg szerepelt, — igaz ugyan, hogy ekkor néhanéha ki is tért az igaz világositási ösvényről az önérdek 's kaján ravaszság suttomos homályos rejtekeibe, hol a' legkárhozatosb tévtüzek' csillámа adaték ki napfényül a' vakoskodó buta tömegnek. De itt van az idő, midőn a' Psychiatria (lélekgyógytan) 's némelly zsenge vázvonalai a' tiszta életdelejségnek (Lebens-magnetismus) ismét a' tudomány foruma elébe hozák az *akarat gyógyerejét*. Az akarat, a' segiteni ohajtó akarat (melly maga már mennyországa az embernek), az örök szeretetnek és teremtő istenségnek leghivebb viszfénye (Reflex), a' gyógyászatban a' vallásosságot a' bölcsészettel testvérfrigybe fogja léptetni, 's akkor majd a' gyógytan igazi disze leend a' tudományoknak, mert a' bölcsészettől saját léte' valódi megismerését, szerte elágazó viszonyait és hivatásának öntudatát, (mellyről gyakran igen homályos vagy egészen hiányzó fogalommal bir, nyerendi el ajándékul, — a' *vallástól* pedig azon szent kelyhet kapja emlékül, melly által egy magosb, 's eddig csak futólag méltánylott világnak lesz polgárává, mi által az örök szeretet' lelkétől lesz megihletve, melly ismét uj szövétneket gyujt az ismeretek' terén, mi szerénységet cseppent a' tudósság' gőgébe, 's melly a' gyógyászatot jámbor cselekvéssé szinváltoztatandja. Földi 's men-

nyei bölcseség fogja ekkép a' gyógytan' homlokára a' fölkentség' bélyegét illeszteni 's neki a' többi tudományok és művészetek közt az első rangot megszerezni.

Ha megfontolva veszi mondatimat a' nyájas olvasó, akkor meggyőződik arról, hogy azon orvos, kiben az absolut jó iránti lelkesedés szolgál (egy meggyőződésből lett missionariushoz hasonlólag) minden cselekedetnek rugójául: azon orvos mondom, sokkal képesebb lesz gyógyitani mint az ollyan, ki csak pénzvágytól vagy természettani szenvedelemtől serkentve működik; mert eme csupa experimentálgatásból könnyen elpattantja a' soha többé össze nem hurkolható életfonalat, — a' másik pedig csak addig csapol vért, mig pénzt csapolhat, addig erősiti a' beteget, mig amaz erősiti az orvos' jövedelmeit: mi közben a' valódi jámbor gyógyász izzadoz, mig ereje hatalmával egyoldalt a' betegség mibenlétét ki nem lesi vagy a' czélirányos szert ki nem találja, más oldalt pedig határtalan bizalmat, hitet gerjeszt a' betegben, mi által az életerők fölmagasztaltatnak: ezen magasztalódás' foganatja pedig a' fölgyógyulás.

Vannak egyébként átalkodottak, kik a' megismert igazságot konokul eltagadják: illy szent lélek elleni bünben fetrengőkhöz semmi közöm; de vannak még ollyanok is, kik imigy amugy csak engednének az igazságnak; de mégis jobb szeretnék, ha a' mondat holmi tekintély' sulyával fontositatnék meg, 's ezen jó emberek' számára ide tüzök néhány mondatot a' halhatatlan Dr.

Hufelandtól; (kinek mint ember mint orvosnak érdemei az egész világ előtt ismerősek, kinek főleg macrobiotikáját forgatják a' lajkusok kezeikben) Hufeland „enchiridion medicum" czimü munkájának 82 lapján ezt olvashatni (németül) „Legmagasztosb hivatal az isteni szolgálat után az élet' szent lángja körüli paposkodás, az isten legmagasb ajándékai és a' természet' legtitkosb erői fölött az emberiség' javára vitt igazgatóskodás, azaz — az orvoskodás."

Kinek a' gyógyászat nem válik vallásává, annak az legsiralmasb, leginségesebb 's legháládatlanabb mesterségévé lesz, galádsággá aljasul le, rút bünné fajul el. — 'S mi a' gyógyászat most olly soknál? semmi egyéb, mint puszta nyerekedés — olly eszköz, mellyel szerencsét lehet próbálni és pénzt meg dicsö czimeket szerezni — legfölebb, 's ez is csak a' jobbféléknél, természetvizsgálat.

Der Menschen Leiden zu versüssen
Das höchste Glück ganz zu geniessen,
Ein Helfer, Tröster hier zu sein,
Dies, Gott! lass mich bei allen Sorgen
Bei Tag's Last, jedem trüben Morgen
Gerührt empfinden ganz mich weih'n
Zu trösten, helfen, zu erfreun.

Hufeland.

* * *

Első napom Rudnón.

Nem akarván a' nyájas olvasónak már eddig is túlfeszitett figyelmével továbbá visszaélni, elmellőzöm, miképen jutottam a' gőzösön Pestről Váczra, hol hasztalan keresék társasági kocsit Rudnóra, noha innen minden héten 2–3 szekérrel kocsiznak bucsut a' betegek; nem szólok azon épületről, mellyet várasi kórháznak neveznek Váczon, mellyben testem és lelkem erei fél óranegyed alatt a' végkimerülésig megfogyatkoztak; — nem emlitem közelebbről azon magány épületet, mellyben az értelmesség a' kedély és a' jó izlés olly kitünőleg trónlik, nézzünk bár a' roppant könyvtárba, hol egy könyvforgató is vonz többi közt figyelmet magára, vagy a' jeles festvényü szobákba, a' válogatott elrendelésü kertbe, *) a' szomszéd kies udvarba, vagy a' teritett asztalra, hol még a' lélek is bő és izletes táplálékkal láttatik el. — Nem emlitem, mikép kelle másnap ismét a' gőzöshöz járulnom, mikép jutottam ezen Komáromba, mikép az itteni fogadókban könnyen kapható kocsik' egyikén Nyitrára, onnét a' mind inkább elregényesedő vidor bérczü tájékban Nagy - Tapolcsányra; — elmellőzöm, miként nem örvendettem csupán, de meg is lepettem itt a' gyógyszertár' szigoru rendességén, hol a' Rudnón megrendelt gyógysze-

*) Mellyből százanként osztatnak szlét ajándéku szegény adózóknak évente n'mesitett gyümölcsfák.

rek egy saját óriásszekrényben, és számtalan jól megczimezett ládákban külön-hüselnek, mellyek meghazudtolják azon pletykát, miszerint a' gyógyszerész (ki nekem egyébkint sem ingem sem gallérom) amugy isten igazában elmarkolász hol ebben, hol amabban a' fiókban. Utolsó falu Nagy-Tapolcsány és Rudnó közt Krestyánfalva. Innen kisség jobbra kanyarodik az ut és a' puskalövésnyi távolságra álló egyszerü de igen tiszta (József idejebeli) rudnói templom felé vezet, mellytől kezdve maga a' fák és part által eltakart falvacska egy hegyoldalon vonul el ollykép, hogy Rudnót, minthogy egy tekervényes völgy' partjain görnyed, nem is lehet rajzolni zavar-okozás nélkül. Az egyház' keleti és éjszaki oldalát kert öleli, éjszaknyugotit a' paplak érinti, nyugotit pedig az udvar, mellynek palánkja elött, érkeztemkor 4 kocsi és 7 szekér állott különféle nyavalyásokkal terhelve.

Benéztünk előbb a' palánknak nyiltszivüséget áruló tág résein, kémlelvén — áll-e vajjon sok ember az udvaron, mit ugyan most nem tapasztalánk, de lehete per inductionem igen tisztán következtetni, hogy bizony majd annyi lélek fordul meg napjában a' pap' udvarában, mint a' mennyi a' bécsi burghofban, mert benyitván az udvarba, karavánunk szerencsésen baktatott előre a' 60—80-ig mehetett turbékoló galambfalka közt, a' nélkül, hogy csak legkevesebbé is megzavará a' szárnyasok' nyugalmas gondtalanságát, mi természetesen nem történendett, ha számos embertömeghez nem vala szokva a' sze-

lid tubasereg — ugy nemkülönben a' velük pajtáskodó külön faju szapora baromfi is.

Egyszerü kitelhető tisztaság uralkodék a' csürrel, ólakkal 's néhány növendékfával felszerelt udvarban, mellynek mihamar szembeszökő végén áll a' paplak két ablakkal, 's egy közöttük nyiló ajtóval, ezen a' konyhába jutni, mellyet a' hölgyek csinosnak mondanak, de a' mellyben hölgyeket csinosakat nem találtunk, bár hölgyre kettőre is bukkana szemünk. Az egyik akkora volt, hogy Átlást könnyü szerrel fölválthatná bármikor a' világteke' istápolásában izmos területére nézve: de erejét tekintve most az egyszer még sem, mert quell horreur az amazon egész valója elhanyagolt (elhanyagolt? igen, igen elhanyagolt) váltó lázból eredt hasdugulásnak 's innen viritó szürke sárgaságnak vagy sárga szürkeségnek volt csodálatos képe. A' másik hölgy akkora volt mint egy közönséges magosságu bot; de továbbá törpe magasságát megbocsátva is, még mindig nagy hasonlatosságot találék közte és egy à peu pres a' Váczíutczában árukép kiállitott pálcza között, mert (Saphir modorában gondolkodván) 1-ör mind a' bot, mind az asszony száraz. 2-or mind a' bot mind az asszony érzéketlen, mert imé a' legnyájasabban szólitassék bár és üdvözöltessék is a' számos supplicanstól, stereotyp durczásságából eddig ötet senki nem látta kivetkezve. 3-or olly ijesztő, olly borzasztó hatással bir ezen asszonyi állat kinekkinek láttára, mint egy bot, mellyel kemény főbe kemény argumentumok sulykoltat-

nak. — Mig ezen antropognozis töredékeit Pestre térvést összefüzdögélém, egy meghitt emberem azt állitja, hogy isten őtet ugy segélje, meg van a' bothoz hasonló asszonyka' kedélye gyógyitva, még pedig elvileg hasonyszenviképen, miután holmi *similia similibust* *) adtak nekie, de alagilag bezzeg aleopaticust.

Mind ezek' folytában miután már jobb utra tére vádoltunk, szinte Saphir **) szellemében azt állítom, hogy bizony mégsem hasonlit e' jó asszszony a' bothoz, mert: 1, ezen asszony elveszi a' tallérokat, a' bot nem. 2, botért kapni tallérokat, ez asszonyért nem adnának egy babkát. 3, a' bot sima, ez asszony durva. 4, a' bot uj jószág, ez asszony ócska portéka tarattyu. 5, a' botot örömest hordjuk magunkkal, ez asszonytól örömest menekülünk. — Ki nem ismer ezen olly izetlen kellemü, valamint izetlen leirásu nőben a' pap' gazdasszonyára — kinek mogorvaságáról már a' hír tárogatói eljajgatták a' legborzasztóbb nótákat, 's kiről csak egy vonást, egy igen árnyéklepte vonást másolok le szurokba mártott ecsetemmel, melly vonás igaz, némi szurkot és szurtot rám is ejt, de . . Causa causae est simul

*) Szeget szeggel, botot bottal.

**) Nehogy más lobbantsa szememre, magam teszem magamnak a' megjegyzést, hogy midőn Saphir tollával irok, koránsem hitegetem magamat, mintha Saphir ünneplett 'venája ömlesztené a' betüket 's gondolatokat, ki nemcsak szakemberének nem, de még csak dilettansnak sem képzelem magam az elmények' (Witz) mezején, hanem ha hébekorba amugy andalgtombanÖ eltévelygtetné Nemesis szegény gyarló lelkemet e' térre!

causa causati; vagy más szóval: jaj a' botránykozónak, de jajabb a' botránykoztatónak!! Halljuk a' botrányt! — Egy igen tisztes bécsi asszony egész illedelemmel simula az imént megcsipdeltem gazdasszonyhoz, ki az idegen nőnek beszédéből (bár azt jól érté) csupán azt fogta meg, mit kezéből vehete ki, t. i. *a' 10 pengő forint ajándékot*, sage tiz pengőt! mellyet olly arczczal dugá a' vén szatyor zsebébe, mintha holmi birói idézet (bécsiesen: Zustellung) nyujtatnék nékie által, köszönetről szó sem vala. Igaz ugyan, hogy a' tót asszony bécsiül társalogni nem tud, azonban néhány szepesi németségü morzsát különben csak el-el-hullajtott itt ott, melly ha máskor mint hegedütanulásba kezdőnek hamis hangjai hasogatandotta is füleimet, mostanság mutatis circumstantiis a' legszendébb hálahymmuszkint hangzott volna, — de ha már vedlő madárkint (mert ő is csakugyan vedlik) megszólalni teljességgel nem akart: ugyan kérem mi gátolá, hogy bundás szemöldökeit csekély mosolyra széllyel ne huzza? vagy talán lelke' szótárában nem fordul elő a' „mosoly“ szó, mint az emberséges Herrnhutiakéban helyt nem mer lelni a' *szerencse*, *sors*, *vakeset*, *kártya*, *koczka* 's több illy név. — De hát mi lehetett a' nyájas bécsi hölgy' kivánsága, kérdi a' nyájas olvasó? az, mire egy jámbor anyát a' természet szent parancsa int, bekötözött fejü sinlő fiacskája' számára egy kis tányér levest kére a' dúsan megajándékozott gazdasszonytól, 's indorsatául azt nyeré: „Geh sie, ach! ach geh sie doch!!“ —

Megvallom hajszálon függött flegmám, 's különben fel egy hamar nem fortyanó vérem majd hogy forrongva jobb karomba nem szökött, mellyben boldogult apámról reám maradott sulyos réznyelü esernyőt tarték, 's azt mármár hátvakargatására emelintém in hoc casu speciali, de egy a' küszöbön imádkozó koldús' e' szavai „és ne vigy minket a' kisértetbe" egészen elfagyasztá hevemet, 's ismét meggyőződém, hogy az imádság varázserövel bir, 's hogy jobb a' kardot a' hüvelyben hagyni, hol vak vad erő ellen kell hasztalan küzdenünk.

Ezen eltérésért, melly sem szorosan, sem tágon a' rudnói gyógymód' fölvilágositásához nem tartozik, sokan megrovandanak — de meg sokan épen az illyest kedvelik: egyik a' kenyér haját, másik a' bélét szereti vagy hányja el; egyik a' komoly szabatos rövid beszédet, másik a' szerte ki-és ellocscsanó fecsegést ohajtja; egyik édes gyümölcsöket, másik kerti virágokat, harmadik gyógy- vagy gazdasági füveket, egy negyedik könyveket szeret és gyüjt, egy ötödik pedig pénzből szeret Collectiot csinálni, auch nicht schlecht! egy hatodik a' később egész vizözönkint szerte áradó receptek' kiszemelésével fogja magát e' könyvkében mulatni, egy hetedik (tudjuk, hogy a' hetedik fontos egy szám) abban fogja gyönyörüségét fellelni, ha kedvtelte jelszavait itt ott alkalmazhatja „*la medisence regne par tout.*"

Egy miniszter' előcsarnokába nem járulnak az esedczők nagyobb alázattal, mint ezen kony-

hába: lábujhegyen meghajtott hunyászkodó fővel és mellel, három lépésre hallható szivdobogással sompolyognak az emberek az ajtó felé, minden arcz egy-egy nyilt instánczia, kiki első ohajtana bejutni, de a' kopogtatást és benyitást mégis kiki örömest szomszédjára bizza, -- de nem is igen tanácsos mohón berontani az ajtón — (mellyen a' hallgatozók néha-néha csak néma csendet, 's legfölebb egy-egy tollserczegést vagy' mély fohászt vehetnek ki; (mert ha nincs bereteszelve az ajtó, könnyen megkereszteltetik a' házi ur által egy jó rocska vizzel. Ne véljék egyébkint a' vizgyógymód' túlbuzgó baráti, hogy a' lelkész hydropata, mert ő a' zuhanyozást (Dusch) egyedül és csupán az emberek, 's nem a' nyavalyák' elháritására alkalmazza. — Finom posztó, gyémántgombu tő, zsinóros gunya, selyemszalagu frakk-gomblyuk, szines hajtóka a' szobába juthatásra elsőséget nem szereznek -- legfelebb selyem hosszu ruhák, szinesek és kapcsosok, vagy hollószinüek és apró gombuak szülnek ollykor megelőztető kiváltságot.

Én hála az égnek beteg nem levén, legtöbb erővel birék, 's neki szánván magam', kopogtatok 's benyitok az ajtón 's utánam egy falka.

Öt középsorsu férfiu áll benn félkörleg, kiknek szélsője bekötözött lábu volt, mellyikhez a' miattunk meg nem zavarodott lelkész így folytatván beszédét (tótul): „azután kenje meg ezen irral naponként kétszer lábát 's ismét talpra álland mint egy huszár“ átada egy hosszu vényt (Receptet) — mire aztán meghajtván ma-

gát 4 ember, balra fordul 's indul, az ölödik pedig, ki merő tekintetü vala és hatalmasan pisloga, mivel tartoznék, kérdé, 's hallván a' házi urtól, hogy semmivel: sok áldás és hálakifakadások közt óvatosan, hogy meg ne botoljék, kiczammoga.

Én ezalatt hátra vonulván, feszes figyelőre vevém a' plebánost; 's ezek lőnek észrevételeim: mintegy 55 (voltaképen 62) éves, magas szikár férfiu, tiszta fekete bársony kamaurával (házi papi sipkával) — mellyet a' spanyolok régi szokása szerint csak elbucsuzáskor veszen le fejéről, ha különben e' tisztelkedésre érdemesnek találja a' távozót — fedett fején hajai még barnák, elől mintegy leharapvák, hátul hosszuak, de fürtökbe nem göndörgők, a' fő' tetején ritkák, kevéssé hátra konyuló homloka kitünőleg magas, a' szemöld és halánték táján igen megszélesedő — és Gall szerint következők azon lelki tulajdonok, mellyekre koponyájának (fejének) alkatáról lehet következtetni:

1. Igen kitünő ovatosság, vigyázás, fürkészség, simaság, finom tapintatu bánásmód.
2. Szép foku tárgyemlékezet, tudományszomj, tanulékonyság.
3. Helyemlékezet } mindkettő nem min-
4. Személyemlékezet } dennapi.
5. Zeneszeretet.
6. Igen észrevehető épitési kedv.
7. Jószivüség.
8. Vallásosság. (E' két utolsó tulajdonság-

nak dudorodásait természetesen csak akkor vehetém észre, midőn süvegele a' pap).

9. Az agyacs (Cerebellum) nagyon mostoha terjedelmü — jele, hogy pappá valóságos vocatióból (hívatásból) lett.

Mondhatom az istenben boldogult Gall gyönyörélvezettel tapasztalná, ha élne, hogy gazdag észrevételekből sarjadozó, de szegény alapon álló hypothesiseivel ezen esetben kudarczot nem valla; mert 4—5 nap alatt folytatott fürkészeteim igazolák az elősoroltam sejtelmeket 's a' synthesisre az analysis ugy rá illik, mint egy jó demonstratióra a' q. e. d.

Hogy a' kranioskopiában gyakorlott egyének (főleg ha egyszersmind rajzolók) csupa látásból is kiismerhetik a' megtudandókat, 's nem kénytelenek a' fejeket kézzel tapogatni, azt csak azoknak mondom, kik talán avval vádolhatnának, hogy merő koholmány közleményem, miután nem gyürközbetém neki a' lelkész' kaponyájának megtapintására.

Elhagyván a' száraz csontkémletet, simuljunk Lavater társalgásában a' lágy részeknek, az arcz' külön vonalainak megszemlélésére.

1. Szemöldei tömöttek, jobbika fölebb huzódott 's tanuja a' szüntelen figyelésnek.

2. Szemei sajátok, igen nehéz azokat leirni, barnásszürke szinükön kivül. — Láttam bennük gyors felfogást, szünetnélküli vizsgálódást, egyszerre két három tárgyra figyelés' képessé-

gét, minek a' priori konyitott bizonyságát harmadnap a posteriori érzém, midőn is két egyszerre beszélőt hallgata ki 's egy harmadikat kémlelgete. Ezen lelkésznek borzalmas hazugság nélkül nem lehetne bezzeg mondani, hogy *tudtán kivül kém* — mint amaz ismert franczia abbé vala, — szemeinek lelki ereji annyira potenczirozvák, hogy nem lehet hibás ezen kifejezésem: *szemei szemesek* — — Jobbik szeme nyiltabb, magasabb 's gyakran kifelé irányzott, mi egy kisség sértő hatással bir a' talán már eleve ellenséges indulattal elfogult keblüre, de ha mosoly sugárai áradoznak (mellyek nem ritkák) a' lelkész' szemeiből, kedves kifejezés ömlik el a' csekély redőjü sima arczon 's elfelejti az ember, hogy a' mystikus *Böhmer Jakab* módjára lesülyedő szemhéjak holmi reservatio mentalist (alattomkodást) áruldoznak el; — elfelejti a' néző, hogy alkalmasint egykor eltört orra egy kisség jobbra tart, hogy orrszárnyai szatürikusok módjára valamennyire fölfelé huzódnak a' jobbik szájszeglettel együtt; nyugott állapotban szorosan összeálló kellemes és rendes szabásu ajkai a' rend és tisztaság' szeretetét hirlelik, mellyet minden kitelhető tekintetben föl is találhatunk, nézzünk bár a' lelkész' tiszta csinos fekete öltönyére (reverendájára), bár pedig udvarára, kertjére vagy házára 's ennek egyes hajlékira, mellyek e' következők:

1-ör. Azon szoba, mellyben épen most mulat (ha nem unatkozik) velem a' nyájas olvasó — ez jó terjedelmes, a' kertbe tekintő keleti falán

két, az udvarba néző délin egy ablak, 's im ennél ir lágyfa asztalnál a' pap, e' falnál valami csinos pallérozott vendégágy áll, és fölötte egy ajándékba nyert több tuczat aranyat érő „Ecce homo“ Bonifaciotól — (kérdi egyik vendég, valyon az a' Bonifacio nem Rafael volt-e?). Hasonlita ezen naiv kérdés amaz egyszeri magaveti uracs' eligazitásához, ki egykor Voltair' kilétéről kérdeztetvén, azt válaszolá: Voltair egy jeles költő vala, ki „*Rouseau*“ nevü munkát irt, mondotta volna inkább, hogy az, a' ki többi között sok szamarakat ira; mert mint sokan tudják, Voltair vala, ki egyik utazása közben értesülvén, hogy ellenséges vetélytársa Rousseau ugyanazon vendéglőben volna szállva, mellyben ő maga volt ebédlendő: Roussaunak szobája' ajtajához lopódzék 's nagy betükkel ráirá „Szamár“ no de miért meg is lelte a' mit keresett, mert Rousseau ezt megolvasván 's a' szerzőt kitudván, Voltair' ajtajára megyen, kopogtat, megértvén az entrez-t (szabadot) benyit, a' küszöbön megáll 's kérdi Voltairt „mi tetszik?“ a' megdöbbent ellentárs habozik — Rousseau folytatja „látom hogy alkalmatlankodom, tehát távozom, de bocsásson meg, ugyanis én csak viszonozni akarám látogatását, ön alkalmasint nálam volt, nevét ajtómon nagy betükkel irva találám.“

Bocsánat ezen eltérésért, mellyet tulajdonkép az „Ecce homo“ csudálatos csudálója okoza.

A' kertnek-fekvő oldal' két virágos ablakai közt egy nagy lágyfa ebédasztal — a' házigaz-

da' vendégszeretetére mutat. Nincs is nap, hogy néhány vidékivel meg nem osztatnék a' falatozás — be jó, hogy ez nem a' szakács-asszonytól függ!

A' szoba' éjszaki falát érdektelen kis képek diszesitenék, mellyeknek egyike Rafael-hordóra festett hires boldogságos szüzének (kis Jézussal és Jánoskával) másolata akarna lenni: de ha valahol, itt ugyan csak claudical a' similitudo — e' képek alatt egy pallérozott fiókos szekrény tetején egy medvét ábrázoló dohányszelencze és burnótberbenczék fordulnak elő; jő továbbá egy ajtó, melly a' szük mellék hálószobába vezet, de mellynek alig nyilt résén be nem láthaték; ezután odább barangoló szemem egy egyszerü karszékre akadt, melly előtt egy még egyszerübb asztalka álla, mire folytában a' kályhát ölelő szeglet mutatkozik, mellyből a' szoba' negyedik fala ered: ezt egy szürkére festett agg ruhatár és az ajtó, mellyen bejövénk, jellemzi; végtére imitt amott néhány lágyfa szék álldogál betegek és épek' számára.

Megszólit e' közben egy igen nyilt 's vidor arczu magyar birtokos, vagy legalább holmi Dominiorum praefectus illy szavakkal „Ugyan amice Spectabilis rogo, minő modálitással kell valyon az admodum Reverendusnak a' honorariumot offerálni?" azt hiszem mondám semmiképen, mert mint hallani, semmit sem veszen el — „de bizony deprecor humillime, assecurálhatom öcsém uramat, hogy misére acceptálja a' plebános, a' mit jó szivből adnak, én ezt ex proprio ipsius oro

hallottam“ — lehet — „de rogo humillime nem csak lehet, hanem ugy is vagyon — ejnye ejnye hogy nem jő az embernek akkor jó incidentiája, mikor maxime opus est, pedig az uton ad animam már mindent jól megrumináltam, de denique a' memoria!“ - - e' közt több izben vakargatá füle' tövét, mig végtére mentéje' jobbik hátulsó zsebéből egy burnótszelenczét juttat napvilágra, megkinál vele engem és túlsó szomszédját, ki szinte vőn cum gratioso indultu egy szippanyt, 's im tanácskozásunk lelket kap, mert cum gratioso indultu participans ur hallván uram bátyám' tanakodását, avval áll elő, hogy mennénk a' szomszéd szobába és tennők le a' benn rejlő asztalra a' liberum oblatumot — „optime! optime!“ mond az öreg, ultro örvendék megvallom magam is ezen jó incidentián 's mint egy rendőri vagy hadi kém nyilgyorsan a' mellékhajlékban termék; láttam itt egy tiszta ágyat, mellette egy imazsámolyt, e' fölött a' falon egy üvegre pingált csinoska festményt, melly a' bünök és rények allegoriai képeit ábrázolá; láttam továbbá egy iróasztalt, fölötte a' falon több földképet, meg egy iven az eddigi pápák' garasnyi nagyságban metszett arczképeit — végtére egy 80—100 darab, többnyire disznóbőrbe kötött, könyvet foglaló tárba ütközének szemeim, — e' könyvek közt, mellyek részint orvosiak, részint hitnökiek valának, vagy 10-20. foliánt alakkal méltóságoskodék; ezeken kivül három töltött fegyver, egy még a' Rákóczy hadából megmaradt pisztoly 's egy mosdóasztalka három puha

székkel tárgyazák a' szoba' tartalékát. A' szomszéd szoba' közös kályhája ide is sütött, sőt világitott is egy igénytelen repedéskén. Mind a' két szoba' falai csak meszelvék, mennyezetük pedig more patrio festetlen gerendák és deszkákból képezvék.

Kijővén ezen (bővebben főleg könyvei tekintetében még csak a' jövő napokban megismert) szobából, melly uram bátyám' resonabilitása által e' *percztöl 5 pengö forinttal többet ért*, leülék az ebédasztal megé 's miket a' legfeszültebb figyelemmel tapasztalék, im e' következők valának.

1-sö E s e t.

Egy körülbelől 35 éves ur latinul mondja maga a' papnak (kit ezentul kollegának hivandok), hogy tagszaggatásai vagynak — „delicta juventutis“ lőn a' válasz „*sed nihil hoc facit*, *jam extricabimus rogo humillime illam calomelam*, *quacum vestram dominationem isti imbeciles medici* (gehorgsamer Diener) *destruxerunt* — *tamen illi rogo humillime meraco mercurio saginarent hominem.*“ Ugy van, mond a' beteg, kinek higanybüzü leheletét magam is érzém, midőn későbben vele beszélnék: a' gyorsan megirt vény átadatik a' betegnek, ki összevissza szaggatott lábaival néhány mély hátrakaparcsot csinálván, csudálkozvást, hogy baja illy gyorsan megismerteték, 's remélvést, hogy alkalmasint olly hamar el is üzetendik, eltünik. Az orvosi rendelet állott rudnói labdacsokból (mellyekről lent bővebben) és kü-

lönféle elavult divatú alkatrészekből álló theákból, mellyek közt mégis prima donna a' sarsaparilla vala (melly mai nap is igen látogatottan szerepel). Diaetára nem a' pap, hanem a' privigyei vagy nagy-tapolcsányi gyógyszerész szokta a' betegeket figyelmeztetni — áll pedig az szesz-savany-és gyümölcskerülésből, meg tejnek nagyobb mennyiségü ivásából; még a' német hasuaknak is ezen diaeta Stereotypmodorban átaljában kinekkinek egyaránt ajánltatik.

Nem akarok ugyan az első betegnél már összecsapni, de legyen megengedve *3* alázatos kérdést tennem; 1-ör, ha az imbeciles medici meraco mercurio infarciunt hominem, miért irtunk rogo humillime pilulas rudnenses-t, mellyekben (mint ez iratka' végén látandjuk) szinte Calomela, és pedig sok calomela, azaz mercurius van? 2-or, minek gyanusitjuk az orvost, ha egyéb rudnói vénybenis irunk sal aperienst, meg holmi kákom bákom-jelet, melly szinte mind Calomélát jelent. 3-or, nem volna-e jobb, ha én paplétemre orvoskodván, soha sem emliteném az orvost azon figulus figulum odit-féle szeszélylyel, hanem inkább az emberszeretőleg szóló similis simili gaudet-félével, miután tudjuk, hogy „non licet cum praejudicio alterius locupletari! Ugy-e elég szelid modoru elégületlenségem kifejezése? no de ne féljen sem papkolléga uram, sem pártfelei, hogy valaha kiméletlenebbül szólván, megfelejtkezném a' decorumról.

2. *Eset.*

Azon tisztelendő úr, ki uram bátyám' szelenczéjéből cum gratioso indultu velem együtt tobákolt, elmondja, hogy a' hurutja ellen három hó előtt ajánlott labdacsok és füvek a' köhögést ugyan megszünteték, de a' rekettséget nem. „*Recte hoc*, mond kolléga, *requiritur ad restaurandam salutem, quia rogo humillime Domini Admodum Reverendi pleura accensione aortae laborat, et illae rogo humillime accensiones ab illo Schleim deveniunt! quare r. h. ad polypositatem sangvinis dispellendam et expurgandam requiritur illa raucedo, dignetur tantum continuare pilulas, et solum aliam theam, quam recte adscribo, summere*" átadván a' megirt vényt, azt mondá: „ecce intra tres menses sana erit V. Dominatio Reverenda jako Repa." Erre odább álla a' szenvedő (patiens) 's én csak váltig csudálám ezen először hallott theoriák' össze nem függő összefüggését. Ur isten! hát rekedtségnek pleura az oka? az „ab accensione aortae adfecta pleura?" accensio aortae a' Schleim-tól jött. Nem hangzik-e ez ugy egy orvos fülében, mintha a' politicus azt hallaná valamelly elhiresztelt jogtudós szájából: a' tisztujitóknál előforduló kihágásoknak oka a' magányrendszer, az ősiség eltörléséből eredett magányrendszer, az ősiség eltörlése pedig egyenesen a' Duna szabályozásában, vagy a' selyembogár tenyésztésben rejlik? De tudjuk, hogy mit mond a' bölcs: Nil admirandum! pedig mégis admirandum, mert a' megirt herbatheára három

hó mulva csakugyan eltünt a' hurut. Akárhonnan származtattak a' tisztujitási kihágások, mégis meg vannak azok orvosolva. Éljen!

3. Eset.

Egy ócska szennyes zsidó mutatja, mostan ugyan nem rühvel, hanem eczemával berondult lábszárát — rühnek nevezi azt mégis kollega és ungventum rudnensét meg pilulae rudnenseket ir a' vakaródzó számára. Miután én részrehajlatlan történetészkép vetődém eme irói pályámra, azt is köteles vagyok megvallani, hogy az illyes eczemákat szép sikerrel üzik el Rudnón. Végre csakugyan is mindegy akár Belzebub, akár sátán legyen az ördög neve,csakhogy azt ki birjuk üzni. Nemde kivallom én a' rudnói fényoldalakat is? dur hangokat irok, a' hol durt hallok, mollokat, a' hol moll érinti fülemet.

4. Eset.

Valami irnokféle fiatal ember... „*Jam video*“ mond kollega, jól szeme közé nézve a' fiatalnak, és szorgosan megtapogatván füle tövén a' fejér' (carotis) lüktetését, az áll és nyak netalán jelenlevő mirigyeit, a' mell és hátgerincz domborodását, meg szivverését — „*a quo tempore durat ergo morbus?*“ fél év óta — „*etiam vestrae dominationi stupide praescribebatur mercurius*“ iratának pilulae rudnenses roob juniperi cum nitro, és holmi nemismerem füvek: a' fiatal legény' baja blennorrhaea (vagy mint némellyek jobban fogják érteni, gonorrhaea) chronica vala. Két nap mulva

hallám czen nyilatkozatát kollégának. *Ego omnem agnosco rog. hum., gonorrhaeam ex ipsissimis oculis, quorum una caruncula tunc semper rubra est et oculi quasi vitro obducti.* Ugy látszik van valami a' dologban, csakhogy igen kicsin az a' valami. A' mi pedig a' gonorrhaea' gyógyitását illeti, abban kollega nem olly szerencsés, mint a' mi pesti fürge Csókánk, kiről a' könnyelmü bünösök már rég elmondák, hogy *unicum refugium peccatorum.*

5. *Eset.*

Egy rongyos szurtos ép vén zsidó asszony, egy még szurtosabb leánykát állit a' mediumra — a' pap magától ekkép kezd disserálni. „Lám uraim ezt a' leányt nyavalya töri, 's megtapogatván nyakát, mellét, hátát, csaknem bergamasco-féle olasz gyorsasággal pergi el tótul, hogy a' leány minden holdtölte előtt kap nehéz kóros rohamokat, még pedig igy meg igy, meg amugy — végtére kérdi kollega a' szennynek feneketlen szekrényét (értem a' vén zsidónét, kiről el lehete mondani: „*Der aechter Dales kümmt nichts vün Gott**)“ ugyvan-e? „*Jaj euere Hochwerden*“ lőn a' felelet — „nesze tehát ezen vény, ráirám hogy ingyen kapd meg, mert ugy látszik, szegény vagy — szegénységedről alkalmasint nem tehetsz: de hogy sertést nem eszel és mégis mosdatlan pökedelmes ocsmány disznó vagy, arról tehetsz; most takarodj isten hirével, első lesz,

---

*) A' valódi szegénység nem istentől jő.

hogy magad' megmossad, aztán leányodat." Vendégek érkezének, még pedig épek, jó étvágyuak, szükség vala tehát a' gondos háziurnak az ékek szaporitását szorgalmazni, 's mig ő a' konyhában rendeléseket tőn, a' szegény piszoktömlő' megtisztitásának módján töprenkedtem: de bár mint csürém csavarám a' dolgot, mindig csak az volt a' facit *hogy egyedül a' keresztviz birja a' zsidók testi fertelmeit lemosni*, mellynek nyoma alig látszik az ugy nevezett mesümedeken*), (sem a' testi, sem a' lelki szenny!) fiaik- és unokáikon pedig épen nem. Ezt minden müvelt zsidó állitja, azért vagy maga költözik ki, vagy legalább gyermekeit vezeti ki azon nyájból, mellyet nem az istenes Móses irománya (melly csupa üdvet foglal), hanem az ördöngös Thalmud vagyis Gemara kormányoz. Különös hogy még az együgyü muzulman avvagy a' török is a' kereszténységet vallja a' zsidók' purgatoriumaul; mert ha zsidó törökké akar lenni, előbb meg kell keresztelkednie, 's igy megtisztulva állhat be Mahumednek gledáiba. Mi köze ehhez az orvosnak, mondja tán valaki e' lapok' forgatói közül. Felelet: Az orvosnak mindenhez van köze szólani, mi az embert mint embert illeti, legyen bár testi vagy lelki fogyatkozás vagy tökély, 's igy még egyszer azon fönn megpenditett vásott Gemara közel megtekintésére, közelebbi megbirálására és legközelebbi confiscatiójára utasitom azon emberszerető felebarátomat, ki a' nyomorgó zsidóságot fölmenteni so-

*) Keresztelt zsidót zsidóul mesümednek hijják.

várog 's jutalmul még azt is veendi, hogy a' magyar-honi zsidók' halhatatlan Messie-je (Messiása) leend.

Visszatér a' pap asztalához, térjünk mi is vissza zsidó leánykánkhoz mint testi beteghez. Nem akarom csudálni, miképen találá el a' rohamok' idejét és különös módját, mert ezen körülményeket megvallom, el nem hihetem: de hogy akármi néven nevezendő görcsös bajokra éles és roppantott látó szemeivel ráismer a' pap, azt (bár számos ügyfeleim rám neheztelјenek is) igen igen bátran merem állitani, miután erre 6 példám vala. Ezen 6 idegkóros ember soha nem volt a' pappal, miként én a' stamboli muftival nem, 's mind a' hatnak *'s csak e' hatnak* iratának species és pilulae antiepilepticae. Használtak-e? már az ismét más kérdés.

6. Eset.

Egy pap ur latin nyelven nagy pathoszu tiszteletet hoz szepességi Y barátjától, ki mióta (t. i. 3 héttől fogva) a' rudnói szerekkel él, tetemes jobbulást érez holmi haemorrhoides vesicae-féle bajában; dicséré ezen hirnök úr a' rudnói lelkészt és ostorozá irgalmatlanul a' doktorokat, kikről így hangoztatá harsány hangon epés epilogusát: „Rogo isti maleferiati medici, qui rogo eiusmodi venenis sulphureis, quae hominem totum quantum comburunt, illum inquam adeo destruxerunt, ut non medici, sed stiefelputzerones nuncupandi essent.“ Nem tudom, hogy ennek hallatára ki halt volna szörnyebbet, Hippo-

crates-e vagy Cicero? de a' vérmes szónokot is majd hogy meg nem üté a' guta dühös indulatában, mi igen hasztalan lett volna, mert épen midőn ezeket irdogálom, kapok Szepességről levelet, melly szerint az érdeklett beteg a' pesti egyetemhez folyamodik, jobbulást, id est tartós jobbulást ohajtó.

Szónoklott pozsgás urunk az ő saját tulipiros arczát ohajtá Rudnón meghalaványitatni, mire a' háziur nyájas mosollyal igy viszonza „tantum ut nuper svasi, dignetur se a tribus V. abstinere."

7. *Eset.*

Egy siket bécsi suhancz áll elő — tapogatja őt kollega, 's unus ex multis elkiáltja magát, „est surdus". Tudom mond a' pap, ön siket 's tele görvélyekkel 's mindjárt elkészittetett számára egy vény, mellyet lentebb egy siketnél (45 esetnél) emlitendek. Ezen fiatalnak siketsége hagymáz után támadt és $1^1/_2$ esztendős; él szegény már 8 hónapja a' rudnói szerrel minden siker nélkül, noha különben Rudnó szépecske foganattal üzi el a' siketséget. Az a' baj egyébként, hogy mindig csak ugyanazon egy töltéssel történik az ágyuzás is, a' mellyel a' puskázás vagy a' rakétázás! 's igy gyakran adatik csötörtök.

8. *Eset.*

Egy anya 9 évü fiának baját mondja el, melly ágyba vizelésből áll — kollega neki kezd

a' vényezésnek 's egy sort megirván, diákos urak felé fordulvást igy szól: „Non crederent r. h. vestrae dominationes, quonam remedio istum ego puerum curabo; ille ergo debet r. h. summere cineres erinacei usti, et cuticulam internam stomachi galli gallinacei, in qua ergo jodina continetur, et quidem e comestis lumbricis terrestribus, quos ergo r. h. galli devorant, (Ezt Mitscherlichnek a' berlini hires vegyésznek tudtára kellene adni, mondá egy pajkos expaticarius mellettem, hogy t. i. a' földi gilisztában jodina, azaz ibolya találkozik), et illa jodina debet ergo clytores (mi az a' clytores?) ipsissimae respective vesicae urinariae constringere." Én, isten bocsássa meg vétkemet, az ebbeli járatlanság' álarczáját tartván elömbe, azt kérdém — mi az a' jodina? — egyik patiens keserü mosollyal mondja — be boldog az ur, hogy még nem szorult rá a' jodinával megismerkedni, melly mint tudjuk bujakór „syphilis" és görvély avvagy skrofula ellen adatik, a' pap nekem magyarázólag folytatja: „Jodina est metallum sicut ferrum (?) vel mercurius (?) — tamen recte in eo omnes medici errant, quod ii metallis plerumque curent, ubi tamen facilius transmutantur succi vegetabiles, adeoque organici in organismum hominis, ac respective metalla (éljen! ezt igen helyesen mondja kollega ur, ezért kézszoritást is megérdemel, egész komolysággal mondva) et ideo jodina, quae jam in succum inquilinum cuticulae stomachalis galli gallinacei est redacta (már ez engedelemmel mondva szörnyü képtelen állitás, ismét komolyan

szólva) facilius assimilatur in corpus; ideo ergo ego meras plantas, vel particulas animales praescribo v.g. cineres erinacei usti, quos et iste juvenis accipiet, deinde tincturam mumiae aegyptiacae, pulveres calvariae humanae delinquentis suspensi respective in phrenesi(a' nyavalyatörésnél) ac cane pejus et angve fugio metalla." — — Ennek hallatára fogamba nyilallott, mert én a' már eddig kezemben megfordult rudnói vények' majd mindegyikén olvastam a' massa pilularum rudnensium-ot, mellyben calomel foglaltatik, — de jő calomel és sublimatus corrosivus, még egyéb számos izben is elő, csakhogy perse mindig czifra névváltoztató bundába burkolva, — hát antimonium? hát ferrum? hát hydrojodás kali nem fordul-e elő a' rudnói ugynevezett copiákban? ugyan kérem nem hasonlita-e ezen nyilatkozata kollegának Mahomed' első mondatához? kinek kóránjában többi között ez olvastatik: „Egy az isten" — ennek pendant- (pándán)-ja: medicamenta vegetabilia et animalia sunt mineralibus praeponenda, — 's mind a' kettő szent igaz; — de „*és én* (Mahomed) vagyok az ő prófétája" ennek pajtása: et ideo ego meris organicis curo spretis omnibus metallis — már ez követem aláson mind a' kettő nem igaz. — Én ha műkedvelő orvos volnék, például Rudnón, soha sem értekezném holmi magam sem hiszem tárgyakról, hanem irnék mercuriust, ferrumot 's akár arsenicumot is azon esetekben, hol ezen szereket az értelmes és emberséges orvos jelentvéknek (megkivántatottaknak) találja.

Nyolcz hava, mióta veszi a' gyermek a' fenemlitett kakas-zuza-hártyát (belhámot, epitheliumot) 's ezenkül még szénné égetett süldisznóport is: de még mindig egyaránt nedves reggel a' lepedő, valamint azt hiteles levélből tudom. De ne ijedjetek meg kérem Rudnó' baráti, hogy eddig többnyire csak záp eredményeket közlök, előjő még a' jó is, mellyet szintolly tisztán tálalandok ki, mint eme fekete levest.

Kiment a' beteg 's ez úttal besompolygott egy nem tudom Miczi vagy Bubi-féle macska 's egyenesen a' feléje ajnárosan*) lehajlongó vidám házi-urhoz dörgölődzik: a' cziczuska' példáját követőleg szinte a' lelkészhez simul a' 4-ik esetnél érintett irnokféle hős és kérve kérdi: „ur isten ugyan mit vizsgálgat tisztelendő ur (ezen fiatal, alkalmasint somogyvármegyei, mert azok szokták e' kérdéseket per ur isten kezdeni, p. ur isten hány óra lehet tekintetes asszony?) a' betegnek fülei tövén"? „az érverést — pulsust" — felelé kollega latinul — „de hát a' mellen, meg a' hátgerinczen? „hát a' nyavalyának külön fokait és a' vérvegyet (crasist). „Már annak csakugyan ritka jámborságu szülöktől kellett erednie, ki azt elhigye" mondá egy a' hemzsegő tömeg mélyében; egy más süheder pedig, kit gyönyörü pár kökényszem bélyegze, azalatt, mig a' pap elkoptatott tollát hegyesité azzal, állott elő „talán holmi állati delej- (magnetismus)- féle erővel birna az igen tisztelendő ur? mert azt ir-

*) ajnározni — czirógatni

ja a' hires *Kluge* nevü magnetiseur, hogy vannak emberek, kik egy - két ölnyire látnak a' föld' kül rétegén vagy a' falakon is keresztül, kik a' ruhákon, bőrön és izmokon által kiveszik az emberek' belrészeit, talán hát tisztelendő ur is olly saját láterővel bir"? „oh dehogy birok" lőn a' felelet — „Van egyébkint, folytatá kolléga, minden embernek olly ereje, mellyel az elrejtetteket is láthatja(quorsum ope hujus mystici effati? gondolám magamban) mihez semmi egyéb nem kivántatik mint gyakorlat". „Én megvallom, folytatá az idegen, én azt gondoltam, hogy vagy t. ur van megmagnetizálva, vagy hogy t. urat ezen finom tapintásra valami delejzett (magnetizált) személy oktatta". *Kollega* „minő delejzett"? *Idegen* „no hát ollyan ki magától esett holdkóros avvagy alvajáró (lunaticus, somnambulus) állapotba, vagy ki bizonyos reá alkalmazott delejző vonások' következtében jutott delejes álomba, mellyben csudálatos dolgokat emleget vagy holmi megfoghatlanokra figyelmezteti a' vele viszonyban (rapportban) állót". — *Pap* „ale rogo humillime to su pletykĭ, to je bliktri." Készen vala már vagy öt toll, és csakhamar a' vény is, mellyen pilulae rudnenses, kakas-zuza-por, meg elhamvaszott süldisznó állott.

9. E s e t.

40 éves bécsi kereskedőné 18 éves karcsu, szelid önviseletü, de igen érzékeny 's ingerlékenynek tetsző fiát vezeti elő; a' pap az asszonyt akarja vizsgálóra venni, ki elpirulva mondja, hogy nem ő, ha-

nem a' fija beteg: a' pap meg nem zavartatván magát, az asszonynak szorgosan bekendőzött nyakát puhatolja és egy gyermekfő nagyságu golyvát fejleszt ki, kérdezvén: „nohát semmi baj ez? nem érez az asszony ollykor szivdobogást? ollykor nehez lélekzést? a' hasa' jobb oldalán nékor fájdalmat? a' belekben gyakran puffadást?" az asszony mindent igenle a' népség' nagy bámulására (megvallom, magam is meg valék lepve) — 's kollega ekkép foglalja a' valóban váratlan látványt az ő kedvelt theoriájinak rámájába. — „*Ecce domini mei hic videmus strumam, quae ergo r. h. premit arterias, et venas colli, hac ratione circulationem cordis* (talán *sangvinis) respective inhibet, unde totum quantum hepar obstruit, hinc anxietas, et palpitationes cordis. — Est illa domina r. h. aegra de praesenti, et esset adhuc in futurum, nisi ipsi praescriberem; — nus quis ergo crederet r. h. quod ergo ego ipsi respective spongiam marinam praescriberem? sic est ergo spongiam marinam combustam, ergo rursus aliquid de vegetabilibus adornabo.*"

10. Eset.

Most az asszony' fia jő vizsgálóra, kit szokás szerint füle' tövén, nyakán, mellén és hátán megtapogatván, azt mondja kollega: „*Iste juvenis habet systole auctum*" az asszonyhoz fordulván, mondja — törvén erősen a' német nyelvet: „*a' fija igen mohón cselekszik mindent, mi nekie igen ártalmas* 's irni akar — a' fiu int anyjának, ki igen sebesen szökvén a' paphoz, figyelmezteti ezt,

hogy ő fiának szemei végett jöve Rudnóra — a' meg nem zavarodott kollega nyugottan mondja: „a' szemnek semmi baja“ — — „igen de a' szem alsó héján egy árpa van, mellyet már 5 hónap óta iparkodik minden bécsi orvos eloszlatni, 's már a' késhez folyamodvást akarják azt kiirtani.“ — A' pap erre felugrik székéről, megtapintja a' vádlott árpát, jóizüt kaczag 's mondja, hogy ha a' beteg az aqua resolvens és exsiccans Plenkii-t naponta kétszer bekeni és a' rudnói labdacsokat beveszi, 5 nap alatt bizonyosan megpuhul az árpa 's aztán fölpukkan — Irás közt jól meggyaláza latinul a' bécsi oculistákat, 's midőn a' kész vényt az örvendező legény' kezébe adá, illy értekezést tarta: „Totius infirmitatis causa in eo haeret r. h. quod ergo illius juvenis pedes anserini sint respective tumidi! — mind a' legényke lábára nézett a' népség — non ibi sunt r. h. illius pedes anserini, tamen illi sunt humani, verum in facie, erre egy ócska 's 1598-ban vagy mikor kiadott boncztant (anatomiát) hozott ki könyvtárából, fölkeresé a' fejnek izmait, 's a' masseter és temporalis mutatásánál mondá a' tudatlan tömegnek: „*Ecce hic pulcherrime videtur pes anserinus**)“ (miért mutata mást, mint a' miről szóla, nem tudom, vagy az időt kimélte — — — vagy — — —) folytatá továbbá: „debet esse bonus anatomus, qui pedem anserinum scit praeparare, cujus unus ramus ad oculum, alter ad dentes superiores, terti-

*) risit pulcher Apollo !

us ad inferiores pergit (egy az előbb is már pár izben gunymosolyait elnyomó bajusztalan — alkalmasint orvos fiatal ember kendőjét orr-szája elébe tartván nyilgyorsan tör ki az ajtón, torkán pedig a' görcsös rángatózásig kikapott kaczagás, — talán még most is kaczag!) et quoniam hi tres nervi sint tumidi, ideo ergo connaturaliter et oculus tumet (noha csak palpebra volt dagadva, de hiszen szabad totum pro parte mondani) et dentes (dignetur tantum aspicere) sunt cariosi" (talán quemadmodum nervorum tractus nunc descripti sunt curiosi!) Ugyan mondjátok meg szeretett ügyfeleim, nem hangzik-e szórul szóra az emlitett boncztani fejtegetés egy földleirathoz, melly igy szólana: Magyarországban Debreczen alatt sok a' forrás, azért olly sásos a' Pest melletti ördögmalom vidéke. — Jó geographusnak kell lennie, ki Debreczen vármegyét jól ismeri, 's ez jól is tudandja, hogy Debreczen vármegyének három járása van, ugymint: a' pesti pilisi és zsolti, 's minthogy mind a' három vizdús, azért olly sásos a' Pest melletti ördögmalom vidéke. Nemde édes ügyfeleim, szórul szóra megfelel *minden sántikálás nélkül* ezen földleirás amaz ideg- (nervus) folyam leirásának — mert —

1. Debreczen Magyarországban van, valamint pes anserinus a' fejen, de a' pes anserinus nem egy önálló ideg, hanem a'7-ik párnak (nervus communicans faciei-nek) egy ága, valamint Debreczen sem vármegye (noha ezt is hallám már hevesen állitani, hol? egy csárdában, minő csárdában? egy veszprémiben — kitől? néhány

juhászlegénytől, kik éltüket adák vala — hogy Debreczen valamint Fehérvár városa maga egy vármegye).

2. Van pesti, pilisi és zsolti járás; de nem Debreczen vagy Biharmegyében, még a' szomszéd Hevesben sem, hanem Pestben; igy csakugyan ismerjük mi is a' kollegától emlitett ramus oculum petenst, minek neve ophtalmicus, valamint a' ramus maxillaris superior-t is: de ezek sem a' pes anserinus, sem a' nervus communicans faciei, de még a' szomszéd nervus abductornak (à la Heves) sem kisugárzatai, hanem a' par quintum — nervus trigeminus ágai, mellyeknek a' pes anserinus-sali rokonságok csak ollyan mint az ördögmalomé Debreczennel, azaz mindkettő lapályon fészkel. — Csudálta a' sokaság a' roppant boncztani ismeretéket — én is csudálkozám, de min? azon fesztelenségen, azon ugy nevezett non chalance-on, mellyel olly honosnak mutatkozék e' tekintetben egészen hontalan rudnói kollegám. Hiába, csak legigazibb, leglogicusabb azon felosztása a' tanitóknak vagy tanároknak, miszerint kétfélékre osztályoztatnak, ollyanokra kik értik mit tanitanak, 's ollyanokra kik azt nem értik.

Különös, hogy ezen fatum lepte theoriának most az egyszer praxisa is fatalis volt, mert noha kollega (egész komolyan mondva) különféle szembajak' gyógyitásában nem mindennapi jártassággal bir, mégis e' subancznak elkeményedett szemhéja' árpáján mit sem segite, még pedig nem 5 nap, de 5 hónap tünt el javulás nél-

kül, 's csupán a' muszkagőzfürdő hoza 2-3 hét alatt gyógyulást, mit ismét fato valami orvosféle ajánlott a' betegnek.

Erre azon tisztes öreg úr, ki a' belső szobában az 5 pengőt offerálta, elhivá előlünk ugyanazon hajlékba a' lelkészt (ki szivesen érezteti bárkivel azon gyöngédségét, hogy titkolt bajak' megvizsgálása végett a' szomszéd szobába vonuljon). Kevés percz mulva vége lön a' secreta Conferentiának, kijöttenek, 's midőn a' vényt kézhez juttatná, buzgón ajánlá kollega a' bracherium (sérvkötő) hordását. Alig hogy künn vala a' tisztes távozó 's más beteg juta a' medíumra, ismét bedöczög a' tisztes öreg — tőlem 's a' mellettemi vendég-reverendustól elbucsuzandó, miről szegény feje a' nyert tanácsok mámoritó örömében egészen megfelejtkezék: elszavaltaték tehát a' sok „gaudeo, quod habuerim fortunam, ausimne rogare pretiosissimum nomen? me recommendo gratiis, felicissimum iter precor, alázatos szolgája," 's reá nyomtatékul még egy „servus humillimus" is vetteték.— végre egy jó indulatu tiszta szivből eredt kézszoritás után eltünt a' jó öreg.

Örömmel hallgatám ezen a' költő Zrinyitől tarkán szép ruhához hasonlitott nyelvzavarékot — mert boldogult apám' beszédét hallám benne viszhangzani, ki ama nyelvileg ugyan szennyes, de szivleg igen tiszta és klassicus ó világ'*) ivadéka vala. Egyszerüebb most a' nyelv, de mennyi-

*) deákos - magyar.

re kettőbb a' sziv! — E' mélázgatásaim között egyszer csak azon vevém magamat észre, hogy rám kerüle a' sor: Kollega uram élesen szemem közé néz, sőt miután mindjárt beléptem' első perczétől fogvást is néhányszor átfutá nyilgyors szemeivel egész valómat, megtapintja mindkét oldalt fejbiczczentő izmomat (musculus sternocleido-mastoideus), vizsgálja fej-erem' (carotis) lüktetését, keresi a' netalán görvélyesen beszürődött nyakmirigyeket (vulgo skrofulákat) ugyanegy pillanatban két tenyerét hátgerinczem' felső részére és mellemre helyhezi — 's kis vártatva imhol egyet vet „nus quid ergo nobiscum?" *Én* „nus quid?" *Ő* „ergo vestra dominatio habet Wohlung (Wallung) et debilitates matutinas, vere propterea non debuisset recte huc ad me venire." *Én* latinul „nem is azért jöttem t. uram, hogy gyógyitatnám magamat" *Ő* „nuss ergo quare? *Én* „Azért, hogy tudvágyó orvosféle ember lévén, és hiredről igen igen sokat és sokfélét hallván tisztelt személyeddel megismerkedjem 's betegekkeli bánásodmódjáról, azoknak kikérdeztetéséről 's gyógyitásáról tiszta fogalmat nyerjek, mellyel a' sok ellenkező mendemonda végett mindeddig nem birhaték — (tanszékemről, melly akkor systematizálvá nem volt, egy kukkot sem szólék) Engedd meg tehát uram, hadd lássak nálad számos meg érdekes kóralakokat (formas morborum), hadd lássam, mikint lehet azokra olly gyorsan ráismerni, 's mikint lehet azokat olly gyökeresen (mint hirlik) kigyógyitani. — Igaz ugyan, hogy ez egy kisség arczát-

lan kérés, de azért, hogy a' te mécsednél gyujtom meg az enyimet, a' tiednek fénye nem csökken, én pedig üdvárasztó hatásodnak terjesztő apostola leendek.. „semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt."

Ő szokása szerint nem kérdezvén sem nevemet, sem lakhelyemet, igy válaszolt: „Tamen ego rogo humillime, nihil habeo contra, placeat sibi considere, et observare, quia ego nulla habeo arcana; ego ipsam ipsissimam naturam studeo, et quemadmodum ergo natura nulla habet arcana, ita nec ego, ut aliquid celarem vel reticerem" széket adott, én leülék és feszült figyelemmel követém mind azt, mi ez időben és térben előfordula — minthogy pedig sok történék e' rövid időben és ama szük téren, sokfelé kelle figyelmemet egyszerre forditanom, 's mint egy karmesternek, ki 10–15 kótasort tartozik egy tekintésre átpillantani, nekem is azon egy perczben 4. 5. tárgyra kell vala figyelnem és pedig

1. A' szobába lépő betegre vagy nem betegre.

2. Az előbbi' kóros állapotának saját mibenlétére,, mit ábrázatából, mozdúlatából kell vala jóslanom, átszaguldván egyszersmind szemeimmel lehetőleg egész valóját, és azért fején talán valami küteget (Auschlag), *homlokán* különféle heghelyeket észrevennem, 's azoknak okait egyéb jelekkel öszhangzásba hoznom, szemein szürke vagy fekete (farkas) hályogot, foltokat, különféle lobokat vagy ezeknek változékos maradványait, rezgést, rövidlátást (vulgo: vaksiságot),

gyönge láterőt kiismernem, arczvonalaikból élénk vagy lankadt, néha zsibbadt életerőre következtetnem, az utolsó két bajokat vér-vagy genyveszteségben, néha talán erőtúlfeszitésben keresnem, a' külön mérsékményeken kül holmi sárgaság vagy sáppadtságot, görvély, aranyér vagy köszvényt, küprisz-bimbók vagy virágokat, néha plane gyümölcsöket is gyanitanom, ideges bántalmat prima vista megismernem — de egyszersmind

3. Kollégám' kikémlelési módjára figyelni, kérdéseit, a' nyert feleleteket, ezeknek többé kevésbé bonyolódott mivoltát, kollegának ezek felett nagy kedvvel 's nem csekély pathossal (többnyire mindazáltal csekély érték 's érdekkel) tartott magyarázgatásainak praestigiae verborum-át el nem szalasztani.

4. Azalatt, mig ő vényezett (receptet irt) az előbbi betegtől a' még nedves vényt csaknem arczátlanul rendre elkérni, azt sans façon magamnak lecopiázni, az eredeti talizmányt köszönettel visszaadni, könnyen elfoglalhatott ülésemhez visszaszökni, kollegámnak közben közben egyszer is másszor is tartott kisebb nagyobb reflexioit fölkarmolni, majd papirt forditani, majd a' kopva kopó vagy tördelő rajzónt hegyesiteni, 's végre, mi a' legkuruczabb vala, épen csirájában levő sárgaságomnak előjeleivel (mellyekre egyébként sem én, sem pedig a' csuda kolléga, rá nem ismertünk) küzdeni s. a. t.

Mind ezen testi és lelki erőt túlfeszitő sürgő forgó foglalkozás elég zsibbasztó suly vala

3 's fél napiglan nyakamon, de a' mit ember örömest tészen, nem esik terhére, szemességem pedig ezen moralis gymnastikában csak erősbödék, mint a' magnes, melly annál hathatósabb lesz, minél több sulyt aggatnak reá.

Nézzük tehát, mit nyilatkoztat tovább szórul szóra tárczám.

11. Eset.

40 éves, zömök kulcsárné, kevéssé duzzadt és szennyes sáppadt arczán kivül semmi különös kórjel, legfölebb holmi lépbántalom' nyomaival.

Az asszony fölszólitás nélkül előadja tótul baját, melly rosz emésztésből áll — azalatt kollegám a' nyakát, mellét és hátgerinczét puhatolja 's mondja „jam habemus! *Ecce hic est Schleim, eiusmodi szopel* (takony) *in sangvine*" ezt tótra is átforditja és már irja a' vényt; az asszony ismétli a' kérését étvágytalanság elleni gyógyitásáért — a' pap tótul: „*eh mit étvágytalanság! az csak onnan sarjadzik, hogy nincs az asszonynak derék szakácsnője.*" — Az asszony folytatja „van még nekem más bajom is." *Pap*: „*hallgasson csak, ugy is tudok én mindent!* Az asszony odább szól „fejem régtől igen fáj, szemeim igen gyengék" *Pap*: „*Nem kell a' szemre semmi*" és hozzám fordulvást illy magyarázatot tart: „*Ecce hic rogo humillime in organis succorum* (ez alkalmasint a' szem; nem rosz terminologiából pottyant sepredék) *ex refrigerio, et igne* (!) *in diaphragmate sinistro (!!) et in plethora ipsius* (talán *pleura*)

exortum est pus, quod ergo premit r. h. succos oculorum, et ideo respective non oculi, sed ipse ferme lien est purgandus a humido-acri" későbbi tapasztalataim bizonyítják, hogy a' pap szentül hiszi ezen ködfátyolkép gyanánt előtüntetett theoriát — és hiába a' lépbántalmát csak eltalálá! Most lássuk, mit javit a' humido acrén.

a)

Rp. Mass. pil. rudn. ℥ j.
Ext. gratio gr. iij
salis (jeggyel) aperitivi
(ez Nb. calomel.) gr. V.
Ext. card. bened. gr. Vj. (!)
absynt. gr. IV. (!)
Fel. tauri. insp. q. s. u. f.
Pil. gr. iij. Ds. mane et vesperi 5.

b)

Rp. Ungv. rudn. ℥ β
Salis ammon. (jeggyel.)
gr. iij
Ext. Cic. gr. IV.
Ds. ad oculum.

c.)

Rp. Emph. ammoniaci ℥ iij.
Ds. ad abdomen.

12. Eset.

42 éves, elaszott köhécselő polgárasszony (kiről tüdővészt jövendölök) egész tisztelettel hallgat — a' pap szokás szerint nyakát, hátát 's mellét megtapogatván, igy magyaráz: „*Ecce pulmones sunt hic ope schleim circumvoluti* (valljon kivül-e vagy belől talán inkább? 's igy a' nem

bánom schleim erit fors pulmone circumvolutus) *et jam hepar inchoat r. h. respective laborare*; *ecce flavedo rubescens circa nares, et genarum partem superiorem, apud vicinam iterum ecce lien est affectus, quia flavedo menti ferme videtur.*" Ezen magyarázatát minden à propos nélkül ekkép szakasztám félbe latinul: „ugyan valld meg uram, volt-e igazán Stáhly ő nagysága nálad?" „Meglehet, lön a' válasz, de ki tudja azt bebizonyitani, *hiszen azon nagyobbféle urak mind incognito utaznak 's ugy a' manó sem ismer rájok. Én nekem nincsen szerencsém őt ismerni, én mit sem tudok róla.*"

Én, ki tudom, hogy Stáhly ő nagysága soha Rudnón nem volt, csak azt akarám kitudni ez által, hogy ki adott okot efféle vak rajzra, a' kolléga-e? vagy valószinüleg csak a' költékeny hir? melly egész történeteket kohola már össze, miképen volt légyen t. i. az országos főorvos úr ő nagysága Rudnón, magával vitt fia' számára orvosi tanácsért esedezendő (!!!), 's mikép adta volna ki magát köszvénytől összezsugoritott bécsi gyárnoknak, mint figyelt volna önfeledten kollégára, 's mikép nyilvánitotta légyen mély álmélkodását, 's mint fejezte volna ki meglepetésével karöltve járó helyeslését mind azoknak, miket Rudnón tapasztal vala. — Az illyes meséket mind ollyan emberektől hallám, kik azt magától a' paptól hallák, vagy plane ez eseménynek nemcsak szem-, de még fültanui is valának! Egy épen illy *füles* nem bánom, de mégis csak *szemtelen* tanu volt biz az is, ki hat hó előtt a' szinházban (el-

hallgatom mellyikben) azt mondá ujság felől tudakozódó pajtásának „Amice 4 nap előtt Rudnón valék, épen midőn Stáhly vala a' papnál" holott Stáhly tanácsnok urnál — épen lába' orbánczával küzdőnél — én valék (én ki ezeket irom) épen 4 nap előtt.

Vannak olly pletykák is, mellyek szerint első belépténél ráismere a' pap a' tisztelettel említett főorvos urra.

Benn levén már az ikerhazánknak nagyobb kisebb vizei mentében uralkodó mesék 's mesketék' hitelessége vesszőzésében, hadd törjem el a' pálczát azon elmésnek már inkább beillő esemény' igaz volta fölött is, melly imigy hangzik: két orvostudor *) (doctor) elutaz Rudnóra, azon szándokkal, hogy a' papot szinlett beteg állapotuk által elámitsák — a' pap természetesen (?) ráismervén a' cselszövényre, megsajnálja hason szinléssel a' két Aesculapot, neki ül a' vényezésnek, a' vényt levélbe zárja, ezt bepecsételi (mit különben nem szokott tenni), oda adja a' rendelvényes (ordinatiós) levelet, melly a' nagytapolcsányi gyógyszerésznek vala czimezve — mire a' tudorok külszinü hálával, belső kaczajjal haza felé térnek egyenest Nagy-Tapolcsánynak. — Itt De Grach nevü gyógyszerésznek átadják a' levelet, ezen uri ember felbontja a' pecsételvényt, átfutja a' vények' tartalmát 's két órai vá-

*) Tudor-doctor, tanár-professor, kinek egyébiránt tanitó vagy oktató nevét kár kifirunczvanczigolni! annál-inkább, hogy tanár-doctrinair!

rakozásra utasitja a' doctorokat — ezek két óra eltünte után meg is jelennek, 's nagy csudálkozva lepetnek meg, midőn az orvosságos üvegek helyett boros és savanyuvizes palaczkokat, labdacsok (pilulák) helyett jóizü gombóczokat, thea helyett fájin káposztát, 's tapaszok (flastromok) helyett ropogós bőrü sült malaczot szemlélének az asztalon: leültek nolle velle dominusaink a' falatozáshoz, 's midőn azt vevék észre, hogy nem az ételek, hanem azoknak áruk vala jó borsos, elmondák szent Dáviddal: „Osamnu, bogadnu" (vétkeztünk, istentelenkedtünk.)

El lehet ezen farsangi darabkáról mondani, hogy nem is *vero*, — de miután Rudnóról vények pecsét alatt soha nem küldetnek, nem is *bentrovato*, — hanem merő koholmány; megkérdém személyesen De Grach urat ezen esemény felől, de ő erről mitsem tud, épen ugy mint a' privigyei gyógyszerész sem, kire szinte rákenték vala, hogy latin konyhájából magyar expeditiók is keletkeznek, t. i. illyen malaczpecsenyések.

Mi kollégánk' vizrevivését illeti, azt megkisérté taval nyáron Dr. H. Bécsből, kinek kelepczéjébe csakugyan be is csuklott szegény rudnói kollégám; Dr. H. lábzsibbadást szinlett, a' pap gilisztáktól származtatá baját, mondván: „*tamen ego hoc sentio ope applicatorum ad pectus, et abdomen digitorum*," 's ellenük electuarium anthelminticumot ira neki egy zsák herbatéval. — Ez igaz parole d' honneur!

Érdemel egyébkint holmi méltánylást és némi hitelt azon anecdoton, mellyet egy nagy-ta-

polcsányi pinczérről rebesgetnek. Ez t. i. megkérdeztetvén egy utazótól, valljon segített-e már csakugyan valakin a' csudapap? azt válaszolá: segitett biz az, és pedig 1-ör a' privigyei meg az idevaló gyógyszerészen, 2-or gazdámon, 3-or rajtam.

Saját észrevételeim szerint segít még a' rudnói lelkész (ha néha ront is) 1-ör, több egészen föladott betegen, mert bármilly rosz biz az ő theoriája, bár kuferczes és csángurdis az ő vényezése, mégis gyakran igazlik, hogy *melius est remedium anceps*, *quam nullum*, főleg ha azon osztálybeli, mellynek legelső betüje magyarán kiejtve „Friz Vogel oder Stirb.“ 2-or, Számos (kiket csak én tudok) váczi, komáromi, pozsonyi, nyitrai meg bécsi szekeresen, fogadóson; nem egy, az ember 's marha' számára megkivántató eledeleknek nemes és nemtelen termesztőjén, több azokkal üzérkedő keresztyén és zsidó kereskedőn 's végre saját magán — segít mondom a' lelkész saját magán, mert szent misékre a' pénzt elveszi, mind a' mellett is, hogy ezen tekintetben egészen ellenkező hirek szárnyalnak róla. — Regélték többi közt azt is, hogy valamellyik püspök egy 2. vagy 4 lovas kocsit kocsistól küldött volna neki ajándékba, mellyet a' rudnói lelkész egyátalában el nem fogada, hanem isten hirével visszaküldé, a' honnan jött. Megmondom a' valót a' dologból: az emlitett kocsit vissza sem küldé, el sem fogadá a' pap, — hogyan? egészen egyszerüen, mert t. i. ezen ajándékot hozzája sem küldék (kivevén álmában). Küldöttek egyébkint nekie egy nájdicsajnkát,

mellyet forró hálával el is fogada (jól tette, ha adnak vedd el) — hát a' lovakkal 's kocsissal mi lett? azok szép csendesen haza mendegéltek, miután csak a' kocsi vala ajándékul szánva. Az ajándékozó ur pedig koránsem püspök, hanem egy csinos nagy bajuszu, és még csinosabb, de kicsin feleségü világi ember 's igazi világ' embere is.

A' mit a' rudnói lelkész misére kap, abból ő önkénytes saját vallomása szerint csak annyit tart meg magának, a' mennyi hetenként hét misére rug — a' többit elosztogatja szinte misedijként a' szomszéd plebános és káplánok között, kiket még dúsan meg is vendégelget. *Leben und leben lassen*! — Térjünk ezen emberfölsegitő hangulatunkban vissza szegény köhögő asszonyunkhoz, 's nézzük mi áll vényén.

a)

Rp. Pulv. privid ℥ β
mass. mastich ℥ ij
Ext. junip. gr xij
m f pil.Ds. mane et
vesperi 5.

b)

Rp. Hb lympath ℥ xij (!)
— menthae
fl. chamom aa ℥ ij
Hb anachlor ℔ j
— Cathariae ℥ j
Ds. mane, et vesperi theam bibat tepidam.

13. Eset.

Feketehaju és szemű, sápadtan szennyes szinü, pöffedtke arczu menyecske, kiről holmi máj-

bántalmat sejditék, nem kérdeztetik, csak tapogattatík, a' pap igy szól „*Ecce hepar affectum, quod utique videre est in oculis citrinis et circa os*" én szájon is szemen is hasztalan kercsém a' czitromszint.

a)

Rp. Pulv. privid
m mastich aa ℥ ij
Ext. dig. gr iij m f p.
Ds. 5 vesperi (?)

b)

Rp. Empl : de bryon ℥ ij
Ext: bellad gr. xij
mm Ds ad ventrem.

„*Ecce rogo humillime excellentissimum hepatis remedium*"! a' beteget ki nem kérdezhetém, mert mig irtam, elosontott ő kegyelme.

14. E s e t.

26 éves pesti mesteremberné, külseje kovés sáppadtságon kül semmi különös feltűnőt nem mutat, (holmi takáros-catarrhoso-blenorrhoicus vagy gilisztás bántalmat sejditék) nem kérdeztetve tapógattatik „'s *ergo hic r.h.est catarrhus, ista tota quanta, est refrigerata*": de honnan tudod azt uram? „*Nus r.h. tamen tangitur hoc pulcherrime in collo*"; kérdi a' beteget: *ha fájna-e gyomra*? „igenis égeti gyomromat" lőn a' felelet: „hát a' fájdalom megyen-e a' torokba?' ‚nem" no e' már nagy szcrencse! „*ergo ista debet r .h. per 7 septimanas in cubili calefacto degere, et solenniter sanabitur.*"

a)

Rp. Rad: matrinae
Hb. lymphat
aa ℔ j
Ds. mane et
vesperi tepide.

b)

Rp. Spiritus Koppii
Ds. loca dolentia et stomachum vesperi inungat

c)

Rp. Pulv.priv ℥j
Ext. Rhei
— ruthae
— aloes aa ℥1 ß
ferri subcarb ℥ ß
m f. pil. Ds. 5 vesperi

Az asszony' baja hosszas köhögés, gyomorfájás és fluor albus volt. Kivevén a' pilulaknak olly óriási adagu használatát, mellyek eleinte vérrel vegyitett számtalan kiüritéseket okoztak, szilárdul követé ez az asszony a' tanácsot, 's midőn őt Pesten néhány hónap mulva fölkeresém, a' legvirágzóbb egészségben találám. Pardonnez nous nos offenses ennemis de Rudno! és kurjongassatok, éljenezzetek Rudnó baráti! Az egyébiránt furcsa, hogy kolléga a' „fluor albus"ról mitsem sejditett.

15. *E s e t.*

Gyenge sáppadt 16 éves leány (ki szinte takáros vagy gilisztás állapotunak látszik)igy szól németül: „én az előttem szólónak testvére vagyok, az én bajam tisztelendő uram már 4 éves koromtól tart." *Pap:*„micsoda baja?" baja' el nem találásán álmélkodván, a' papnak fülébe sugja a' fluor albust németül: „*Ecce est ipsissimus ille morbus, qui apud sororem*", 's tapintván nyakát „*ecce merum schleim in collo, rogo humillime*"; én a' fejbiczczentő izom' melső szélén kül egyebet nem találtam — „*nonne mera cum schleim?*" „possibile" mondám és odább irtam.

a)

Rp. Cort: alni ℥ Viij
m. f. Thea
Ds. pro injectione.

„*Posset illa etiam r. h. betulam albam summere vel Ratanhiam r. h. dignetur sibi hoc connotare, Róob: ebuli cum nitro est ergo* (ergo? micsoda ergo?) *in gonorrhaea virorum optimum remedium.*

b)

Rp. Ext. agarici
— rhei aa ʒ i
— Cort. alni ʒ j (!)
Resinae Jalappae
scammonii
Terebinth aa ℈ ij
Pulv. corall: alb. ʒ ß
m f. pil gr. iij Ds.
5 vesperi

c)

Rp. Hb anachlor. ℔ ij
Ds. Thea.

d)

Rp. Ungv. altheae
— rosar
— solventis (Jodati)
aa ℥ ij
Ds. ad abdomen.

Vége vala első nap a' betegeknek — kiknek nyaratszaka naponkint 60—100-ra terjedő számuk most már csak 10—15-re csappant — és én a' tisztelendő urat kisded, de izletes, csinos 's valóban igen tiszta kertébe kisérém, hol ő számos gyógyerejü növényei közül a' következőkre figyelmeztete:

1-ör. *Calendula officinalis*, igen jó a' szivdobogásokban (de mi okbóliban?), szinte a' fluor albusban is.

2-or. Georginának levelei vizkórságban hathatósak (de honnan eredettben?).

3-or. *Rheum rhaponticum*, melly vidámon

tenyészik a' kertecskében, jó hashajtó erejü, *et folia ipsius largiuntur excellentissimum Zuspeis.*"

4. *Acorus*, igen jó gyomor-erősitő nemcsak gyökere, hanem zöld levele is. Mondám kollégának, hogy magam is már 3-4 nap óta minden ismert ok nélkül étvágytalanságban szenvedek, mire ő azonnal komolyan ajánlá a' szóban levő 's lábaink előtt zöldellett acorus (kalmus) levelét — én készséggel követém tanácsát, és noha két napja ismét épülni kezde emésztő tehetségem, ezen legelgetésre ismét visszatért a' rosz gyomor, — mert bajomat, melly a' sárgaság' hirharangja volt, sem én, sem kolléga uram (mint már fönebb emlitém) nem konyitottuk meg. E' részben tehát vak volt a' haruspex a' veszélyes omen iránt, és megvallom, csudálom, hogy a' Wallungon kivül az „ecce hepar affectum" épen nem gyanitaték a' ha nem is clairvoyant, de bizonyosan clair tatant vagy tatonnant divinator által. Elmondá továbbá a' nyájas házigazda, hogy

5. „*Vinum, in quo acorus*, et cinnamomum coquebantur, sit optimum fructificans pro viris per venerem exhaustis, quemadmodum artemisia pro foeminis sterilibus, conjunctim cum unctione crucis dorsi (derékcsont) ope ungventi rudnensis."

6. *Borago* és *Buglossa*, (mai nap: anchusa tinctoria) ital és fürdő gyanánt jó az őrültségben. „Igen de annak minő bajában?" „*tamen hoc est r. h. idem*" volt a' felelet (!!!). (Das erste was ich höre). Ezzel pipára gyujtottam, de alig mulik egy gondolat, a' papot gyóntatni hiják, — engedelmet kérvén és nyervén a' holnap ismétlendő

megjelenésre, elbucsuzám 's a' fogadóba ballagtam, észrevételeimet 's jegyzeteimet átfutandó.

A' keresztyén korcsmában négy szoba fogadja a' vendégeket — szükség esetében pedig, mi majd naponként előfordul, még az ebédlő terem is szolgál szállásul — ez utolsó különben a' csaplárosnak 's cselédeinek alvója. A' ki ide sem fér, az az egyik vagy másik zsidó korcsmába száll, melly szerencsére nem nagyon sàleszennyes; innen is kizáratva, a' notariusra szorul a' későn jött. Tisztaság, mint mondom, mindenütt meglehetős, nyájasság sehol.

Az est igen mulatságos vala; mert a' megérkezett külön nyelvü, szokásu és sorsu vendégek egymás kedvéért mind a' közebédlőbe, respective vacsorálóba gyülekezének 's közérdekük szőtte sympathiájukkal összesimulva, részint rosz idő és nyavalyájuk okozta uti bajaikat, meg sok csudákra épült reményüket cserélék ki egymással, részint a' szigoru diaetetica' bilincseitől *még ma menten*, pro corodine jól ettenek, ittanak, dohányoztanak és a' holnap mikép történendő bejutásról tanakodtanak. Megnyilik e' közben az ajtó, 's egy juhászbundába burkolt bajusztalan ember toppan be, fején kucsma, hosszu száru pipa a' szájában — kérdi ő tőtul a' pinczért, ha nem kapott-e X-ből valami motyót — a' pinczér a' kályhazug felé igazítja az atyafit, honnan a' bundás egy kis pakolványt vevén ki, a' kályha' torkáról kést kap fel, 's a' madzagokat felvágván egy pár fejelés-csizmát bonyolgat ki, 's meg meg be; látván ezt egy igen deli fiatal 's egymást

czukros csókokkal gyakorta bebe-hintő pár — mellynek fesztelen sima bánásmódja 's egyszerü de válogatott öltözete és a' valódihoz igen közelitő francziás titkolódzásai holmi zászlósra vagy megyei főnökrangura mutata — az otthonkodni látszó 's legjobb móddal tót falubeli jegyzőnek becsülhető kucsmás emberhez simul 's kérdi: „Mit gondol az ur, mikor lehet holnap a' plebanushoz menni?" felelet: „Reggel 7 órakor!" „Oh az én kedves nőm igen gyönge, akkorra nem kelhet föl!" „Tessék tehát mise után 9 órakor jönni!" Igen, de félek hogy akkorra majd be nem ereszt a' pap." „Dehogy nem, hiszen nem olly durczás ijesztő ám az a' plebános, — majd szólok én vele 's bizonyosan bejuthatnak önök 9 órára hozzá," evvel ajánlá magát a' bajusztalan bundás biztató, vivé hóna alatt az X-ből kapott fejelést 's mellettem kisompolyogván: „*habebit r. h.* ugymond, *illa juvenis domina multum ad agendum*, *habet enim fluxum matricis cruentum.*" Éljen! igaza van, eltalálta a' gyengeségnek kutforrását, melly csakugyan méhvérzésben rejlett. De hát ki volt az a' bundás? ki más mint „Pax vobis, ego sum!" rogo humillime a' lelkész! — Nem ismervén reá a' gyöngéd 's gyönge uri hölgy, nyugtalankodva igy töpreng: „ki tudja, nem dörit-e el bennünket ez a' jegyző, avvagy hát felesleg volt olly ravaszon mosolyognia, midőn igéré, hogy bizonyosan bejuthatunk 9 órakor, — ugy tartom mégis csak jobbkor érek, ha erőt veendek magamon 's felkelek inkább 7 órára." Ezt látván néhány felvilágositó szót intézék hozzá 's

leoldám tévedése' fátyolát, melly hivatlan figyelmeztetésemért egyébiránt nemcsak nem nyerék fogadatlan prókátorként gonosz fizetést, de sőt önnön és férje kellemdús és szerény társalgásában j'ai reçu toute a fait ma satisfaction, j'ai été a ce qu'on dit, tout a fait a mon aise. Tizedfélkor eloszlának mind a' fáradt vendégek mindenfelé, *bon soirt*, *dobre noczot*, *gute nachtot*, 's jó éjszakát mondának egymásnak: mozdulék hát én is, bár előlegesen csak az iróasztalhoz, jegyzetimnek fenestrait betapasztgatandó, — egy óra lőn éjfél után, tehát már bon jour, midőn nyugodni indulék. — A' nyájas olvasó' pipája tudom már rég kiégett — engedelmet! ezután többet fogok mondani 's kevesebbet szólani.

Második nap Rudnón.

16. Eset.

A' tegnap esti szőke, érzékeny, halvány 's gyöngédke testalaku uri menyecske áll a' pap előtt — more nem patrio, hanem rudnensi jól megtapogattatik, lapogattatik, — miután illy beszéd ered.

Pap: „*Hab mer viel Krankheit!*" ezen hölgynek kezén is tapintá — kitüntetésként — az érverést (pulsust). „*Ecce ista domina hic perdidit r. h. multum sangvinis* (már tegnap emlitém, hogy ez csakugyan igaz gyanitás 's az én sejtelmeimmel is karöltve jár): *vere magnum sangvinis stillicidium perpessa est*, *sed nihil hoc facit.*" Beteg:

„Man sagt, ich hätte auch die Skrofeln“ *Pap*: „Ach to szu pletyky“! *Beteg*: „So meinen Geistlicher Herr, dass ich an keinen Skrofeln leide.“ *Pap*: „Ja, aber macht ja nichts. (!) — Hic r. h. sunt contradictoriae infirmitates, ideo agere nihil possumus — hic r. h. curandum est cor, pectus et respective occiput, et longe adhuc egebit, sed erit semper melius, et dabimus ipsi ungventum aromaticum Plenkii, quod constat ex respective meris floribus.“ Az az *occiput* szó is csak olly csudára gerjesztője a' nemorvosnak mint az-egyszeri hidegleléstüző amulett, mellyben ez állott: suba, guba, meleg ruha, jó a' hideg ellen.

a)

Rp. Pil. mastich ℥ j.
Pul. nuc. mosch ℈ ij.
— chelid major ℈ j.
putam. ovor. gall. ʒj.
Ext. Rhei ʒj. β.
Scam. ij.
Ext.?
Bals. peruv. q. s. u. f. pil.
gr. iij. Ds. mane, et vesperi 4.

b)

Rp. Ung. nervini Plenkii
℥ VI.
Ds. ad abdomen.

c)

Rp. Hb. anachloros.
Card. bened.
Veronicae
Fumariae aa. ℥j.
fl. Cham. ℥β.
mDs. Thee.

Mondá a' hölgy francz *) nyelven férjének, kérdezné meg a' papot, valljon leendhet-e még ő belőle anya? a' pap biztatá a' tolmácsot — mai nap csakugyan meg is vannak már á' boldog reményüek a' jóslat felől győződve.!!! Nb. az orvossá-

*) Franczhon = Francziaország, Frankhon = Franken, t. i. bajorországi tartomány.

got kisebb adagban vevé az eleinte igen megcsigáztatott, de végtére csakugyan föllábadt hölgy.

17. Eset.

Elmondá egy 30 éves, májkórosnak tartottam szobalyány, hogy sömöre vagyon valahol — a' pap tüstént, a' nélkül, hogy megszemlélte volna ha sömör-e? ezt irja:

a)

R. fl. sulfur ij.
Pul. antrakokali simp. ℥j.
Pulv. rad. liquir. ℥ ij.
mf. pulv. 40 Ds. 4.
napjában.

b)

Rp. ung. rud.
— rosati Plenk.
aa ℥ij.
Ds. Externe ad
herpetem

c)

Rp. R. matrinae ℔1.
— lampathi. ℥iij.
mDs. Thea.

Jegyzés. Az a) alatti vényben elökerülö, Dr. Pólya föltalálta uj szert, alkalmasint valamelly gyógyszerésztől tanulta kolléga — lám ő is halad, vagyis inkább haladtatik a' gyógyszerészek által!

18. Eset.

Egy fiatal uri ember a' mellékszobába hijja a' papot, 's rövid besze után ezek ıratnak vényül:

a)

Rp. Pil. rud. ʒ j.
— mastich. ʒ ß
Ext. millefolii gr. XV. (!)
Castor. gr. V.
diagridii sulf. ij.
salis purificantis g. Viij.
(minek kétszer is calomelát a' pro laps. recti ellen, talán valami antiprobasicon ?)
mf. pil. gr. iij. Ds. vesperi 5.

b)

Rp. R. matrinae
— veronicae
— fumariae
— Cerefolii
— prunellae aa ʒ ij.
m Ds. mane et vesperi calide.

c)

Rp. ungv. Rudn ʒ VI.
Ext. Consolidae ʒ j
Opii ℈ ij
m. Ds. ungv. ad prolapsum.

Ezen szerek épen sikeretlen vétettek.

19. Eset.

Egy 9 éves leányka, zavaros szaruhártyája (szeme' elhomályosodása) végett nem igen lát — megnézi őt a' pap 's minden kérdezősködés nélkül azt mondja: „*Et internum? et externum malum*" miután pedig nyakát, mellét 's hátát tapogatá, igy folytatja: „*Est malum altioris gradus, ecce r. h. in pectore lympha polypositatis sangvinis, et respective jam callosa*" (érted-e ezt nyájas olvasó? láttad-e valaha a' vér' polypositását 's ezen polypositás' lympháját akár inspective, akár

respective, akár perspective)? de a' mit most mondandott a' pap, az bezzeg talpra esett és le a' kalapokkal! -- „*Ista puella est nonne 9 annorum?*" Ugy van, mondá az ember, ki a' leánykát hozá — „Ista est valde formosa, quod et ipsamet r. h. scit, quia ut ut male videat, tamen r. h. jam contemplatur grato quodam respective *) sensu viros; pulchritudo in puella plerumque, dico plerumque, est cum lascivitate conjuncta, quia quale *Schild*, talis opifex. Ista puella certe erit lasciva, quare scrupulose erit educanda. „*Gebes viel Oneys zum essen für die kleine Madl, und gor kein Cinamomum*" az átadott vény ez:

a)

Rp. Pil. rudn. ℥ i.
g. ammon. ʒ ijj.
ol. succini gr. iij.
Pul. nuc. mosch ij.
Syr. Ferri hydrojod. q. s. ut. f.
pil. gr. iij. Ds. vesperi 4.

b)

Rp. Hb. codolcoariae
— fumar.
— anagallid. agr.
— raphani nigri
— Chelidon.
— Pulegii
— anisi. aa ℥ IV.
Ds. cum hujus theae una parte frigidiuscule fomentet oculum, aliam partem mane, et vesperi calide bibat.

Ezen utolsó gyógyszert is gyógyszerészek sugák meg kollégának.

*) Ejnye be gonoszul lehetne ezen respectivét interpretálni.

20. E s e t.

Egy 8 évü leánykáról mondatik: „*Sie hat Fraisen gehabt, und jetzt ist eine Schwaeche zurückgeblieben*“. „Exspectet! exspectet! *illico dicam ego solus*“ vág belé a' pap (igaz ugyan, hogy a' hallottakból már nagyjából birhatá a' kórismét): „*Ecce hic vena constricta* (mutatván a' fejbiczczentőt) *est epilepsia, utique phrenesis est.*“

a)

Rp.Pil: mastich ℥ ß
— antiepilept ℥ iß
Pulv.cordial ʒ j
Ext Buglossae gr. v. (?)
m f. p Ds. vesperi 5.

b)

Rp. Hb. anaderosis (?)
Spec. antiepilepticar aa ℔ß
m Ds. Thea

c)

R. ungv: rudn. ℥ viij
Ds. vesperi stomach. inung·

21. E s e t.

35 éves, beburkolt nyaku, szegényféle asszony hallgat, szokott puhatolás után mond a' pap „Ecce Struma!“ — ugy-e van nyomása a' máj táján meg a' gyomrában az asszonynak? „van!“

a)

Rp. Pulv. antistrumalis ℥ ij.
(a' signaturáját nem tudom)

b)

Rp. Spir. Koppii ℥ ij
Laud. liqʒ ij
m.Ds.stomachus inungatur et partes dolentes.

El nem hallgathatom azon ovatos szokását kollégámnak, miszerint ő gyakran vizeket vagy

írokat rendel, mellyekkel a' fájdalmas részek bekenettessenek, habár bizonyos fájdalmas részek a' betegtől nem is emlitetnek, a' minthogy ezen asszonyunk sem panaszkodék semmi fájdalom felül, ki csupán golyvája' elháritása végett jelenék meg, 's inkább csak becsületből mondá, hogy májtája fáj, sem mint meggyőződésből; a' mi pedig gyomrát illeti, kinek nem szokott az néha megbomlani? Dehát miért hivám ezt *ovatos szokásnak*? kérdezheti a' nyájas olvasó? felelet: azért, mert többször megtörtént már, hogy a' megzavarodott betegek elfeledék nyavalyájuk' kisebb részét, melly bizonyos daganat- vagy szaggatásokból álla, emliteni; másodszor pedig, ámbár maga a' pap csupán a' fontosabb, a' veszedelmes nyavalyát ismervén ki hiuz szemeivel, megfelejtkezett a' külrészekről vagy egyátalában nem is ismerhete ezeknek bántalmira — egykét *taceat*- (hallgasson)-jával azonban mégis idő előtt elnémitá a' beszélőt, habár ennek még hátra vala is félig hol igazi bibéje, hol holmi kisebb baja; de végre megesett az is, hogy nagyobb rangu betegek próbára tenni is megkisérték a' kollégát, valljon ráismer-e szántszándékkal elhallgatott külbajukra. Ha illyes külön faju betegek azután elmentek vényeikkel Tapolcsányra 's kaptak egy zsák herbatheát, egy messzely pilulát vagyis labdacsot, de fájdalmas, néha meg is dagadt tagjaikra semmivel nem szolgálhata (vényt erre nem kapván) a' gyógyszerész, — illy alkalommal holmi elégületlenségi kifejezések hallatszának a' gyógyszertárban, mellyek természetesen 's egy-

szersmind igen helyesen is a' papnak megsugattanak. Innét van, hogy azóta megkérd a' pap minden beteget, nincsen-e valamelly kül baja, ha hogy nem lehet az arczból ráismerni, 's ha ‚*nem*' a' felelet, de a' pap valamit mégis gyanit, akkor minden nemelés*) daczára is csak felszokott ő irni valami koppi-féle vizet vagy Plenkféle irt 's keneti vele a' fájdalmas részeket, melly eljárással semmit nem veszedelmeztet(risqueroz),mert ha elhallgatta vagy elfeledé a' beteg emliteni, akkor csudálkozást lobbant 's dicséretet arat kolléga, mert lám ráismert a' bibére minden emlités nélkül; ha pedig nincsen valami különös kül baj, akkor könnyen éreztet főleg félénkeknél valami bal érzést a' képzelődés, — 's ha végtén igy sem éreztetik fájdalom, akkor, a' mi nincs lehet, mert: accidit in puncto, quod non speratur in anno.

22. Eset.

35 évü, eleven mozdulatu, piros arczáju férfiu, valóságos képe az ép és szépségnek — én róla agy felé történő vértorlódáson kül mit sem gyanithaték, 's azt is legfölebb azért, mert épen Rudnóra jöve, hova tréfából ép külföldi (mint imez) ugy nevezett Landpartie-t nem egy hamar tesz; megtapogattatván a' pap által, ugyanazon antiepilepticus (nyavalyatörés elleni) szert kapja, mellyet a' 19-ik szám alatti leányka kapott, 's még hozzája

*) igenelni vagy igenleni = bejahen, nemelni vagy nemleni = verneinen, tagadni = läugnen

Rp. Ung. rudn. ℨ vj
Olei serpilli ℨij

Ebéd alkalmával kérhetém csak el a' vényt ezen titkolódzó némettől, 's midőn kérdém, hogy csakugyan nehéz nyavalya bántja-e őt, zavartan 's pirultan felelé szegény „igen"; megkérém adná tudtomra egészségállapota' leendő változását, mit, hivatalomat megértvén, igére, 's mi szebb, teljesite is, mi pedig legszebb, tetemes javulásáról tudósit másod izben.

Nusch non fateor ego, rogo humillime et veritatem prosperam Domine Admodum Reverende collega?

23. E s e t.

12 éves, dagadt hasu fiu (baját talán elhanyagolt váltólázból lehete származtatni vagy gilisztákból) atyja ckkép szól: „Fiam minden éjjel az ágyba vizel". Történt tapogatás után „*Ecce tumor abdominis, cum malo lienis et vermibus.*" Bejön most egy szegény ember, utána két kutya meg egy macska, a' kutyák egyenesen a' paphoz futnak, hizelgve surlódnak ruhájához 's csóválják erősen farkukat — a' gazda meg-meg-simogatja őket „la la, la la" jelszavakkal virgoncz ungrándozásra, vidám csaholásra buzditja, ujra megsimogatja a' köztük forgolódó cziczuskával egyetemben, 's nem sokára „mars" szóval fordulásra, indulásra és pihenésre inti. Ezen intermezzot a' pap' kedélyessége (*Gemüthlichkeit*) végett daguerreotypozám le. — A' ki állatokat kedvel, a' ki a' természetben gyönyörködni tud,

az legtöbbnyire jó ember. Érzékeny lelkét lelkészünknek az is tanusítja, hogy a' dalnak, az éneknek nagy barátja; tudjuk pedig mit mond emberséges német szomszédunk: „Wo ihr singen höret, setzt euch ruhig nieder; böse Leute haben keine Lieder."

De tekintsünk a' potrohos fiura! a' pap igy szól: „ergo dignetur r. h. hunc puerum contemplari, ecce cutis illa circa oculos variegata denotat respective vermes, et illos curabo ope medullae lapidis, nonne non credidisset? — et hoc crederetne domine, quod clavus ferreus per 6 menses in luto haerens, et in aqua destillata buglossae maceratus, quod inquam bonus sit in epilepsia?" „Valljon"? „sicut verbi gr. etiam cera flava r. h. cum arundine cocta, id est cum radice arundinis cocta sit bona in ipsissima eadem epilepsia? Pulpa autem, sive medulla arundinis est bona in cancro. Ego tractavi unum hominem, cui r. h. totus quantus nasus, id est tota apex nasi deperdita fuit, et ad pulpam arundinis iterum sucrevit, solenniter sucrevit." „Ejnye terengette! talán az embert hitták ráknak, nem pedig a' baját, 's akkor elhiszem, hogy nádgyökérbéllel gyógyitott és ki is gyógyitott rákot. — Egyébiránt kisérletet tehet akárki rákos fekélyeknél a' nád' belével.

„Sonchus latifolius cum buglossa (anchusa) dat lac feminis penuria lactis laborantibus" (lehet).

„Antimonium crudum quotidie cum esca exhibitum optime saginat r. h. porcos" (lehet).

„Nuper venit huc porcorum pastor, qui ergo

r. h. scabiosus fuerat; — ego ergo dedi ipsi ab intus flores sulfuris, ab extus ungventum ex pulvere pyrio, et adipe, et audiat per quinque dies iisdem vestibus incedere debebat, ut ut dies dominica intercesserit, et nitide resanatus est" (Ez ellen semmi kifogás).

„Et quid facio r. h. quando v. gr. aliquis venit cum recenti vulnere; si sit parvum, inungo ungvento rudnensi, et deligo; si sit magnum, consuo illud ope acus, et filorum, dein inungo ungvento rudnénsi, et totum pulcherrime consanatur, totum dico, pulcherrime! exactissime! Ita ante aliquot menses bos ope cornu dislaceravit os cuiusdam pueri rustici, penetravit r. h. vulnus ab angulo oris usque ferme respective ad aurem; ego connaturaliter vulnus consui, (ennél jobbat valóban a' párisi sebésztanárok sem tehettek volna) inunxi, et nunc nil videtur de laesione, nisi rubra aliqua, nitensque plaga. Et ecce ante 12 annos! sicut ergo puer rusticus ejusmodi, cum securi ejusmodi in silva decutit frondem, nusch ergo cecidit ipsi lignum acuto margine instructum ad calvariam, et ipsi totam cutim ex medio, et respective dimidio capite desumsit, id est detrusit, et puer fuit connaturaliter extra se: ad me adfertur, ego ipsi inungo capitis cutim jam ab ardore solis ferme exsiccatam ope ungventi rudn. consui vulnus, et ope aquae frigidae aspersae resuscitavi puerum, et nunc puer jam vir evasit, imo jam et duxit, habet solidam et honestam uxorem. Ego in genere sum ita felix in mea parochia, in qua utique cunctos meos fideles nosco,

quod ergo nullam habeam inter feminas meretricem, nullum inter viros furem".

Látván, hogy a' beköszöntő durczás őszi idő által visszarettentett betegek gyérülnek, 's igy a' dolgai ritkulása által egy kisség kipihenhető lelkésznek az értekezésre kedve vagyon, kérdéskéket hullajték elébe 's feleleti ezek valának:

„Fracturas ossium repono, dein inungo ungv. rud. postmodum deligo ipsissima eadem ratione, quemadmodum faciunt hoc ipsi chirurgi; nusch tamen ego hoc vidi toties quoties, dum fuissem qua puer apud misericordianos Szakolczae".

„Luxationes etiam repono ope extensionis, et contra-extensionis, dein illas solenniter inungo ope ungv. rud. ut roborentur; continet enimvero ungv. rud. quemadmodum dignatur utique scire ferrum, quod utique partes totas quantas luxatas, et relaxatas rursus iterum constringit."

„Quis conciperet, quod ergo ruta lunaria ab interne sumta possit ergo prolapsum matricis reducere?" (én bizony nem, ki még?)

„Bonum est allio inungere kapczas contra gelu" (experto credo Ruperto — interdum et stolperto)

„Bonum est inter duo linteamina conquassatam et expressam urticam urentem in cothurno portare sub itinere diuturniori pedestri, ne ergo vesicae in pede exoriantur."

Én számtalan gyalog utazásaimban faggyuval dörgölém be naponta a' lábbelit, és ha nagy ritkán hólyag mutatkozék, azt emplast. diach. simplexxel tapasztgatám be 's rajta hagyám, mig

le nem vált, 's akkor már hire pora sem volt a' hólyagnak; vettem ezen kül még naponta lábvizet délben 's estve, de a' lábbelit csak akkor változtatám, (melly a' mindennapi befaggyuztatás által egész bőralakot öltött magára) midőn szakadozni indult; néha néha egy kevés pálinkát is jó a' lábba bedörgölgetni.

De ne halasszuk az időt, mert tudjuk, hogy vizeletét tartani nem tudó gyermek áll a' medi-umon — irjunk nekie vényt, és pedig

a)

Rp. Syr alth
—cort. aur: aa ℥ ij
Mur: ammon: gr. iij. (!)
Res. Jalap: gr. vj
Ext: gratiolae gr. jv.
ჵ Dulcis gr. vj
Syr fumariae ℥ iij
mf. el. Ds. oo 2 horio
duobus cochlear

b)

Rp. Medullae lapidis
aloes au ℥ ij
Hb gratiolae ℈ j
Signaturát nem olvashattam

c)

Rp. ungv. altheae
— arthemisiae
— bursae pastor
— solven aa ℥ ij.
Ds. ad abdomen.

Hát a' specificum contra enuresin nocturnam, a' cuticula interna galli gallinacei meg a' cineres erinacei combusti, hol maradtak? — elfelejtkeztünk (mint néha más nagy orvos is) a' bajsereg' egyik szárnyáról.

24. E s e t.

Röviden és rosszul látó 30 éves férfiu epés küllemmel, hallgat: „*Ecce color hepaticus usque ad pedem anserinum*, mond kolléga, *et quidem ab accensione sangvinis*" no ugyan mellyik lesz a-

zon bűverővel biró tüzkármentesitő szer, melly vérkigyuladásából eredt és a' ludlábig szökkent máj-vagy kénszint eltudandja űzni?„ecce pupilla constricta! et debet hic esse talis, quia in organo succorum intrat repraesentatio objecti relativi, (???) et si sangvis sit acris, (tehát acris, és accensus synagoga lesz, synagoga pedig annyi az egyszeri tetszvágyu X-né nézete szerint mint synonima; *Sie werden verzeigen Gnaedige*!) obtubi crystallini (mi az a' tubi crystallini?) tunc struuntur, et pupillae oculorum naturaliter aperiuntur (naturaliter! hogy is ne?) et sic objecta prope videri debent.“ Most már félni kezdettem, hogy egyik kettőnk közül sérvést kap: kollégám a' theoriai vajudások közt, én nevetéseim visszatartóztatása miatt „et si pupilla sit constricta, tunc homines sunt praestitae“ lőn a' beszéd rádása; tótul beszélget most egyet mást a' rosz időről 's folytatja: „si sangvis non est affectus praesente oculi morbo, videntur stellae; si affectus, tunc r. h. videntur muscae; si autem cum aequilibrio sit malum (micsoda beszéd ez ismét?) tunc videtur aranea oculi, id est punctum, vel globus rotans ante oculum“.

De mind ezen zürzavar mellett csudálni lehet, mint ismere a' pap minden panaszkodás nélkül a' szem' bajára; 's még inkább bámulhatni, mikép tudott olly szert kivájkálni szertárából, melly csakugyan tetemes javulására szolgál az ismert betegnek, — irt pedig:

a)

Rp. Hb. Euphorbiae
— Chelidonii
Fumariae
Cochleariae
raphani nigri aa ℥ jv
Ds. thea pro potu, pro collyrio et pro cataplasmate ad oculum.

b)

Rp. Pil. rudnens. ℥ij
Ds. 5. vesperi.

Minden fölszólitás nélkül magyarázza kollégą, miért kelljen a' theát nem csak inni, de a' szemre is alkalmazni, — mert ugy mond „in cataplasmate sal volatilis transit r. h. per colaturam i. e. per palpebram,et crudum manet foris.“ Egykori visegrádi kirándulásomkor egy sváb fiu is hasonló magyarázatot tartott Salamon' tornyáról, igy szólván „*Hier ist einmal Salamon der weisze eingeriegelt gewesen*“—‚*der weisze*?‘ kérdem ‚i-*ja, der weisze, weil er so weisz war, wie eine Taube.*“ Hogy Salamon király vala bezárva az igaz, hogy Salamon megőszülhete fogságában, nem lehetetlen, de hogy egy magyar Salamon király a' *weiss* epitheton-t kapta, arról hallgat a' krónika; hogy ellenben egy zsidó Salamon királynak a' *weisz se*, de nem a' *weisze* tulajdonsága emlitetik, az is való;“ — valamint vagyon sal volatilis is, de nem a' megfőtt füvekben, hanem az elhamvasztva lepárolgtatott állatokban; ugy vagyon colatorium (de nem colatura) névvel biró rész az ember' testén, de az 'szinte alig alig

a' palpebra, hanem például a' bélcsatorna, a' vizelő utak, a' bőrnek ugy nevezett porusai, az izzlikak*).

25. E s e t.

Rühes zsidó legény; a' baj könnyen eltalálható, mert 1-ör zsidó, kiről prima intrada a' legegyszerübb populusnak voxja az, hogy rühes; de 2-or mutatta is rühét a' beteg; itt kórismét kimondani ismét luxus lett volna 's azért mindjárt a' gyógymódról kezd kollégám intézkedni, rendelvén pilulas mastichinas, egyszersmind igy szólván „*Ecce do ipsi mastichinas, quia iste homo parumper debilis, et has etiam feminae possunt summere.*" Ekkor miután tapasztalám, hogy a' bőséges aloetica-kat, mint például pil: rud: massae pil. mastich. pulveres privid. az asszonynak minden clausula nélkül adogatja, beszédébe vágok e' kérdésemmel: „an et tempore menstruationis possunt feminae summere hanc massam mastichinam?" „*Imo*! lőn a' felelet, *tamen sunt hae pilulae r. h. innocentis simae, omnes praegnantes possunt illas summere*". — Az én alázatos véleményem oda járul t. Karok és Karnők, hogy ha anyát és gyermeket egy pár szunyog gyanánt egy csapással elenyésztetni nem akarunk: akkor ugyancsak ne is álmodjunk arról, hogy *praegnansok* is bevehetik a' mastichinát; nyomatékul, vagy bár nyomtatékul elmon-

---

*) porus = S c h w e i s s l o c h = izzlik; porus = d i e Z w i s c h e n r a e u m e d e r p o r ö s e n K ö r p e r = üzcse, inde p o r ö s = üzcsés.

dom reá boldogult hires Schusterünk' eme régen hangzott szavait „*Dieses ist so, und hierauf lasse ich mich erschlagen*".— Zsidónknak ugyan nem árt a' mastichina, mert 1-ör tudjuk, hogy szegény zsidót egész világ ebül tart, 's igy, bár a' zsidó sem kutya, mégis igen sokat tud megemészteni. 2-or mert praegnans zsidórul még eddig mit sem hallottam. A' vények ezek valának:

a)

Rp. Mass. mastichinae ℥ ij
f pil. gr. iij Ds. 5 vesperi

b)

Rp. ungv. Anti scabidi Plenkii
Ungv. Hellebori
— rudn. aa ℥ ij
m. Ds. ungatur.

26. E s e t.

Egy somogymegyei 45 éves, falusi jegyző (kinek arczán a' váltóláz' átka hunyorit) magyarul panaszolja, hogy több évi hideglelése után lépdaga maradt hátra, most pedig alsó végtagjain lábain különféle fakadások támadnak. Ezen kórtörténetet én tolmácsolám a' papnak, a' magyar nyelvről ekkép nyilatkozónak: „Ego r. h. non sum tam felix, ut lingvam hungaricam callerem; slavus proprie abhorret r. h. hanc lingvam, quia plena est blasphemiis; (igaza van a' lelkésznek, fájdalom igen igaza van!) ideo etiam slavus pater prohibet r. h. filio suo adperceptionem ling-

vae hungaricae, putat enim, imo convictus est, r. h. quod ipsa lingva hungarica sola jam sit blasphemium erga Deum ‚*laendlich*, *sittlich*' gondolám magamban, de mégis *zu dick*, téritgetéshez pedig nem értvén, a' beteg' baját reassummáltam még egyszer rövideden, mire a' pap, pro coronide jól megtapogatván a' beteg' nyakát, mellét és hátát, a' fakadások' megszemlélését pedig legkevesbé sem szükségelvén, mert ő azt ugy is kiérzi ujja hegyeivel (?) — vényezni kezd, állitván, hogy „herpetem habet". Én kandi levén a' herpesre, holmi egykori egyetemi segéd- (assistens)- féle otthonossággal lebontom az ambulans (tanácsért járó beteg) ruháit — de nesze neked! hire pora sincs a' herpesnek avvagy is sömörnek, hanem v a r i x o k (viszszér-tágulatok) lepték el betegünk' alvégtagjait — 's most az egyszer kudarczot vallott a'. tapogatás, ázaz a' magneticus puhatolás; a' varix-okon nem fakadás- vagy pattanásnak, hanem nagy vérzéssel 's fájdalommal járó megpukkanásnak látszottak itt ott nyomai; a' pap nyugodtan folytatá vényét, melly mi lett volna más mint

a)

Rp. Pil: rud: belől

b)

Ungv. rud. kivül
's még ezen fölül

c)

Rp. Roob ebuli
— juniperi aa ℥ iij
Ext gratiolae gr iv
Ungv. solubilis ʒ ij
Syr Betonicae ℥ ij
Ds. electuarium.

d)

Rp. Ungv. Bryon.
— solv.
— altheae
— Dauci
aa ℥ ij
Ds. ad ventrem.

Délután.

Négy debreczeni-féle ur jön be, általam vezettetve, kiket a' nyájas pap ekkép fogad: „Ecce omnes quatuor domini oculis laborant" Festina lente! gondolám magamban, minthogy én csak kettőt tarték (magamat oda nem számitva) vaksinak, de hadd vizsgáljuk meg együtt.

27. Eset.

N. János, 26 éves, bal szeme látája(pupillája) kitágult, a' jobb szem be 's néha fölfelé sandit. „Ecce nervosus status! ego non oculum, sed radicalitatem ipsius curo, et sopita hac redibit r. h. visus opticus (visus opticus magyarul: nedves viz meleg tüz, kutya- féle eb, him férfi 's a' t.)

a)

Rp. Pil: antiepilep
Jalappae
Calomelae

b)

Rp. Ung. Rudn.
oleum Chamom
Ds. circa oculum ungat

} itt nem győzém az adagokat utána irni

c)

Rp. Ung. Rud:
℥ vj
Ds. ad spinam dorsi.

28. *E s e t.*

24 éves, kevéssé epés férfiu: „*Ecce nec istud malum multum distat, attamen hic et abdomen est affectum*; *extus in oculo nihil habet*, *sed intus est debilitas*,“ és ez ugyis vala, mert kezdődő amblyopia végett kére tanácsot; kérdezvén a' baj' korát kolléga, hallja, hogy 7 éves; kérdezvén (mint rendesen majd minden embert) nincs-e valami kül bántalma (sebe, fekélye, pattogzása, szakgatása)? hallja hogy kutacsa (*fontanellája*) volt hosszabb ideig a' betegnek; nem kérdezvén ennek okát, a' tapogatózáshoz fog és ir. — Lám itt megvallom, hogy itt engem a' rudnói kolléga' éles visus opticusa meggyőzött — meg meg a' szó' legkomolyabb értelmében; én t. i. a' rövidebb látók közé tartozván, nem vevém észre a' gyenge láterőt az érdeklett beteg' szemeiben, 's megelégedém azzal, hogy az epés bántalmakat kiolvasám belőlük — iraték

a)

Rp. Pil. alhandal
Pulv. purificat. (ez Calomel)
Jalappae
aloes } mennyit? nem tudom?

b)

Rp. Hb. plantaginis
— agrimoniae
— matrinae aa

c)

Rp. Spir. Koppii ℥ vj
— sapon ℥ ij
m Ds. loca dolentia (micsoda loca dolentia?) inungantur. (Erről is azt sugá a' pap fülembe: „habet ille dominus nunc gonorrhaeam in stadio decrementi.")

29. E s e t.

Gyöngén látó, zavart szemfényü, potrohos öreg ur. „*Ecce et malum internum, et externum*" érte alkalmasint amaurosis-t és cataractát, azaz fekete (farkas) és szürke hályogot; megtapogatván annak rende szerint a' beteget, irá ezeket:

a)

Rp. Aquae opthalmicae exsiccantis ℥ v.
Ds. ad oculum 4 dd. 6 guttas.

b)

Pil. rudn. ℥ iij
Ds. 5 mane, 5 vesperi.

De hogy miképen fogják ezen szerek a' szürke hályogot eltakaritani, melly, mint tudjuk, a' kristály-lencse' meghomályosodásában áll 's melly zavarodást eddig sem bel sem kül szerekkel, sem embernél, sem lónál soha nem sükerült elenyészteni, ezt mondom, nem tudom, 's Tamások' Tamása vagyok benne, hogy valaha sikerülend — — halljuk mit szól kolléga.

„*Hic ergo bellum inferemus majèstati ventrosae; iste venter magnus cum polypositate sangvinis*

conjunctus; *in hujus domini medullaspinae*, (a' gerinczagyat értvén) *ubi r. h. eiusmodi fracsek* (frakkocska tótúl) *quod anatomicaudam equi apellant*, *residet*; *ibi ergo r. h. enatum est eiusmodi szopel seu schleim*, *accurate recte in cruce dorsi*, *et ideo illud schleim ascendit respective ad cerebrum*, *et inde r. h. iterum descendit*, *et semet accurate ante pupillas organi succorum collocat*, (millyen irigyelhető utazást teszen a' schleim, épen mintha a' boldog emlékezetü bécsi tivoliban az ugy nevezett *Rutschberg-en* gurúlna alá 's föl) *sic naturaliter aeger non videt. Tamen vident vestrae dominationes*, *ego omnia naturaliter explico* (bizony senki sem is jő kisértetbe, hogy ezen gyönyörüséges taglalatot valami természet-fölötti lény' ihletésének tartsa)! *Ego sum medicus totus quantus naturalis*, *tantum quod ego me ita explicare non possum sicut v. g. ipsi ferme medici.*" Bizony édes kolléga „sutor ne ultra crepitam!" hogy a' diagnosisokban jártas vagy, hogy tömérdek sokat láttál, hogy sokat, mondom sokat jól föl is fogtál, 's hogy ollykor a' fölfogottat jó sikerrel orvosoltad is, az igaz, azt minden megvallja, ki az igazság' szemébe mer nézni; de a' theoriák' magyarázásába ne fogj, mert ekkor olly csipős, ollý fagyasztó deret fujsz az erősebb oldalaidon örvendezőnek szivére, hogy jéggé merevülten pattan szerte a' hüledező rokonérzet' köteléke 's a' te dicsőséged roskataggá korhad el!

Megczirógatván nagy sebbel lobbal belopódzó ebeit kollégám, uj erővel neki gyürkőzik a' theoretizáláshoz, igy szólván: „*In domino spe-*

ctabili adest r. h. acrimonia aortae" (ob er wohl atheromatose Ablagerungen meint, mondhatná a' híres Dr. Skoda) „*Adest etiam tremor manuum*" mond az öreg ur „*non tantum manuum, sed etiam totius corporis ob ventrem magnum* — biztatja kolléga — *quem r. h. perdere debebimus, et quid crederet spectabilis domine cum quali remedio?* — kérd engem, kolléga, és önmagának felelőleg ekkép folytatja — „*cum alchymia summa, ecce cum mechanica universali, cum pilulis nempe rudnensibus*" (Lám milly könnyü phraseologiát csinálni: alchymia summa, meg mechanica universalis annyi mint pilula rudnensis; tehát vasut, két garasos adó, és zsidók' emancipatioja szinte mindegy t. i. ősiség) „*et dolorem coxendicum, atque aortarum dispellemus ope extracti millefolii*" a' coxendixet ugyan könnyü egyébiránt meggyógyitani, mert az öreg urnak ott fájdalma sohsem volt!

30. Eset.

Gyöngélkedő, töpörödött öreg ember (kiről csak azt mondhatám magamban: senectus ipsa est morbus). — Ránézésből megszólamlik kolléga „*Iste habet ergo* (ergo?) *aquas inter istas pelles, inter istam duram matrem*" 's megtapintván a' tapintandókat hozzá veti „*habet ille debilem quoque stomachum*" 's midőn kérdé: *Habens' keine Wunden?* 's a' beteg mit sem felelne, megjegyzi „*porro et altum audit*" (Hiába, szemesnek a' világ!)

a)

Rp. Pil. rud. ℥j.
Castor. gr. jv.
Ext. buglossae gr. X.
mf. pil. vesperi
5. summat.

b)

Rp. Ungv. rud. ℥ VI.
Ds. bis de die junctura granii
(cranii jobb lesz) inungatur.

31. Eset.

65 éves asszony, hallgat — a' pap sem kérdi, és rövid kipuhatolás után ir, mit? lehet-e még azt kérdezni mit? mit mást mint

a)

Pil. Rudn.

b)

Ungv. Rudn.
Ds. loca dolentia inungat.

Igen, de minő loca dolentia! hiszen magad mondád tegnap, hogy a' külső bajakat nem vagy képes kitalálni. Engedj meg amice defendens, de ez egy kisség vásári munka; igaz ugyan, hogy rá van irva a' vény' tövébe „*gratis expediatur*:" de valljon nem veendi-e szinte gratis is be a' gratis szert? — nem helyeslem ezen procedurát, hoc est gratis!

32. Eset.

Fájós lábu, elkeseredett kifejezésü, 38 éves ember, — önkényt vallja a' puhatoltatás közt, hogy 4 hó előtt kificzamodék bokája: „*Nicht redens*“ mond kolléga; erre ki akará bontani lábát a' beteg és megmutatni, de kolléga azt hasonlókép feleslegeli, miután ugymond a' nélkül is mindent (?) kitudott már a' tapogatásból; ezen megvallom nem csudálkoztam, hanem bosszankodtam; midőn pedig visszahelyhezési kisérlet nélkül csupáncsak az ungventum rudnense használása' ajánlatával bocsátá el a' 70 mértföldnyiről ide utazottat 's még csak azt sem tanácslá, hogy, ha a' kenőcs alatt 6—10—12 hét mulva megpuhulandottak az inak (szálagok), majd akkor próbáltassa értelmes sebész által a' repositiot (visszahelyhezést), midőn mondom még ezt sem tanácsolá: akkor őszintén megvallom, elfutott a' méreg; mert azt csakugyan senki el nem hiteti velem, hogy a' rudnói kenőcs a' kificzamodott bokát valaha helyre csuklasztaná! Akárki mit mond, csak jól irja Kotzebue, hogy az ember közép lény a' barom 's az angyal között.

33. Eset.

55 éves asszony, néz, hallgat, pisszenni sem mer — tapogattatik, kérdeztetvén, vannak-e fekélyei, azt feleli „nincsenek“ 's rövid pör utján ezen vénnyel convincáltatik baja, (melly egyébkint szintolly sürü fátyol alatt lappanga kolléga előtt is, mint előttem; igaz, malus stomachus-félét mormoga a' gazda).

Rp. Pulv. cardiaci
Scammon.
Jalappae
Pil. rud. aa ℥ij.
Castor. gr. V.
Ext. gratiolae gr. iij. (!) s.

34. *E s e t.*

45 éves, szegény kiaszott ember, hallgat egész alázattal — kitapogattatik, 's minthogy fekélyei nincsenek, nem nagyon teketoriáz kolléga, hanem ut fecisse videamur

Rp. Hb. matrinae
— Fumariae
— Agrimoniae
— menthae
— Crispae
— Cham aa ℥ ij.

„*Istius stomachus est r. h. depravatus, ideo adest contagium (?) in pulmone, liene et hepate (!) — ecce r. h. circa os, et respective in cruce*“ — a' beteg diákul nem tudván, nem érté ezen beszédet, és sajnos dolog, hogy én sem értem — ugy-e te sem nyájas olvasó ? — tehát gyerünk odább.

35. *E s e t.*

8 éves, duzzadt sáppadt leányka (átalános görvélyeket gyaniték, különösen a' tüdők körül, vagy szinte bennük is) tapogatás közt mond kolléga: „Ecce scrofulae cum inspiratione fistulosa!“

a)

Rp. Tinct. antiscrof. ℥jv.

b)

Rp. Hb. lympath.
— matrinae
— anti salinariae aa ℥ vj.
Rad. tarax
— Calami aa ℥ ij. m. Ds. Thea.

Ezen à ventre à terre vagyis lóhalálában irt vényekből igen nevezetes distractio, bizonyos megszakadozottság rí ki, mintha csak a' belső szobákban vendégek, ép vidor kedvüek és történetesen jóizü csányi dinnyékkel és hegyaljai aszuval mulatozók társalognának 's a' háziurat várva várnák; illyes mit à priori lehete gyanitani, de a' dolog mondhatom à posteriori is öszszevágott, noha illy magány (privát) házi viszonyok' fürkészésébe avatkoznom feladatomul nem ismerém. Az egész dolog igy került volt ki. Én kollégát ebéd után szokás szerint nagy szobájában keresém, 's ime szándéktalanul a' már délelőtt sejditett igen barátságos vendégcsoportra bukkanok; mindaddig ki nem bocsátá az csekély személyemet, mig poharat nem üriték, az összes társaságnak simultanee (egyideileg) viszonzó nyájas poharaitól kisértetve. De ki hinné, előbb mintsem jól csak megmelegedhettem is a' nyájas körben, mi dolognak kellett épen itt nyomába igazodnom: „nunc vero venio ad gravissimam querelam, et atrocissimam tuam suspicionem" panaszolnám M. Marczel nagynevü szószólójával. Ugyanis miután in vino veritas, a' soha nem láttamok közül egyik csak elkezdi ám, igy szólván hozzám őszintén: „Lássa lássa barátom, a' háziur

nem tartja magát önálló embernek vagy becsületes orvosnak, mert még nevét sem mondá meg nekie." — „No no — mondám; de szóból ért az ember! hát ugyan minek tart?" kérdém. „Biz ő uram önt az egyetemtől kiküldött kémnek, vagy pedig holmi tenkre jutott, kiéhezett 's most valamellyik gyógyszerésztől megvesztegetett kalandor orvosnak (bien obligé!), ki a' plebánost valami szakadatlan nyugalmat varázsló álomporral, vagy egy ügyesen vezetett késhegygyel (no mi sül ki ebből) akarja láb alól eltakaritani" — — tovább akara még szólani emberem, de én egy alázatos és halk rogo humillimével (mert per se diákul folyt a' discursus) közbevágván, ekkép metszém ketté a' gordi csomót: „Uraim!" klin sz. klinon" tanulám a' napokban a' tótoktól! (azaz szeget szeggel) tudjuk, hogy az igen tiszteléndő háziur (kiről most meg vagyok győződve, hogy csakugyan *némelly* orvosi remekfogás birtokában van) az álarczhordástól nem igen ment, mert incognito gyógyit, azaz copiák' köpönyege alatt pro re nata eredeti vényeket gyárt (most halljuk)! ha ő saját meggyőződése szerint senkinek nem ártván (?), *incognito* gyógyit: én ide jöttömmel szinte saját meggyőződésem szerint senkinek nem ártván, miért ne szerepeljek *incognito*? miért ne observálgassak orvostudományaim iránti buzgalomból a' nevetlen orvos köpenyege alatt? Én már 7 éves gyakorló orvostudor vagyok, 's hogy önök jóakaró őszinteségét szinte őszinteséggel viszonozzam, azt is hozzá teszem, hogy a' pesti királyi egyetemnek nem kéme, hanem illy meg illy nevü, illy meg

illy hivatalu tagja vagyok, ki csupán kiváncsiságom és tudvágyom' csillapitásául sétálék Rudnóra."

Mindnyájan örvendezének 's miután jó emberek valának, rögtön hitelt is adának szavaimnak — 's azonnal ujra üresek lőnek a' serlegek. Világi csupán egy volt közöttök, mert reverendája nem volt és szép nagy bajszot viselt; végig huzván ő bajuszán egypárszor ujait, jól rám tekint, fejet csóvál és megmeg szemem közé néz. — „Önnek valami kifogása van ellenem" mondám kérdő hangon — — „Bizony bizony mond uraságod valamit; ha nem csalódom, én láttam valahol önt." — „Ugy vagyon" mondám (ráismervén hangjára, melly a' privigyei gyógyszerészé vala) „és pedig 6 év előtt Privigyén nemde?" „ugyvan" mond a' gyógyszerész: „de hát nem Arányi, hanem valami Lostainer-féle neve van az urnak." Erre feleletül utilevelem bontám föl, hol ezt olvasá a' helyesen kétkedő: „Dr. Pr. Arányi, ezelőtt Lostainer." — „Vivat vivat dominus spectabilis! jam sum in claris" ujra kellett pohárraznom 's megigérnem, hogy a' házigazdának azonnal bemutatandom teljes diszben magamat (mit aggodalmai' elháritása végett magamtól is megteendettem vala). Folytatólag mondván in nuce a' barátságos privigyeinek mind azt, mit a' 6 év alatt, mióta egymást nem látánk, közérdeküt a' hazában 's azonkül élveztem, barátságos kézszoritások közt oda hagyám a' lelkesedetten vigadókat és folytában a' cselédszobába vonulék, hol a' lelkész 27-35. beteggel hamarkodék. Mihelyt az első alkalom nyildoklott, azonnal kol-

léga elébe terjesztém szétbontott pakszusomat, hivatkozólag a' privigyei gyógyszerészre. Kolléga hiszen, ugymond, benevola fassiomnak is: épenséggel nem akarom megtekinteni (tetszett mondania) a' bizonyitványt; de mialatt én a' betegeknek kiadott vényeit tárczámba lemásolám, mind a' mellett is olly szépen bebe-pisloga ő kegye docpmentumomba, mintha csak belőle irná ki Copiáit, – egyszer szerencsésen össze is ütközének *ellenörködö* szemeink, 's egymásra mosolygánk mint hajdan az augurok, midőn az utczán véletlen összejövének. Mi türés tagadás! egyikünk 19, másikunk egy hián 20. „Stiehlst du was, so hast du was, und lasse einem jedem das Seinige" mond a' becsületes német sógor.

Eloszolván a' betegek, bepakoltam — mint egy mókhemgeher *) portékáit, mellyeket ugyan megpillantának, de meg nem vásárlának — nem nagyon méltánylott utilevelemet, 's ekkép szólitám meg a' lelkészt diákul: „uram ugyan szünj meg valahára reám gyanakodni! lám tudjuk, quae sunt aequalia uni tertio, sunt aequalia inter se: én egykor dikaeologus (jurista vagy jogász) valék, most testestül lelkestül orvos vagyok — te theologus (hitész vagy hitnök) voltál, 's most szivvel lélekkel gyógyászkodol; melegülj fel tehát irántam, ne éreztesd velem minden udvarias szavaid mellett kisiró hidegségedet; bocsásd meg, hogy olly merész, olly tolakodó valék, de

*) Házaló zsidó; jobban még várasló, mert mókhem város, nem ház.

én tudvágyam' csiklányának egyátalában ellen nem állhatok; tapasztalatim' öregbitésével magamnak 's talán másnak is használok, néked és másnak nem ártok: légy tehát szives hozzám és vonzódó, — nagy emberismerő létedre talán csak nem fogsz őszinte arczámból 's hangomból, melly egyenesen szivtől szivhez van irányozva, gazembert bennem szemlélni?!" Himezett hámozott és rogo humillimézett kolléga, de csak ki lehete lele-sütögetett szemeiből olvasnom a' kiirhatatlan gyanu'furdáló férgét. Igazat olvastam-e szemeiben, meghallandjuk holnap. — Egy pár „*ja, ja!* és *vere sic! vere sic!*" után igy szól kolléga: „Ceterum dignetur sibi cuncta perlustrare, et connotare; mihi non nocet utique dominus spectabilis. Ego ex meis respective ordinationibus nihil habeo; ego nunquam quid accepto, nisi pro S. missae sacrificio, et hinc quoque mihi solum tantum retineo, quantum pro una quavis die missa quadrat; reliquum r. h. ego meis vicinis parochis, et eorum cooperatoribus distribuo, qui persaepe apud me sacra celebrant: ideo jam in ephemerides posuerunt, quod ego per alios curem respective munus meum peragendum, quod r. h. falsum est, quia ego quovis die solus celebro, sicut hucadusque dignabatur probabilius audivisse, et hodie observasse, ego solus celebro." Ez igaz, valóban igaz! valamint az is, hogy sok, igen sok pénzt osztogat mise' fejében paptársainak, 's nem csak siklusokat, de egyéb ajándékokat is, p. czukrot, kávét, theát, finom dohányt, pezsgőt, viaszgyertyát s a t. Vendé-

geihez siete most a' lelkész, én pedig a' délfelőli erdőbe menék, onnan a' kresztyánfalvi és rudnói tájat a' tiszta alkony' bájos fényében csudálandó 's ha jó szempontot lelendek, azt a' természet után leveendő. — Sikerült mind a' kettő; erre megelégülésemet öregbitvést, még egy órát andalogtam a' hűs, de szellőtlen bérczi szabad levegőben, átfűtám agyamban a' láttakat 's hallottakat, reflektáltam, abstraháltam, végtére hí az idő haza felé fordulni, mikoron már ,nox fuit, et placidum carpebant fessa soporem corpora per terram.' De bezzeg a' fogadóban még nem volt *sopor*, hanem *nox* 's a' legélénkebb émettség mindenfelé! a' hintón, kocsin, csézán, szekeren és taligán összeseregiett vendégek' zajgó zsizsere hada között.

Rövidlátóságom már sok bajt okoza életemben, mellyeknek alig van nagyobbika annál, hogy azt kényességnek vagy affectationak róják föl; ez okból az utczán nékor a' legtisztesb vagy érdekesb ismerősömet is elmulasztom üdvözölni, miáltal könnyen a' durvaság' vagy gőg' vádának kelepczéjébe csuszamlom: mind a' mellett különös, hogy növendékkoromban a' füvészkedésnél (botanizálásnál) a' mező 's erdő' legérdekesb virágait legelőször megpillantani számtalanszor mégis épen nekem sikerült, mi „ecce nova planta!" jeladásomra *) azon elégtételben részesite, melly pajtásim' efféle kifejezésében álla: „denique iste myops tamen optimum habet ocu-

*) Akkor még latin világ vala 1830-ban.

lum botanicum!" Mintha csak azon idők lértek volna vissza, ugy vala ma estve is; sok volt a' vendég, midőn az étterembe toppanék 's elég köztük az érdekes, de az érdekeseknek szine vagyis virága azon csoport volt, mellyet a' hosszu asztal' éjszaki szélén azonnal megpillanték 's mellyel annálfogva egész illedelmesen szembe is helyhezém magam. Alkotá pedig e' csoportkát egy tisztelet - 's vonzalomgerjesztő, öszbe vegyülő uriás küllemü férfiu, kinek egész valóján a' magyar nyiltszivüség, részvét, nemes küszkeség és méltóság a' legszebb öszhangzásban elömölve sugárzott. Illyenek lehetének, gondolám magamban, azon ősapáink, kik Attila' tanácsát képezék, 's kikről a' hajdankor' irói bizonyságot tesznek, hogy: „annyi méltósággal birtanak, miszerint a' római tanácsba patriciusoknak egyenesen beillének." Ezen úr mellett három hölgy ült, kikben az élet' tavasza mosolygott: fesztelenül finom bánásuk 's kaczértalan nyájas leereszkedésük a' müveltség' finom fokán tündöklék, melly szellemi vonások' eredeti nyomait az öreg urban mint atyjukban könnyebben észre lehetett venni, mint az anyagi, azaz arczvonások' hasonlatosságát. Szemben e' társasággal egy érdekes küllemü, elmés tekintetü fiatal ült volt, ki nem érzé magát hontalannak az im lefestett kör' határai közt, noha mint a' beszély' folyamából kivehetém, először volt szerencséje vele érintkezni, valamint en csekélységemnek is.

A' rudnói körülmények' fejtegetése volt eleinte a' társalgás' tárgyalványa: de a' hölgyek-

nek bilincseket nem ismerő élénk elméje egyéb fogalmakat is szüle és nevele, 's valamint alabástromfehér és bársonypuha ujaik a' kötésben szüntelenül mozgának, ugy édes mosolyú rózsaajkaik sem heverének tespesztő nyugalomban, hanem egymást föl-föl-váltva hangoztaták a' legdeliebben csengő szavakat, mellyek kellem- és tartalomdúsak valának. Midőn egyikök meg nem egyezék a' másiknak állitásával, gyönyörüség volt látni hallani, milly higgadt keblüen 's kimélve soroltá elő az czáfokait, vagy hallgata engedve legszelidebben. A' beszélgetés elszállonga Rudnóról Pestre, Fehérbe, a' Zirczi tájba, meg Temesbe; elszárnyala Velenczébe, Mantuába, onnan elszökdele Drezdába 's innen Párisba; 's mi nem kevéssé kitünő, az, hogy a' beszélőket mind a' pesti, mind a' velenczei (vagy akár florenczai), mind a' drezdai, mind pedig a' párisi egyaránt saját földieinek tartandotta, olly jól birták ezen tartományiak' nyelveit. — Szép litteratura, művészet, nevelés, orvosi tudomány, gazdaság, gazdasszonykodás a' legillatosb' pot de pourri-ként egyveledének, 's mondhatom, hogy pipa nélkül is lehete jóizüen mulatnom. Ha aztán közben közben elményes szomszédom, az élénk szemü férfiu vevé által föl-föl-váltogatva az udvarlást, azalatt elelandalottam, tünődvén a' valódi müveltség felől, melly mint imént tapasztalám, nem csupán a' finom bánásmódban, az indulat' vitézi legyőzésében, ékes munkák, táncz, zene, rajz, idegen nyelvek' tudásában áll, hanem a' kedélynek, a' szivnek valódi kifejlesztésében

rejlik; ez a' czél, a' többi csak eszköz: ez arra szolgál, hogy jót tehessünk, a' másik csak arra, hogy kárt ne valljunk, a' gonoszoktól meg ne rövidítessünk.

Illy társaság igazi tanodája a' fiatal férfiu jelleme' rényes kiviritásának; illy körökben képes a' fiatal lelkét a' rosz behatások ellen edzeni, magát az ugy nevezett gonosztól megszabaditani, 's bár a' féke-szakgatott vad indulat el kanyargott volt is már a' józan utról, ha nemtője által ismét varázs-szellemek' közelébe vezettetik, legottan lepattogzik róla a' vásottság' elfásitó kérge, és szeliddé válik, szeliddé mint az anyáskodó szent természet, mellynek öléből egyaránt ered a' nagy mint a' kicsiny, a' szegény mint a' dús.

Ezen, mint későbben hallám, diplomatice is *méltóságos* család legközelebbi rokonságban áll a' tegnap itt előfordult fiatal párral, mellyel utközben össze is jöve véletlen 's értesiteték azon tréfáról, mellyet tegnap este a' bundába burkolt 's a' fogadóban fel nem ismert lelkészszel élvezének; ohajták különben, bár holnap ők is bejuthatnának hozzá 7. vagy 9 órára —, mit én is ohajtván nékiök távozóknak nyugalmas éjt kivánék, minekutána hallotta volna a' háznak ura, hogy tizet ütött már az óra, ha a' rudnói tornyon lett volna óra (à la Nagy Ignác).

Harmadik nap Rudnón.

Délelőtt.

36. Eset.

Tisztes éltes úr vizkóros küllemmel. Kolléga a' tapogatás után úgymond: *„Ecce hydrops ex arthritide!"* a' beteg, ki igen távol vidékről jöve 's kollégával érintésben soha nem vala, helyeslé a' kórismét; nézzük mit kap.

a)

Rp. Pulv. privid. ℥ß.
massae pil. rud. ℥ j.
scam: ℈ j.
Ext. bugl. g. 2. ut f. pil. 5.
vesperi.

b)

Rp. ungv. aromatic. Plenkii
— solventis
Linim. volatile aa ℥ iij.
Camph. gr. vj.
Laud. p. ʒ j.
Ds. Ext. tumidae ungant.

c)

Rp. Hb. lympath. ℔ß.
R. matrinae ℔j.
Ononyd. spin. ℈ j.
Card. bened. ʒ. VI.
mDs. Thea.

d)

Rp. Vereshagyma hajat egy részt.
vizet négy részt.
ezek ázzanak egy pár nap
's igyék a' szüredékből két
hét lefolytáig naponta egy
meszelynyit.

Összeszedvén magát a' hajdan magyar huszárkapitány volt nyavalyás; deákul kérdi kollégát: *„undenam didicerit artem medicam?"* Felelet: *„Ego r. h. qua puer educabar in nosocomio misericor-*

dianorum Szakolczae, *et ibi jam a tenera juventute condidici vulnera deligare*, *imo et aperire*, *quemadmodum et cadavera dissecare; dein fuit ibi quidam senex celeberrimus Oberarzt; fuit ille ex nostratibus,* — *fuit ille quidem r. h. bohemus, sed nihil hoc facit*, *quia slavus est genus, et bohemus est species*, *et nostrates slavi hungarici sunt rursum subspecies*, *seu varietas bohemorum*, *et respective moravorum, ex parte et polonorum* (ibi in Comitatu Liptoviensi, atque Arvensi); *nusch ille r. h. Oberarzt* (ut redeam) *me edocuit in ipsissima lingva bohemica ex vetustissimis libris bohemicis artem medicam*, (ejnye be jó könyvek lehettek azok!) *et quia ergo ego r. h. nihil abhorrui*, *et ad cuncta animum habui*, *ergo ille me r. h. ita denique adamavit*, *et ego sic ab illo percepi Botanicam*, *et Therapiam* (ej hah!); *deinceps ego studui humaniora, postmodum evasi clericus*, *et tunc jam r. h. praescripsi; utique etiam qua parochus aegris semper consilia dedi*, *sed iste magnus confluxus hominum tantum ab eo tempore est*, *a quo illum canonicum ibi in* X Y Z *curavi*, *de quo jam domini medici* (bezzeg most már nem mondá: inanes medici!) *omnes pessima quaeque vaticinarunt*; *dein*, *quia ergo illum sanavi*, *mihi prohibuerunt*, *ne quid praescribam: sed aegri denique me urgent*, *et ego in fine finali utor libertate hungarica*, *quae cuivis homini permittit*, *ut in domo sua hospitibus salutaria consilia largiatur*. *Estne verum domine spectabilis?*" — „Omnino!" (csakhogy én a' subjective salutarét az objective salutarétól hatalmasan megkülönböztetem)!

Ez tehát kollégának saját szájából folyt életirása! Vannak e' tekintetben sok váriánsok: némellyek őt kitanult nevendék-orvosnak tartják, mit ő maga is tagad 's legjobban látandjuk orvosi litteraturájában (lentebb), hogy ő *Dr. Bene ő nagysága' tanodájából nem származhaték*, mit sokan rebesgetnek Pesten. Asszonyságok pedig azt szeretik mesélgetni, hogy kolléga francz háboruban mint önkényes betegápoló szolgált volna, mint ezt egy pozsonyi hölgytől is hallám, ki 20 évü görvélyes bajaitól menekedvén meg (kolléga' tanácsai által), hála' fejében Rudnóra jövén itt azt a' pap' saját szájából hallotta volna. — Vagy a' beteg tréfált vagy gyógyásza, én nem!

„*Sed vere immensam praxim debet habere dominus admodum reverendus,* mond a' vizkóros ur, *et hac ratione ferme totam jam dignabatur exhausisse artem medicam*" — Pap: „*Deus avertat! tamen haec scientia est respective inexhauribilis; ego r. h. continuo adhuc lego ex libris medicis — nunc ego v. g. studeo alchymiam, et quidem alchymiam metallicam de anno 1730*(!); *et optima chimia est respective illa de anno 1687.* (!!!)

Ócska deszkakerités,
Oh de furcsa teremtés!
Ölelheted kedvedre,
Nem hányják a' szemedre.

Erdélyi népdal.

37. Eset.

40 éves, elsoványodott halvány hölgy, maga emliti, hogy köhécsel és rosszul emészt.

a)

Rp. Massae pil rud. ℥ j
Ext. fumariae
— Millefol. aa gr. vj (!)
ol. sassafras. gtt ij
m f. pil. 5 vesperi

b)

Rp. Spir. Koppii ℥ jv,ʒ
Ds. stomachus, et loca dolentia (?) inungantur.

38. Eset.

Maga mondja egy 35 éves kocsis, hogy 6 hét előtt lótól mellbe rugatván, ottan kellemetlen nyomást érez.

Rp. Electuarii pulmonalis ℥ vj
Ext. fumar gr. xvj (!)
Ds. quater de die 2 cocl: coff.

Három hét mulva hire pora sem volt fájdalmának — de nem merném állitani, hogy: post hoc, ergo proter hoc!

39. Eset.

46 éves férfiu, maga mondja, hogy a' köszvény bántá, melly a' budai fürdőkre magjavula, de meghütés után ismét kitöre. A' fürdők ellen nagyon kikelt a' pap, tagadá egyátalában minden fürdőnek gyógyerejét — 's miért? mert abban járatlan; — miért járatlan? — miért? hát azért, mert az 1687. alchymia optima igen kecskenyen méri ki a' fürdők' vegytani alkatrészeinek mineműségeit : de olvassuk a'vényt.

a)

Rp. pil : rud: ℥ i β
Ext: grat:
Roob. ebuli aa (!!!) gr. viij
Millefolii gr. x.
R. Lampathae gr. vj
Ds. m f. p. vesperi 5

b)

Rp. Spir. Koppii ℥ vj
- sap ʒ ij
Crucem stomachi et loca dolentia inung t.

Épen midőn e' sorokat férczelném össze, értesitetem – nem ugyan Pál' fordulásáról, hanem Ferenczéről (kollégáérol), ki egy urnak szakgatásai ellen a' pistyáni, vagy trencsényi fürdőket ajánlá. Ez haladásra mutat, még pedig jó irányúra 's ekkép dícséretes; de még az is kiemelésre és dicséretre méltó kollégáról mint emberről, hogy megtudván a' szóban levő urtól, hogy Pozsonyba utazik, megkéré őt, vinne el magával Pozsonyba valami rokona' számára 50 pengőt — bene notandum, a' pozsonyi urat sohasem látta azelőtt kolléga — de bizni tudott benne!

40. E s e t.

40 éves, testes ur egy kettőt köhent. „*Ecce hic de collo ad pectus decurrit*“ — „Ugy van“ mond a' beteg.

a)

Rp. Ext. Rhei
— agarici.
— aloes: sol: aa ℥ i ß
Res. Jalap.
Scammon. aa ℥ i
Massae mastich ℥ ß
Ext. fum gr. x
Sal. aperit ℥ j
(ez kérem c a l o me l!)
Bals. peruv. gr. 1 f. pil. 5 vesperi.

b)

Rp. Hb. lymh. ℥ ij
— plethorum ℥ iij
R. matrinae ℥ vj
m. D. Thea.

41. E s e t.

Elmondja egy anya 9 éves leánykájáról, hogy fejének jobb fele időszakonkint erősen megfájul, az illető fülnek piros és forró megdagadásával; a' pap nem szól, csak ir a' kisasszonykának, kinek apja szinte szenved, még pedig több évtől, illyen bajban.

a)

Rp. Pil. rud. ℥ j (vajha minden férj ollyan hiven 's hivőn ragaszkodnék nejéhez, mint kolléga a' p i l u l a e r u d n e n s e s-ekhez !)
ol: macis gtt jjj (?)
Ext. tarax gr vj (!)
Laud. p. gr vj
Pulv. cordial ℥j
Syrupi ferri hydrojodici q. s. ut f. pil. gr. ij Ds. vesperi 4.

b)

Rp. ung. solub ℥j
— altheae
— rosati aa ℥j ß
Ds. vesperi coll. inungat (alkalmasint görvélyeket tapasztala kolléga, mellyekre épen nem is rosz ezen kenőcs) —

Erdélyiesen mondva ezen vénynek se file, se farka; mert semmi tervnek a' világon nem találtatik nyoma benne. 4—5 hónap mulva tudtomra esék, hogy a' kisasszonynak főfájásai egészen megszüntek, hogy semmi emésztési bántalom a' hosszas hasüritésre nem következék: de a' szakonkénti fülgyulladás most is — 's olly szaporán mint azelőtt — rendesen csak bebe-köszönt.

42. E s e t.

34 év körüli uri asszony (az előbbi betegecskének anyja), érdekes arczvonalai és soványka külleme ideges állapotot 's talán mellbántalmat is gyanitatnak — szokott tapogatás után mondja kolléga „*Wer mer holt ausflicken*!“ Ugy kolléga! több is elveszett Koronczónál! Csontváz, gombház, ha elszakad, lesz más, — egy helyett kétszáz!! Az asszony nehezen vevé, hogy egészségének csak kifoltozgatásával biztaták, — a' nyakra főre megirt vények ezek voltak:

a)

Rp. Massae pil Rud ℥ j
Extr: Gratiolae gr jjj
Pulv. dig pur gr jx
Scammonii scrup. ii
mf. pil. s. 5 napjában.

b)

Rp. Hb. lymphatice
— pulmonariae
— anachloreti
flor chamom. aa ℔ ß
Ds. Thea.

De tudjuk, quod cito fit, male fit — hamar ismertünk a' bajra, de meg nem ismertük édes kolléga! Javult ugyan az asszony, de nem a' gyógyszerekre hanem a' légváltoztatásra; nem is gümőtől származik gyanitottad köhögése, hanem ab insufficientia valvulae bicuspidalis. — A' néhány hétre ismét rosszabbuló asszonyhoz én is elhivatám tanácsadás végett, 's megkongatván hallgatván a' mellet, ép tüdőre, hanem a' szivnek latinul emlitettem életmüves bántalmára akadtam. Okszerü orvosságokra tartósabban mutatkozik javulása. Dicséretére válik a' hölgynek, hogy a' szükségkép legszigorubban kitüztem életrendet (diaetát) a' legpontosabban követi, nem csekély élvezet' megtagadásával.

Nyolczat mutat a' szobabeli óra, másodszor kondul meg a' harang, 's kötelességének megfelelendő siet (valamint mindennap) lelkészünk a' szentegyházba, hol noha latin és tót szón kivül soha más meg nem hangzik, hol noha csak már maga a' magyar nyelv is istenelleni káromlatnak mondatik, mégis az istentelen száju (?) magyarok' magyara, Sz.István, dicséri a' fő- 's mit majd el sem hinne a' nyájas olvasó, még a' bal oldali oltáron is a' magyarok' szent istenét; jobb oldalon pedig — jól meg kell jegyezni — mindeddig oltár nem alapitatott. Mind a' két helyen térdelve nyujtja át jámbor királyunk országunk' paizsát, koronáját, buzogányát és almáját honunk' pártfogónőjének, a' boldogságos szüznek.

A' megszólalt orgonácska' hangja csak Rud-

nón ér valamit — jobb sokkal az orgonásé, még helyesebb a' vele latinul éneklő serdülő leányáé, 's legkellemesb az immost áldozó papé. A' jól öszhangzó ének' szivemelő hangjai, a' füstölőnek ideglenditő kellemes illata, a' magyar tökélyek' nem csak beszélő, de cselekedten cselekvő magasztos ideálja, szent István' képe, magas érzelmek' szárnyain emelék a' hivek' lelkeit föl menny felé, és ki a' világ' fondor kisértetei' sikos mulandóságából; de minthogy mindennek, mi kezdődik, végződnie is kell, ezen léleküditő enyhülésnek is meg kellett szünnie; *ite missa est* hallaték, 's hamar reá eloszlott az összegyült nép. A' lelkész' testi erejit egyszerü reggeli frisíté fel, mire nyomban – betegei' erejinek helyreállitásához látánk a' pappal indulni.

A' tegnap emlitett nyájas méltóságok látogatják igazán festői csoportban, néhány a' háttért kitöltő köz sorsu beteggel a' szobát. Épen tapogatózni indul kolléga, midőn egyszerre mohón kinyilik az ajtó 's néhány inkább épnek, mint betegnek látszó, 's fesztelen mozdulatikból itélve régibb ismerősnek tetsző ur 's asszony lejt be. Ezek, mint később saját szájukból hallám, a' rajtok jól sikerült gyógyitás' meghálálása' okáért jöttenek Pozsonyból ide: az egyik farkashályoggal (*amaurosissal*), a' másik orr-rákkal (?), a' harmadik két évig tartott holmi gyermekágy-utáni összesugorodással, a' negyedik mı a' legpompásabb, egy 24 évtől (élte' második esztendejétől) tartott, 's nyolcz hónapja begyógyult görvélyes lábfőcsontszúval valának meglátogatva és rudnói kol-

léga' szereivel szerencsésen helyre állitva. Egy ötödiknek szörnyü fülfájását végre majdhogy el is felejtem. Mindezeket természetesen a' *pil: rudn: ungv. rud.* és a' czifra quodlibet herbaté rántak ki; ne iszonyodjunk tehát *noi altri medici* annyira a' szegény jámbor aloetól 's a' többi drasticumoktól, hanemha azokat egyenesen ellenjelentvéknek (contraindicáltaknak) sejtjük.

Nos hát Rudnó' baráti! nem érdemlek meg e' tekintetben — kitárt őszinteségemért — egy szipp (szippantásnyi) petreit vagy füzes-gyarmatit? De kérem, ne várassuk a' deli uri családot.

43. E s e t.

Fiatal urnő — kinek rövid tapogatás után a' *görcsök*' megismerésében igen jó fogásu kolléga valóban megmondá baját.

a)

Rp. Pil.antiepilept.
— mastich aa ℥j
Ext: agar.
— poeon.
Res.jalapp:
Scammonii
sal's (jellel) aperit aa ℥j
conser. anthos ℥ʒ
m f. pil gr ij — 5 vesperi

b)

Rp. Hb. borag
— matricis
— matrinae
aa ℥ ij
fl. Calcatr ppae
— Plantag
aa ℥ ij
Hb. anachloret
℔ ij

Ezen asszonyságnak baja teljes öntudattal járó elmerevedés, melly bizonytalan időszakokban mutatkozik. Legujabb tudósitások szerint: a' régiben maradt a' baj.

44. Eset.

Fiatal ép hölgy — maga mondja, hogy több évtől fülfájásban szenved hallási akadály nélkül — a' görvélyes küllemet inkább elfogultság vagy következetességből lehete rajta észrevenni.

a)

Rp. Massae pil. succin ℥ß
— rud: ʒj
m f. p. 4 vesperi

b)

Rp. Aq. dest. altheae (!)
— pulegii
— agrymoniae
— fumariae
aa ℥ ij
Ds. vesperi auris eluatur et caput illico obligetur.

c)

Rp. Rad: Chinae nod.
— Carlinae
Stip. dulcam
Hb. fumariae
— veronicae durae
R. liquiritae aa ʒij
Ds. mane et vesperi tepide Libat.

Beérkezett tudósitásokból tudom, hogy semmit sem javult.

45. Eset.

Fejlődő ép rózsához hasonló *** B. kisasszony, kiről igy szól kolléga: *„Diese ist gesund"*. „Est quidem sana, sed altum audit" mond a' hölgy' atyja; — kolléga: *„Ja, Sie hat sich verkühlt, et ideo r. h. tympanulum est incrassatum, etquidem eousque, donec natura roboretur per se ipsam*, (mi az a' per se ipsam?); *habet illa domicella r. h. respective dolorem in clavicula* (ki hallotta fülben a' clavicula hirét?) *seu in illo musculo* (értem mit akar mondani: in malleo; hallott t.i. kolléga valamit a' fülbeli *malleus, incus* és *stapes*ról harangozni).

Ezen siketség voltaképen nem meghülésből, hanem hagymázból maradt hátra (valamint azt magától hallám az emlitett kisasszonytól) mit kolléga hallván, mit sem felele reá, hanem irt (*dajs is'e faner* (*feiner*)! mondaná a' zsidó.)

a)

Rp. Gumi ammon ℥ β
Res Jalappae ℈ j
Ext. cochl gr. x (!)
Syr. ferri jodati
gr. xij (!)
m f. pil.

b)

Rp. Aq. dest. Buglossae
— altheae
— pulegii
aa ℥ ij
ol. serp. gr. IV
— anthos gr XVj
Ds. infundat in aurim vesperi aliquot guttas, et caput bene deliget.

Az atya: „*sentit filia mea crepitationem in auri*". Kolléga: „*Gratulemur, quia hoc devenit r. h. a scrofularum polypositate infra tympanulum haerente — et ideo recte debet in auri calorem excitare, eousque, donec tympanula elastica evadant.*" Illyen kulcsos és dobos magyarázatok eleinte jól esnek, mert kaczagtatási ingerrel birván, megrázkódtatják a' testet, és előmozditják az emésztést: de ha három nap egy széltiben hallatnak, és qui tacet, consentire videtur-ként helybenhagyást is igényelnek, akkor már valóságos csorvát, igazi csömört szülnek a' hallgatóban; mi okból inkább is nézék biz én a' türelmesen hallgató deli hölgyre mint festő, hogy sem hallgaték kollégára mint gyógyász. Hosszas német furcsálkodásaira végtére ezen latin epilogust sulykolá kolléga „*Debet r. h. ista domicella jus cuminaceum pro jentaculo summere, ut roboretur, quia cuminum gaudet virtute omnimodas recidivas arcente* (?) *et chylum stomachalem confortante.*" Ha ez igaz, akkor merem mind azon nőket figyelmeztetni, kik jóra tért férjeket birnak, hogy éltük' párjainak szorgalmasan adják reggeliül a' jus cuminaceumot, (mellynek üdvös hatásáról már fön a' 19 szám alatt szólott a' lelkész, hol is azt *Onais*-nak (*anis*nak) hivá ugyan, de minden bizonnyal cuminumot értett) annyival inkább, minthogy e' szert épen nem kell a' drága latin konyhából hozatni, miután annak magyar neve „köménymagos rántottleves," mit tudom minden magyar gazdaszszony, főleg e' czélból, szivesen *maga* megfőzend megtért férjének.

Sikere a' gyógyitásnak (mint tudtomra adák) abban áll: hogy még mindig nagyot hall a' beteg.

46. E s e t.

Az éltes, vidor kedvü, ép 's csupán néha aranyérben szenvedő, a' szó' teljes értelmében méltóságos atya ezt kapja.

Rp. pil. rud. ℥ β
Ext. millefol gr. x (!)
ol. sassafr: gtt x. f. pil etc.
Ds. vesperi 5.

47. E s e t.

Nehéz hallásu fiatal ember, maga vallja ki baját 's a' nélkül, hogy annak okát fürkészné kolléga, már irja:

a)

Rp. Pil: rud. ℥ j
Pulv: privid. ℥ β
Ext. Compos. ℨ β
— fum
— valer aa ℈ j
Salis.aperitivi (ez C a l o m e l)
ʒ j (csak?)
m f p. Ds. vesperi 5

b)

Rp. Aq. d. Pulegii
— fumar
— foeniculi
— anisi
fl. sambuci ℥j
ol. anthos gtt xx
Ds. vesperi ad aurim infundat, et caput deliget.

c)

Rp. Hb. lymphat ℔ jj Ds. Thea.

Ezen ember, kinek megsiketülése' oka ki sem kérdezteték, még mai nap, egy év mulva sem hall jobban, noha hiven szerel.

48. *E s e t.*

50 év körüli száraz halvány férfiu, hallgat. „*Ecce pectorarius!*" Én is mellbajunak tartám.

Rp. Elect: pectoralis
Hb. plethorum
— millefolii
— benedict aa ℥ iij Ds. Thea.

49. *E s e t.*

Hályogos szemü kis leány (később tudám meg anyjától, hogy több évig össze vala zsugorodva, melly állapot eltüntével kifejlődék a' hályog. „*Ecce amaurosis!*" — talán cataracta! — „*Est haec r. h. amaurosis scrofulosa a refrigerato humido acri enata, unde naturaliter cernitur obfuscatio tubarum opticarum*" (jaj! jaj!) Ezen fényészi trombiták, mellyeket olly örömest emleget kolléga, alkalmasint az 1500ki myologiában irattak le. Föliratának ezen vények:

a)

Rp. Tinct: antiscroful ℥ jv
Ol. anthos. gtt. viij
Ds.6 guttas mane et vesperi in aqua.

b)

Rp. Butyri ℥ i β
Cerae albae ℈ ij
Ext. cic. gtt iij
aquilae albae (C a l o m e l)
gr. iij
Res. jalapp. gr. ij
Ds. 1/4 pars lentis vesperi inponatur in oculum.

c)

Rp. G. ammon ℥ iij
Pil: rud. ʒ β
Syr. ferii jodati
q. s. ut f. p. gr. ij
Ds. vesperi 4.

d)

Rp. Ungv. altheae
— solventis
— rosati
aa ʒ ij
Ds. vesperi stomachus, dein coxae manuum (!) et pedum inungantur.

50. E s e t.

58 éves, zömök vérmes uri ember, az ugy nevezett habitus apoplecticussal, melly ellen *Bulwer* a' szarvasgomba (Trüffel) pástétát tiltja, mielőtt szólani kezdene a' beteg, ekkép előzi meg kolléga: „*Habemus ergo dolores capitis, et gravitatem in pectore*". „Szórul szóra ugy van" lőn a' felelet. ‚*Excussiones nullas habet spectabilis*'? ‚nem' mond a' kérdezett. Ekkor a' szokott rudnói labdacsok irattak fel, 's ha nem is Cicerói tisztasággal, de mégis Cicerói hatásu lelkes kifejezésekkel tiltaték el a' kávé és bor ivás.

A' beteg' állapotja idő' folytával tetemesen javult.

Megszerzés.

Három nap telék el Rudnón, és én sokat tapasztaltam, mi kiváncsiságom, mi tudvágyom' kielégitésének különb különb tekintetben megfelele; de minél inkább soványodék kollégámnak teste, borzalmas tünődései és rémes töprenkedései miatt, miután ő minden útilevelem' megnézése, minden esküdtféle úri ember általi ajánltatásom mellett, mindinkább kétkedék czélom és járatom' becsületességében. Értem az esküdt tisztviselő alatt azon élénk elméjü ifjat,kivel tegnapelőtt estve a' méltóságos család' körében mulaték, ki noha engem mindeddig sohasem látott, mégis jól fel bira fogni: fiatal vala ugyan ismeretségünk, de érett, mert — mint mondják — lelkeink érték egymást, sziveink öszhangzának. Ezen feketén látni nem tudó férfiu még egyszer megkisérté kollégát felőlem felvilágositani, de mintha csak falra hányta volna a' borsót. — Megvallom, most már magam is restelém, hogy rudnói felléptemnek illy ki nem számitott boszuságos eredménye lőn, mert a' jámbor kollégát nyugalmában háborgatni szándokom épen nem vala; sokat töröm tehát fejemet, miképen görditsem le ag-

gasztó búját epekedő kebléről, 's mikép hitessem el vele tökélyesen, hogy én sem patikárius vesztegetett kalandor, sem k. egyetem fogadta kém nem vagyok, ki talán Achylles' sérülékeny inát keresném fel rajta 's amugy lábán érve takaritanám el láb alól, hanem hogy egyedül magán mulatságból (privat *Vergnügen*ből) látogatám meg a' tót országot, országszerte elhiresedett papgyógyásza végett. Végtére eszembe juta Privigyére (3—4 órányi távolságra) rándulni, onnan a' gyógyszerésztől (kolléga' kedves emberétől), ki mint tudjuk, engem több éve ismer, nyugtató irást hozandó, mellyből kivilágolják, hogy a' kalandornak tartott egyed csakugyan nem gazember, 's esze ágában sincs, hogy ő akár Rudnón, akár Pesten legcsekélyebb ártalmára is legyen ő lelkészségének. ,Diu delibera, fac cito' — a' kétszer is emlitett esküdt ur egész szivességgel megrendelé a' szomszéd faluból (mert szegény Rudnón ló nem találkozik!) az előfogatot, 's én $3^1/_2$ óra alatt Privigyén termék, épen midőn végb[illegible]sút vőnek a' sürü fellegtorlatok közé vonuló n[illegible]nak korán elhaló sugárai. A' takarékos gyógyszertár és tulajdonosának felkeresése, 's a' helybeli orvosnak meglátogatása foglalák el estvé-[illegible]t; ez utolsótól sok érdekest hallék mind a' rudnói, mind pedig az egyéb europai mediczináról. Öt éve nem látánk egymást, majd mindig változó körülmények közt hányaték sorsunk' sajkája, 's igy pipa-szó mellett éjfélig tarta vidám csevegésünk. Ezen jó barátom megmente a' gyógyszerésztől kapandó *quietantia morum* ki-

jö-
lig
gy-
sö:
én,
ta-
s út
ip-
tér

á-
vi-
á-
a-
's
a'
ég
r-
or
m
g
y
e,

,
n
-
-
k
e
r

g
e
t
n
k
ta
l:
te
g
(
g
n
r.
l
b
a
ö
s
n
R
3
h
n
s
b
n
r
r
v
k
c
g

kérésétől is, ő maga levén velem Rudnóra jövendő 's ott a' papnál értem jót állandó. Alig győzém a' jövő napot elvárni, melly viradni egyátalában nem akart, irtóztatókép omolván az eső: de a' kiszabott időre Pestre térni köteleztetvén, indulnom kelle. — Lelkes ügyfelemnek tartalomdús társalgásában az öt órára elnyult sáros út néhány negyedünek tetszék, mert egyaránt tápláltatván sziv és fő, az unatkozásnak szabad tér nem engedteték.

10 óra mult el, midőn Rudnón valék másodszor életemben. Bemegy barátom (a' privigyei orvos) a' lelkészhez és egész fél órai világosítgatás után e' szavakkal jő ki: „Bizony barátom, nem vevé az öreg tréfának a' dolgot, 's ha én fel nem világosítom 's nekie mindenre a' mi szent, meg nem hitelek, hogy téged még Pestről mint egykori tanár segédünket jól ismerlek és emberséged felől jót merek állani: akkor szegény öreg, mig él, mindig aggodalomban töpreng, félvén, hogy a' pesti kém most meg most irtja ki az élők' sorából." Meg is tölte négy csőt golyókkal és postákkal ellenemi védelmére, mit más, de szinte hiteles forrásból merítettem.

Megvárván még az utósó három beteget, bementem bucsuzni a' lelkészhez: láttam három töltött fegyvert egy szobaszegletben, meg a' Rákóczyféle pisztolyt a' könyves szekrényen; kérdem búcsúbeszédem közt „mire való az a' sok fegyver?" felelet: „a' kutyák ellen" (Ejnye! be megbecsülnek, gondolám magamban), tehát meg is vannak töltve ugy-e bár? „igenis" felelé ha-

bozva a' háziur; „én is töltött pisztolyt hordok magamnál, ha utazok" — mondám, kiemelvén bluszom' zsebéből e' perczben egy pacificator (kibékitő) nevü 6 csöves mordályt, mellynek megpillantása szerfelett savanyu hangulatot árasztа szegény rémülő kollégára „de mondám nem öldöklés, hanem ijesztés végett hordom e' fegyvert," 's ekkor zsebembe rejtém ismét a' gonosz csöveket „mert orvos nem emberrongálásra, hanem rongált ember' kijavitására van teremtve, ugy-e édes tisztelendő úr? „*sic est*" lön a' felelet; ezzel a' beszély' fonala foszlányosodni kezdvén én a' bucsuzás' formuláit indulék elperegni, 's mondhatom soha olly vidámon nem mosolyga rám kolléga, mint midőn látá, hogy már csakugyan hordom a' sátorfát; ekkor mutatá ő meg könyvtárának fenemlitett disznóbőrbe kötött jeles kincseit, 's midőn holmi babonás szerekrőli nézetét, valamint átalában a' szerek' hatásáróli véleményeit puhatolgatnám, teljesen meggyőződém, hogy kolléga orvosi eljárásában belső meggyőződése szerint cselekszik; elég erre nézve néhány szavait idéznem: „*vere multa sunt incomprehensibilia in chymia et in botanica, attamen non sunt ea ideo impossibilia; quis concipit v. g. quomodonam homo aquaticus inter homines, sicuti nos sumus, degere possit, et ego propriis meis oculis vidi rogo humillime hominem aquaticum, qui cum nostra rheda in celerrimo Tropp cucurrit, et jam in hac, jam in altera ripa fluvii Moravae conspicuus fuit: ille trans fluvium currebat, r. h., sicut nos per ejusmodi pratum cursitamus, et madidus uti-*

que non evasit, nec ille, neque gausape illius; habuit enimvero ejusmodi gausape, sicut ibi moris est, et ejusmodi plundras, quemadmodum ibi r. h. gestitant rustici — — et ille homo aqualicus jam 9 homines ibidem peremit" — „Cui fini?" kérdém közben — „*nusch ergo devoravit illos vel quid, nusch Deus scit.*" Helyemet sem találtam csodálkozásomban rémülésemben; de rogo humillime nem az elmondott, hanem az elmondó vala bámészkodásom' tárgya, — mig végre eszembe juta, hogy nil admirandum! 's egy pár engedékeny quis hoc crederet-tel össze nem szedém megzavarodott eszmélésemet. Beszélt még az öreg némelly sympatheticus szerről, — többi közt, hogy legjobb kutyaharapta sebre ugyanazon kutya' farkáról levágott és összehamvasztott szőrt ráhinteni. — Jó olly személyeknek szobáját macskaszőrrel kifüstölgetni, a' kik macskák' láttára görcsöket kapnak, sőt el is ájuldoznak. „*Fuit anno elapso pulchra domicella apud me, quae aeque cattum non pertulit, et ipsi r. h. fumigationem praefatam praescripsi*" — „et nunc?" kérdém — „*nusch nunc? nunc erit probabilius sana!*" — — Bizony *erit*, de még nem *est*, mert azon pulchra domicella történetesen rokonim' egyike, ki bizony még most is csak ugy ájuldozik, ha macskát érez a' szobában, mint én, midőn mondola helyett egy ugy nevezett sváb-bogarat roppantok valamelly csemegében össze, qual' piacer! — Háromszor is akartam már menni, de mindig volt egy *r. h. adhuc aliquid haberem ad communicandum*, mig végtére tanácsot kért az öreg egy 16

éves öccse' ügyében, kit ő nevel 's kiben szintolly szenvedély mutatkozik az orvosi tudományok iránt, mint ő benne, ki már Rhetor-korában kigyót, gyikot, békát, egeret 's t. effélét bonczolgatott a' legnagyobb indulattal, 's kiből orvost akarna faragni. Mondám, hogy járasson vele orvosi iskolái közül egy évet Bécsben, egyet Prágában, egyet Paduában 's kettőt Pesten, 's e' szerint játszva megtanulandja a' fiu a' *német*, a' jóféle *szláv* (cseh), az *olasz* és a' *magyar* nyelvet; válassza pedig az egyetemeket a' szerint, a' mint ezen, vagy amazon a' helyen eme-vagy ama tudományban europai hirü férfiu tündöklik, — fel is irám neki a' nevezett négy egyetemben a' mai napnak ünnepelt matadorjait, p. o. egy *Hirtlt* Prágában, egy *Rokytánskyt* Bécsben, s a t. s a t. (Nem ártana ezen sorokat tisztelt ügyfeleimnek, kik talán orvosoknak szánt fiakkal vagy rokonokkal birnak, figyelmesen megfontolni, 's ez elvből a' növendék-Aesculapokat első évre Bécsbe vagy Pestre, másodikra Prágába, harmadikra Paduába, negyedikre Pestre, ötödikre ismét Bécsbe küldeni, 's ugy velök az Osztrák birodalomban élő legjelesb férfiakat, leggazdagabb és czélszerübb gyüjteményeket 's végtére a' külön faju tudományos industriát közelebbről megismertetni; de még mennyire rug a' sokféle nemzeti érintkezésből sarjadzó bő *emberismeret!* pedig kérdem, mi szükségesebb orvosnak inkább mint az ugy nevezett *anthropognosis* (menschenkenntniss)?! — Beereszkedtem ekkor az emlitett négy egyetem' szellemi és anyagi festege-

tésébe, mialatt halkkal figyele kolléga párhuzamimra, sőt sokat fel is jegyezvén magának, igen lekötelezettemnek vallá magát: de hinni csakugyan még sem látszék, és Gall meg Lavaternek rajta kitűztem *diffidence*-bélyegei erősen bebizonyiták bizalmatlanságának épenséggel el nem tagadható nagy fokát; 's valljon mi tanusithatá ezt olly kézzelfoghatólag? *ich werd Ihnen sagen genädiger Herr!* mondaná a' zsidó, — ezt tehát az tanusitá: hogy kolléga, noha házában négy nap alatt hétszer fordulék meg, noha két oldalról is hallá illyen amollyan hivatalomat, noha imént egy óráig csevegék vele egészen az ő érdekében, *még sem kinála meg ebédével* — pedig ő nem zsugori ember, sőt mindennap vendégelget, 's mi több, akár hány soha nem látta idegent is! (Tudom, senki olly arczátlannak nem tart, hogy talán a' forint' meggazdálkodása végett szerettem volna inkább kolléga' asztalánál falatozni mint a' fogadósénál).

Rosz volt az ebéd, de még rosszabb az idő 's azért elvártam a' másik napot; de ekkor is engesztelhetlen omlék az eső a' szürke mennyről, sürü köd 's felleg homályositák el a' láthatárt, 's a' regényes rudnó-tapolcsányi völgyben néhány az előtérben festőileg tünelgő sziklatorlaton egy pár agg góth egyházon 's az igen bájos fekvésü ludányi udvartelken kivül, nem volt, min legelészne a' szem. Ebédet a' nagy-tapolcsányi szotykos vendéglőben szolgáltatánk. Nagy-Tapolcsány kis Jerusolóim (Jerusálem)! értem, hogy egy egész tábornyi zsidóktól lakatik; de kom-

mendálom, hogy a' nyakrafőrei emanczipáczió' baráti ide ne jőjenek — különben szomorú példámra ugy kiábrándulnak, de ugy, hogy azt sem tudandják, mellyik az emanczipácziónak második betüje 's mint igazi philanthropok mindenek előtt a' zsidónak emanczipácziórai képességét 's ez okból előbb neveltetését fogják figyelőre venni, még pedig mindenek fölött a' *negativa educatiót*! szemük előtt tartván mindig azon hasonlatosságot, mellyet egy, eredeténél fogva a' parabolákhoz igen neki szokott emberséges mesümedtől (keresztelt zsidótól) hallottam, mikoron igy szólott: „A' zsidóság egy darab fehéritetlen szenynyes, pecsétes, foltos vászon, mellyre a' pecséteket már a' fonás és szövéskor ejtegetik szándékosan, 's azért ha mi tiszára fehéritett vásznat óhajtunk, ne kezdjük a' dolgot a' fehéritésnél, ne veszitsünk szenyszapulással annyi drága munkát és időt, hanem gátoljuk a' fonás és szövés alatt szándékosan véghez vitt pecsétejtéseket, azaz akadályoztassuk azon méreg-beoltást, melly a' Gemara (*die Gemohre*) szellemi aqua tofanajával cseppentetik már a' 3—4 éves gyermek' fogékony keblébe. Milly viszfényt vet a' lelki szenny a' testi emberre, azt valamint à priori, szintugy à posteriori is mind Tapolcsányon, mind meg azon kivül is tudjuk, 's azért el is mellőzöm azon képzelhetlen rondításnak megpenditését, mellyet nem egy értelmetlen gyermek, nem egy eszevagy inaroskadt vén, hanem egy 20 év körül sertepetélő zsidó teremtés véve fényes nappal

udvar-ajtaja előtt ebéd' alkalmával a' falatozók' szeme láttára véghez.

Ebéd után még embertelenebb lőn az idő 's én bevonulék a' kilátást tágitó bakról a' hintó' mélyjébe, nem ügyelvén a' kül világra, mig Nyitrán nem valék; ekkor kitisztulván az alkonyodó nap, minekutána megszemlélém a' czéljának ekkorig igen megfelelő és különös szép rendben tartott megyei kórházat, fölvergődtem egy érdekes hitnök-tanárnak társalgásában a' legregényesebb kilátással kecsegtető nyitrai várra; melly az évenként többször mérföldekre eláradó Nyitra' kiöntései közt egy tengerben büszkélkedő szigetvárként tünik föl, és több utazót nyitráróli fogalmaiban édesdeden megháborit.

Tudjuk, hogy a' nyitrai várban a' mai nap még régi idomában találtató, de fájdalom hatalmasan bemeszelt templom már álla, midőn őseink Ázsiából Europába szakadának; kár hogy a' püspöklak, melly még 50-60 év előtt tiszteletre gerjesztő góth alakjában méltóskodék, a' XVIII-ik század' végének izlésére módositaték, 's igy az agg templom a' X-ik, az ujabb a' XV-ik, a' palota XVIII-ik, a' vár' bástyái a' XVII-ik, 's az ezeket őrző püspöki katona a' XIX-ik század' szabását hordja magán — concordantia! concordantia! Egyébiránt de gustis non dispis.

Az estvét részint szives kalauzom' jeles festemény-, részint az itteni gyógyszerész' (ki több bel-és külföldi társulatoknak ugyancsak *érdemdús* tagja) válogatott növény-, kagyló- és ásványgyüjteménye' megszemlélésében töltém, ré-

szint pedig az igen nyájas háziasszony által az én kedvemért gondosan összehivatgatott buzgó nyitrai ügyfeleimnek barátságos körében. Bezzeg vehetne ám Gyöngyös Nyitráról példát kollegialitás' tekintetében!

Más nap a' hetenkint ötszer járó nyitra-pozsonyi bérkocsik' egyikén egymagam Pozsonyba juték.

Jövő reggel „István" gőzösre szálltam 's rajta egy nap, egy igen érdekes nap alatt Pestre jutottam. Érdekes az átaljában minden gőzösöni utazásban, hogy rövid idő alatt sok és igen különféle emberrel ismerkedhetni meg, ugy hogy festő, regény-iró, pap, orvos, jogtudós, szóval mindenféle psycholog *) a' leggazdagabb aratásra tehet ottan szert a' külön küllemü, külön módu, külön nyelvü, külön miveltségü és külön indulatu tarka vegyület között.

Ha valaki korábban jő a' gőzhajóra és kigyomlálván lelkéből a' sok megzavaró házi körülményeket, élénken ügyel, figyel: akkor boldog és boldogtalan szeretőket, hü és hütlen házastársakat, elégült és elégületlen szülőket magzatokat, őszinte vagy kétszinü barátokat lát egymás' karjaiban, bucsucsókok' cserélgetései közt csoportkákra felosztva. Néha azt is látni, mikép éri egy vagy más hitelező adósát megszökhetése'

---

*) Ne hijuk uraim a' papot lelkésznek, mert lelkész = psychologus, — hanem papnak, vagy nem bánom hivésznek — theologust hitnöknek; arabul a' pap imár, a' templom imola, az ima ima; quid ad haec domine defendens?

elhatározó pillanatában frakkja' leffentyüjénél még jól eleve utól (utul), ugy nem különben mint csusztat egy döczögve szaporázó potrohos öreg férjtől vezetett kaczér fiatal feleség' kezébe holmi boldogitott adonis egy rózsaszínü levelkét, mint cserél ez a' körötte nyüzsgő, de reá nem igen ügyelő világ' szine előtt tilos szerelmesével egy pótlékutasitási csókot; továbbá mint lop *Herr von* Adonisnak zsebéből egy kóczos fejü rongyos tolvajujoncz selyem kendőt, 's mint ragaszkodnak denevérkörömként ezen *freier Uibersetzer*-nek boglyás üstökébe egy Nemesis küldötte kofának vaskos ujai 's mint peczkelődik szét a' sáskarajként kiomló szitokkitörések által ő kofaságának torka, mellyen a' perspectiv a' gyomor' nyilásáig vezet 's mellyhez a' jónásnyelő czetnek tátogatása csak szunyogásitás vala. Ezeknek láttára egy festő, ha a' legálmosabb ábrándozással birna is, képes volna egy igen eleven életképet festeni, előtérbe tevén a' kőszénnek rakott 's a' gép' fütésére szolgáló sok kosarat, a' behozandó sok málybát, batut, poggyászt, butyort, ládát, zsákot, és az ez ideig német plundrában járó, tótul veszekedő magyar pozsonyi drabantokat, vulgo *Stadtguardi*-kat.

Mig a' parton ezen tünemények mutatkoznak, elsőt, és egy negyed mulva másodikat harangoz a' hajón egy kis matróz, fütik erősen a' gépet, pattog hatalmasan a' kemenczében mint pokolban a' tűz, sürü gombolyokban bontakozik a' fekete füst egy magas vas kürtőből, mellette pedig fehér gőz hömpölyög sustorogva kifelé a'

veres gőzcsőből 's harmatgyöngyökké tömődvén lecsepereg az, azt első pillanatban esőnek vélő 's töle gyakran elijedő utasokra. Továbbá kis fiók hajóslegények öblögetik le tiszta vizzel a' hajónak padolatul szolgáló, kisség domborult födelét, és *pit erlaub'ns* *) szóval szólitván fel egész illedelemmel félre a' láb alatt levőket, azt nagy pontossággal megsepregetik...

Kik agens uraimékkal jól ismerősek, 's a' hajón akarnak kedveltjeiktől elbucsúzni, azoknak szabad néhány szóra a' gőzösre belopódzni; de midőn a' harmadikat csengetik (mi a' hajóskapitány' jó indulatából 2-3 percczel későbbre is halaszható a' toronyóra' ütésénél): akkor ugyan csak kifelé kell ám osontani az elutazni nem akaróknak, különben gőzösön veszvén kénytelenek ő kelmük Pozsonyból Gönyőig együtt hajózni, melly menetésért koránsem várhat kárpótlást az elkésett, sőt fizetni köteles mint akármilly egyéb utas kénytelen sétájáért. Történik még több másféle véletlen utazás is, például, midőn a' tovább aludt utazó sebbel lobbal sietvén saját maga czipeli batuit a' hajó felé 's ekkor mintha a' szent lélek küldé, egy dologkereső árvai tót vetődik elébe, kinek természetesen átadja terhét; de egy régen nem látott spectabilissel kell a' manónak őt összejuttatnia, ki in nuce elmondatja vele házi környülményeit vagy, mintha a' gonosz hajtaná, a' tegnapi darab' végét; ezalatt bejut a' tót

*) Egy két év mulva talán nem leend már szükség sub asterisco ide jegyezni a' „kérem bocsássont!"

már az utolsó csengetés után a' dobogót épen elhagyni akaró hajóra; de mig a' poggyász' tulajdonosa parthoz ér, már egy rőfnyire távozék az ármányos gőzös és nincsen bátorsága visszamaradtunknak egy elszánt szökésre: a' menetett tótot majd hogy a' nyavalya nem töri ijedtében, partosi uramat peg' boszankodtában! A' szegény tótnak addig kell most proszim ponizsenizni, mig annyit koldul össze, hogy szándoktalan utazását megfizethesse a' gőzösön és Gönyőről Pozsonyba visszagyalogolhasson — illy kollecták az első helyen jóizü nevetést és nem csekély pénzhalmazot szülnek, 's a' tót utóbb még leiszsza magát örömében, 's ki sem akar Gönyőn lépni a' hajóból. Ellenben partosi uram, ki órákig néz a' nyom nélkül siető délczeg gőzös után, fünek fának elpanaszolja baját, de csak ritka azon puha szivü, ki megsajnálja, sőt még az is megeshetik rajta, hogy nem tudván, miszerint egy belépti jeggyel egész nyáron át (nem pedig csupán a' reá irt napon — datumon) bejuthatni a' hajóra, bementi jegyét a' Dunába dobja 's mást veszen holnapra (Ezt nem ártana in margine veres czeluzával (*cerussa*) följegyezni!

Van végtére még egy véletlen bal esemény a' gőzösre kelésnél, mellybe illy formán sikamlunk: fris légszivás végett a' dunapartra rándul a' vidéki déltájban (Pozsonyban), látja miként áll meg a' Pestről megérkezett 's fél óra mulva Bécsbe indulandó gőzös a' *hidon alul.* Ezt megjegyzi magának vidékink mint szinte Bécsbe szándékozó, de csak holnap reggel, miután ma

még Pozsonyban végzendői vannak; fölkel emberünk, hogy el ne késsék, már négy órakor, bejut a' *hid alatt álló* gőzösre 5 előtt, de nem találván még rajta egy utazó földi lelket sem, reggelizni siet ki a' kávéházba, hol olcsóbb a' kávé; itt hallja, hogy jó volna a' hires pozsonyi mákos kalácsokból néhány tuczatot utra vinni, megegyezik, kártándlit is vétet magának, mert még csak $^{2}/_{4}$ 6-ra, be van pakolva minden, $^{3}/_{4}$ 6-ra hajón a' mi kalácsosink, hallja a' másodikat, hallja a' harmadikat csengetni 's örvend, hogy már olly régen a' hajón van; ekkor egy ismerősre akad, ki őt bámulva kérdi, hogy Pestre akar-e utazni? Kalácsosi uram nem vevén tréfának a' dolgot, hordja kifelé a' sátorfát és fut kalácsainak két harmadát elhullajtva a' *hidon fölüli* gőzöshöz, melly már egy puskalövésnyire eltakarodék 's mellyfélére csak másnap juthatand ismét reggel, mikoron már a' pesti hajóból ki nem hozathatott ruhái Pestre érkezendettek, kalácsainak romjai most összeszáradtak és ezen káron kül Bécsbe még egy uj jegyet kelle váltania, ujat mondom, mert a' Pestre menő tegnapi hajóról kiszabadulvást köpönyege' zsebében feledé a' jegyet. Jegyezze meg tehát kiki magának, hogy a' ki Pozsonyból Bécsbe délben akar indulni, az igenis a' *hid alatt* álló gőzösre szálljon: de a' ki azt reggel ohajtja tenni, az a' *hidfölöttibe* lépjen, mert a' reggel hid alatt álló Pestre megyen, noha orra felfelé áll mint a' Bécsbe törekvőé!

Térjünk most (if'you please) a' mi gőzösünkre, 's nézzük meg, minő képet mutatna az, ha

azt amúgy egészen dilettans módjára ledaguerrotypoznók. Tudjuk, hogy a' daguerrotyp csak az árnyékot 's világot emeli ki, a' szinnel pedig mitsem törődik: ha tehát képeink nem elevenek, hanem szürkésbe vegyülők, gáncs őket nem éri, mert a' szerény oscura chiaro-n túl nem terjed határuk; mind a' mellett illy kis vázrajz is mulatságot szerezhet elvégre ollyasoknak, kik soha gőzösön nem valának, 's csakugyan hogy az igazat megvalljam, csupán illy ignotusok' figyelmeztetésére 's utrai ösztönzésére van vézna kis rajzom egyedül szánva. Nézzük!

Elinduláskor a' hajó' tetején álló kapitány rövid trombitaalaku kis stentor-kürtjével „invizhőr (*invisher*)- vigyázz!" jelszóval figyelmezteti a' gépészt, ki készen áll a' gép 's e' szerint a' hajó' meginditására — 's midőn „törnhedd (*tornehad*)- csavard föl!" vezérszó hallik, 's teker egyet a' képész 's már mozdul előre a' hajó; e' közben a' kormányos is megmarkolja a' könnyüden forgatható kereken járó kormányt 's halad a' mindinkább sebesedő 's végre száguldó lóval versenyt futó nagyszerü gőzös. Midőn megállást parancsol a' kapitány „sztophőr (*stopher*)- állitsd meg!" szót hallat. Illy első perczek, elinduláskor a' parton maradt ismerősök 's a' hajón eltávozók közt keszkenyők' lobogtatásában vagy kalapjaik' emelintésében tünnek el; hogy épen e' pillanat van zuhogó gőzösünkön, mutatja amott egy kisírt szemű hölgy, (kiről sugva mondom el, hogy szörnyü zokogás közt válék meg nem egy, de száz csókokkal beboritott türhető fiatal sze-

retőjétől vagy miétől), ki egész nyakkendőjével törekszik a' bucsu' utó jeleit kinyilatkoztatni. Lavater ösvényén elindulvást ez izben én (tisztelettel mondván) nem hiszek szemeimnek, vagy inkább a' hölgy' szemeinek, — egyébként lehet hogy csalódom, ha mégis valószinükben nem csalódik a' Pozsonyban maradott szerető. Ott egy más és már őszintébb küllemü nőt pillantunk meg, ki merőn szegzi szemét a' játszi hullámokra 's ha nem tévedek, szerelmesének szerelmét látja bennök visszatükrözni. Amott egy férfiu nyugalmas helyet keres magának, mellyen nyugtalan éjét ohajtja megboszulni; itt egy más chevaliér (alkalmasint bécsi, mert noha pap, katona és orvosküllemmel nem bir, bajuszt még sem visel) másodszor bisztikezi föl eldudásodó hasát; ott egy mérnök-forma két kiváncsi dámának magyarázza a' gépet, kik azonban inkább a' mérnököt, hogy sem a' gépet veszik figyelőre — többet is forognak ők a' mérnök körül, mint eme stoicus frater ő köröttük; amott két angol küllemü csinos, tiszta, de izetlen öltözködésü férfiu sétál sebes léptekkel, hol hallgatva, hol földabroszos könyvébe tekintve, hol meg valamit tárczájába jegyezve. Ne mulassunk eme nyalka és gyanus szakállu uri emberre is egy pillantáskát vetni, ki „feszsz" nevü kék bojtos piros sipkája és hoszszú (*csibuk*nak hitt) pipaszára által el akarja az emberekkel, különösen egy öt erösen lornyettező kisasszonnyal hitetni, hogy ő orientből jött, jött bizony orientből, de valamellyik tizedik dédapja, kit mint öt *Levi*-nek hittak, 's igy nem tö-

rök, hanem zsidó, kinek utazásai Bécs, Pest és legfölebb Debreczen közt fordulnak meg — nosco te mi aselle! egyébként *Jeden Lappe gefällt seine Kappe*! Ott egy tisztes bajuszú uri ember (talán katona tiszt) magyarázgat egy magas és bajusztalan urnak valamit a' Duna szabályozott partjai felől; ez engem is érdekelhetvén oda sompolygok, épen midőn a' sarkantyukat *dei calcari* szóval magyarázza — a' barna olasz nem értvén ez utolsó szót, egész kortéziával kérdi „*cosa vuol' dir dei calcari?*" a' magyar csizmáinak sarkantyuit mutatja, mire az olasz „*bravo, bravo! capisco signor', si chiama queste machine col permesso degli esperoni, che representano una specie d' un molo!*" 's igy ismét tanult a' magyar, még pedig két magyar egy olasz szót. — Amott több földesur-forma áll együtt, — ki maga tölt, ki hajdujával töltet magának pipát — egyik rútul szidja a' szivarokat, 's midőn gyufákat keres attilája' oldalzsebében, egy nyaláb szivart hullajt ki 's az őt meghazudtolni iparkodóknak azzal válaszol, hogy biz' ő eme szivarokat csak azon meg azon szép dohányosné' kedvéért vevegeti: „de hát miért nem hagyja ottan spectabilis a' megvett portékát, ha olly annyira hódol a' szép szivarosnénak, a' szivart pedig nem becsüli?" „Ecce az még nem jutott eszembe!" Beszélgettek még több sületleneket, sőt egészen zöldeket a' szép czigarósnéról és a' különnemü czigarókról, mig végtére a' pipatoriumba (egy saját dohányzó-terembe) vonultak. Meg kell vallani, hogy különös jól esik gőzösön a' dohányzás, mert a' szu-

rok, a' kőszén 's az elpárolgó gépkenő-olaj' büze, a' sok savanyu és hagymás eledel' szaga, meg a' saját ingerü vizi lég furcsán hatnak a' szagidegekre, 's dohányfüsteli neutralisatiora ingerlik a' lelket; magam sem levén jobb a' deákné' vásznánál, hosszu szivatokba füstölögtetém pipámat, 's nézdegélém mikint alakulnak itt ott kisebb nagyobb csoportok, ismerősök 's ismeretlenekből — — kiknek gyúpontjaik itt egy bő száju matróna, ott egy harsány hangu politicus, itt egy fülig érő inggalléru zsidó Grosshändler, ott egy nyalka tisztecske, itt majd egy rangjára majd csillogó billogó gyűrüire, tűjeire és lánczaira nézve perillustris, ott egy sima modoru, sima beszédü, sima arczu és égbe nyitó pillantásaival rabokat rabokra füző báj alak. Illyen hallgattak és hallgatók a' második helyen is találkozának, kik közt érdekes vala 1-ör, egy boroszlói rettentő szószátyár-német, ki porosz zsargonával (jargon) és hangos torkával fölül kerepelé az egész hangosan zajgó népséget; ezen locska ember sok balgatag beszéde közt azon okosat is mondá, hogy midőn ő valamelly idegen országba készül, például most magyarba, két mondást tanul meg a' meglátogató nép' nyelvén, ugymint: „*hogy mondják azt, p. Schiff magyarul?*“ *és* „*mit tesz az, p. kocsi németül?*“ 2-or jeles volt egy török, ki Stambulból (Konstanczinápolyból) utaza Bécsbe 's most vissza; imént végezé az izlamita földre teritett szőnyegén, kelet felé fordultan térdelvést imádságait, azontul, kit érinte, szerb avagy rácz nyelven egyiránt csak

Te szóval czimezendő. A' gyönyörüen kifejtett izmos férfiunak életteljes szemeiben és nemes arczvonalaiban a' mákony (*opium*) hatásának semmi nyomára sem akadék, sőt a' legtündöklőbb erőt 's nem csekély méltóságot látám bennök ragyogni, 's bosszankodám azon méltatlanságon, mellyet egy vizeszü *scurra*(kocsisnevettető) követe el rajta, midőn Stambulból föl Pest táján hajóz vala a' török. Tudják az utazó muzulmánok, hogy Buda körül, (nevezetesen a' császárfürdő mellletti József hegyen) egy török szentnek tartott basa van eltemetve, kinek sirjához évenként sok buzgó keleti zarándok jő; midőn törökünk' láthatárán Buda tája feltünt, azonnal kérdé, mellyik város legyen Pest 's mellyik Buda, mire egy üres fejü rácz finak (bécsiesen *G'schwuf*) nagy elménczesen Pestet állitja Budának 's a' Pest alatti aksztófa' falazatát azon mecsetnek, melly alatt a' szent basa volna eltemetve; erre a' török — mert épen a' törvényfa irányában uszott a' gőzös — nagy hamar földre terité szőnyegét, 's a' legforrób fohászokban olvadoza el. Bizony! nagy, felette nagy ostobaság 's könnyelmüség vagy ocsmány elvetemedettség kivántatik illy oktalan tréfára! Az ember' legszentebb kincsével tréfát üzni gyalázatos büntett! — De nézzük már 3-or, azon házas párt is, mellynél a' 32 éves csinos testü, élénk szemü, fürge magyar nyelvü menyecske azt mondja, hogy ő Nürnbergi (bajor) születés, hogy csak 7 éve, mióta Szakmárra szakadott, hogy a' mellette álló kis vézna és tótosan beszélő 23—25 évü legényke az ő fér-

je, ki bár 15 év alatt levén Szakmártt, nem tudá felényire is vinni a' magyar szót. Alkalmasint pedig meg nem tiltá azt neki felesége, bármilly jól érte is különben a' nadrágviseléshez, kinek bizony csak ugy fogadá a' kis tót szavát, mint a' kis tótét madzagra kötött kutyuskája. — Ügyeljünk még kérem 4-er, azon huszárra, mint pereg a' pedrett bajuszu, szép szál barna legénynek nyelve olaszul, épen csak ugy, mint a' vele beszélő udine-i gipsz-öntőé — 's lám! ha szemben amaz inashoz meg magyarul szól, akkor született magyarnak tartanók mint dolmányát — pedig csak milánoi 30 éves olasz legény biz ő, ki egyébként volt-tiszt uránál 8 éve szolgál Magyarországban és szerelem emelintette szárnyakon emelkedett olly gyorsan a' magyar nyelv' birtokába. Most pedig sajnálkozzunk 5-ör, ama két szegény növendékpapon amott, kik, mint látjuk, a' szünnapok alatt sem tudának modrai hazájukban meghizni: de könyörgök ne legyünk irgalmatlan gúnyolók, szánjuk meg szegényeket: az egyiknek anyja halt meg a' mult hetekben, a' másiknak szülői parancsból kell már 3 évtől paposkodnia. — Ezek valóban rosz meghizási mozzanatok! Végre 6-or, ni ni! amott a' szegletben is látunk valamit! ott imé öt legényke csapja egy kettőnek is beillő mámszel-nek a' levet, ki már egészen kimelegedvén a' sok „*die Ehre ist meiner Seits*" és „*aber seien Sie nicht so schlimm*"-ben csaknem a' bálványosodásig legyüré nyakáról 's válláról kendőjét — — az udvarlást egyébként sem a' legtöbb eszü, sem a' legszebb arczu,

sèm a' leggazdagabb ruhájutól fogadja el a' szűz — O vergine benedetta! Ez ugyanazon hölgy, ki olly zokogva vált el odahagyhatlan kedvesétől, midőn hajóra lépne.

Észrevételeimet az ide 's tova taszigálók közt nyugottabban teendő, leülék a' még el nem foglalt lóczák' egyikére, 's nem sokára mellém helyezkedik egy engem némán üdvözlő, előkelőbb szabásu, de lomha állásu ruhát viselő némber, ki bár hallgata, 's kinek lelke bár e' perczben pihenő állapotban látszék lenni, mégis igen kidüledő szemeiből, felfintorult orrszárnyaiból, felcsigázott szájszegleteiből, fölhuzódott vállai közül előre nyomuló nyakából (mellyen a' hátra konyuló homlokkal és hegyesen előre nyomuló állal bélyegzett arczprofil egy szemsértő arabs ötöst képeze), végtére az igen szegletesen öszszevonuló karokból könnyen ki lehete olvasni szomszéd asszonyomnak zsidó eredetét. Sejtelmem mihamar elvált, mert a' hőség ellen kikelvén, a' napot különben igen szépelvén, arczomat pösze szájával bebefecscsentvén és szavait erős bukétú zsidós németséggel ejtvén, igen tisztába derité *ünzere lájt*-féleségét. A' zsidó kandiság gazdag forrással önté elömbe a' szó' anyagát: honnan jöttem? hova megyek? várok-e jutalmat utazásom fejében? valódi arany-e órám' láncza? hány aranyat nyomhat ujamoni pecsétgyürüm? van-e feleségem 's a' t. Ezt követé minden kikérdezésen kivül, milly szép és Nr. 3. *Gald* (*Gold*)-ból meg valódi drága kövekből álló nyakékkel 's karpereczczel bir ő — — otthon!

továbbá, hogy ő egy öreg onkljától neveltetik, ki szinte a' hajón vagyon 's kinek morvai kartongyára 200 dolgost lát el bő munkával 's bő fizetéssel. Mondám, hogy minden relátiv a' világon, de a' jó Lea (Lia) azt nem érté; nem is volt csoda, mert zaj támadt a' teremben, egy rőt haju szennyes zsidóval t. i. heves vitába bonyolódék a' pinczér. A' zsidó, kinek ruhája tetőtől talpig 5 bankó forintnál többet nem ért, (hacsak tárczája nem foglalt valami komolyabb értéket redős kebelében) a' zsidó, mondom, magával hozott hideg sült halát és hajdan fris czipójának utókaréját kezdé fogyasztgatni, a' pinczér pedig a' gőzhajói szabályok szerint követelhető étpénzt (4 p. kr.) keresi a' falatozón, mit eme megadni egyátalában vonakodik. Létezik t. i. a' gőzhajón törvény, melly szerint a' vendéglő (traiteur) köteles gondja, annyi eledelt a' hajóra beszerezni, a' mennyi az oda kerülő vendégeknek, mit az utazók' sorjegyzékéből pontosan még sem tudhat meg, mert *a*) sok vendég csak az elindulási órában lép a' hajóra, *b*) van elég vendég, ki Komáromból 's Esztergamból nem mindig tele hassal jön a' gőzösre; innét van, hogy a' vendéglőnek mindig valamivel több étnemüt kell a' hajóra beteremteni, mint a' mennyi elkél, mi tehát egy részben gyakran haszonvehetlenné válik — ezen kár pótlékául azon haszon van a' vendéglő számára megállapitva (ki még a' 12—16 tagból álló matrózféléket is köteles i n g y e n és jó tartással ellátni) hogy azok, kik takarékosság 's gazdálkodás végett magok hozta saját eledelöket akarják

enni, az első hely' termében a' *table d' hôte* egész árát 48 kr. pengő pénzben, a' másodikében pedig 4 krajczárt pengő pénzben fizessenek. Lehet egyébként mind az első, mind a' második helyen ingyen is falatozni a' magáéból, ha az ember nem restel kün a' hajó' tetején eddegélni — mi magában sem vétek, sem szégyen, 's csupán ha a' nap süt, egy kisség unalmas; 's ime épen ez a' hőség az, mi miatt nem akarna veres zsidónk a' telőre kibujni, benn pedig, ha törik, ha szakad, ő ugyan nem fizet, egy fillér nem sok, de azt sem, 's készebb enszennyességét egy jó negyedóráig a' mindinkább meg inkább piszkolódó pinczér' szidalmaiban füröszteni, sem mint a' jogszerüleg követelt 4 p. kr. lefizetni, — mert tudta mintegy a' zsidó, hogy több emberséggel bir a' pinczér, hogysem 4 p. krért gazdájához, ez pedig a' hajós kapitányhoz menendne panaszra. Végtére mennyire jutott a' dolog! még a' zsidó merészlett arczátlan garázda csufondárossággal az engedőleg, vagy inkább megvetőleg távozó pinczér ellen kikelni, elannyira, hogy mint többnyire, ismét a' szemtelen volt nyertes.—Ha ezelőtt 12 évvel hallám vala azt, mit imént enmagam mondottam, talán alélva rogytam volna össze a' káromlásra, a' minthogy az időkben szilaj társaim advocatus Judaeorumnak is csufoltanak: de azóta nem az aethikából meg dikaeologiából, hanem az életből tanulgatám ki a' zsidót, — — mennyire jutottam buvárkodásaimmal, meglátandjuk lentebb, — de hogy irgalmatlanul kiábrándultam, már eleve kitalálhatni! A' szemtelen-

ség tehát, mint láttuk, kifogott a' pinczéren, 's ki hinné, hogy ezen veres haju *chüczbe phonem*, ki ime mindnyájunkat fölingerle, ugyan az én szomszédnőmnek drágalátos- testi lelki nagybátyja (onklija), a' 200 embert dologgal 's pénzzel bőségesen ellátó dúsgazdag gyárnok! Hiszem, hogy ő előbb volt egy 200-al dolgoztató gyárnoknak egyik dolgozója. A' csetepaténál mint kocza összeröffent egy részvevő *reb Schmüle, reb Szrüle, reb Hersch, reb Jerürchem* 's *reb Árrom* a' kis *Dovidl*, *Iczigl* 's *Jóél*-kával még *Szoare, Leé* és *Fégele* nénikékkel, a' fürge szemü kis *Schéndl*-lel, 's megvolt ezen Pestre költözködő morvai zsidócsalád jeremiásával a' kész zsidó iskola, — mellynek doctrináját azonban fel nem fogám, miután kiki mást beszélt, és kiki, noha egyik egyik tizenhatszor is neki gyürköznék, mint tudja isten micsoda Justinianus, *Ich werd' Ihnen sagen*- féle exordiumával a' tüzes ügyvédelemhez, — a' zaj miatt érthetlen maradt.

Sok év során által tevé már a' zsidó vizsgálódásim' tárgyát, 's mit lassanként abstrahálgattam, most mint egy tiszta áttekintetet nyujtó schémában látám ezen hemzse féregként nyüzsgő emberféle bizsere tömegen lepéldázva. Kinek tetszik, fussa által a' következő zsidó-diagnostiból álló kátét:

I. Mi a' zsidónak arcza?

Az igazi, mondanám *televér* zsidó' arcza valóságos *torzkép*, 's minél kevésbbé zsidó a'

zsidó, annál kevésbbé vagyon arcza eltorzulva, ugy hogy a' tudományosan müvelteken, ha nem is épen doctorféléken, azon moralis suburrhát (csömört) okozó arcz, mellyet néha a' legszelidebb ember is mintegy ösztönszerüleg, talán Nemesis' szellemétől ihletve, jól fölpofozni vágyódnék, a' *müvelt zsidókon mondom, azon arcz egészen elenyészik és szende nyugalom kifejezövé nyájasodik el.* Ezt mintegy érzi a' megrögzött szigoru hitü zsidó, 's azért fél is az emancipátiótól; kár is volna, ha második harmadik izének arcza jámbor alakot öltene magára 's elvesztené a' pikantságot. Tudja ezt a' mivelt zsidó is, és nem adná egy lóért, ha gőzhajón, hol*) nem ismerik meg rajta a' zsidóságot, ha pedig valamelly társalgásban Reb Bergert, mert zsidó, megvetik; Reb Steinert pedig, mert nem látszik meg rajta a' zsidó, mulatásra méltányolják: akkor Steiner minden ismerőseit rendre futja, elmondja kalandját és kineveti Reb Bergert, az ismert phrásissal csörömpölvén: „*Es nemmt mich nichts Wünder, er wachst ihm ja heraus*“ (Er wachst ihm heraus annyit tészen mint: der Jude wachst ihm aus dem Gesichte = er sieht einem Juden ähnlich.) A' hányszor tehát kabinét-stücknek beillő karikatürt veszünk észre, azt szentül zsidónak tarthatjuk. Valamint az arcz csak izmainak (musculi

*) „Gőzhajón hol“ annyit teszen, mint: a' gőzhajón vagy hol, nem pedig: i n n a v i u b i 's a' t. Nem tudom miért ne használjunk illy beszélgetésbeli kifejezéseket irásban is!

faciei) külön rángatózásai által nyeri el saját kifejezéseit, ugy az arczizmok ismét mindig a' lélek' hangulata szerint egyengetik magokat (mit haragnál, mosolynál, ijedségnél 's a' t. tisztán lát a' kétkedni merészkedő) elannyira, hogy ha aztán ez vagy ama hangulat hosszabb ideig tart vagy gyakrabban ismételtetik valakiben: akkor az arcz' izmai nyugodt állapotban is megmaradnak neki szoktatott kifejezésökben, épen ugy, mint egy sokat iró embernek válla utoljára nemirás alatt is magasabban áll, azaz háta megczipósodik. — Illy ezer meg ezer czipóhát van tehát a' zsidó arczulatában is, az ezer meg ezer indulat, még pedig aljasabbnál aljasabb, 's folytonosan zajló indulat' hatása végett. A' zsidó' arcza tehát torzkép, 's minthogy a' zsidó, exceptis paucis excipiendis, mindenegyéb ember közt a' legindulatosabb 's a' legrútabb, legkonokabb indulatu; a' hol kabinét-stücknek beillő torzarczot látunk, azt szentül zsidónak tarthatjuk. q. *e. d.* Az olasz 's angol arcza is markirt, de azért nem karikirt; qui bene distingvit, bene docet!

II. Minő a' zsidó, midőn beszél?

Izeg mozog, fészkelődik, — 's ez okból társalgásban is minden Phon-thonsága*) mellett is keveset ül, többnyire csak áll, ha lehet, valamelly előtte álló szék' hátára bocsátja kezeit, 's előre hátra lóbálja testét, épen mint a' zsinago-

*)-bon ton.

gában (mellyről lentebb még néhány szót); ha pedig kénytelen a' zsidó szabadon állani, akkor szüntelen hol jobbra, hol balra tipeg-topog 's a' madzagon huzatott *Hanswurst* módjára hol összehuzza magát mint egy lesben álló róka vagy valamelly apoplecticus, hol meg előre, hátra 's fölfelé nyujtja nyakát, mint egy prédálni készülő kigyó vagy valamelly phthisicus; ezek közt könyöke majd előre, majd hátra vonaglik mint a' takácsé; ujjai most egy csúcsba huzódnak össze, mintha holmi ferulával volnának megpaczkáztatandók, most meg estve nyiló tökvirág gyanánt bomlanak széllel. Ezen görcsös rángatózások annál gyakoribbak, minél hevenyebb a' soha ki nem hülő indulat. — Szép az az indulat, de csak akkor, ha szép!

Mind ezen szünetlen tagnyüzsgés közt valemelly nyavalyatörötthöz hasonlólag szoktak a' rángatózó arczvonalak összevisszakuszálódni, 's a' romlott ó német és elferditett régi héber nyelvből összecsömöszölt szavak pöszelgve, kákogva, köpködve, rekegve, rikácsolva, kerepelve sivítva, nyafogva és fülkinoztan énekelve kiböffentetni (vegyünk ki nehány tiszteletre méltó rabbit, néhány collegát és egy pár igazán aesthetikus kereskedőt — és más müvelt zsidókat.)

III. Mellyek egyátalában jellemei a' zsidó nyelvének?

Mint minden zsidó dologban, ugy a' nyelvben is fő jellem a' szin, a' külszin. — A' zsidó

nyelvről — *lóm hákojdesről* = szent nyelvről — sokat rebesgetnek, pedig a' zsidónak nyelve nincsen, kivevén a' palaestinai zsidót, — kihalt a' mi zsidónk' nyelve; imádságait ugyan héberül kerepeli el, de nem érti mint mond, és alig találkozik 2000 zsidó közt egyetlenegy, ki jól értené a' régi szent nyelvet; azonkivül kiejtésök is itten úgy elkorcsosodott, hogy a' palaestinaitól méltán kikaczagtatik, bár ellenben a' keresztény papok, ha héberül olvasnak, tőle jól megértetnek. — Az europai zsidó mindenütt a' leghatalmasabb nemzetnek nyelvével él: nálunk a' németével — 's csak a' műveltebb iratá be magát a' 400—600 csupa zsidóból álló zsidómagyaritó társaságba, mellyre szivemből ohajtom, hogy *Jevoreachecho Adenoj*! = isten áldjon meg! — De a' zsidó a' német nyelvbe, (mellynek egy a' XIII - XIV. században Szászhonban uralkodott, de már elferditett tájbeszédét vevé fel) hogy a' keresztyéntől meg ne értessék, számos héber szavakat szöve be, még pedig úgy, hogy a' nomen-ek' radixait *német* módon declinálja, comparálja, de *héber* szabály szerint pluralizálja, p. *gaj* keresztyén vagy nemzsidó, quasi barbar; *gajim*, keresztények; *gálách*, pap, *gälochem* papok; *cházer*, disznó, *chascrim*, disznók; *gábbe* irástudó, *gabbóim* vagy *gebóim*, irástudók. Észrevevén ezt a' német keresztyénség közöl bajor sógoraink, e' közmondást teremték: „*Der ist ein betrogener Mann, der unter Juden nicht jüdisch kann*;" ez okból ők úgy tanulják ABC-jökben a' zsidó radiceseket, mint mi a' latinokat, 's következés-

kép a' bajor keresztyének is jól tudják, hogy *zoof* arany, *cheszef* ezüst, *moez* pénz, *rendl* vagy *rendlách* arany pénz, *khovez* huszas, *p'hag* garas, *czáll* krajczár, *tajf* jó, *jófe* szép, *ajser* gazdag, *dáll* szegény, *khotn* kicsiny, *gódl* nagy, *bedüech* biztos, *ólef* vagy *eachot* egy, *bész* vagy *slajso* kettő 's a' t.

A' zsidó mondám sok héber szót szöve be az elfogadta ó németbe, de azonkivül még ugy eltorzítá egyes elemeiben is azt a' szegény német nyelvet, hogy azon biz egy körömfeketényi becsület nem maradt, sem pedig aesthetica. Nézzük ezen elferditéseknek philologiai rövid lajstromát; nyelvészek, reménylem, tán elmulatandják vele magokat; a' t ö k é l y e s ü l n i a k a r ó z s i d ó k n a k p e d i g, k i k g y a k r a n v i s z s z a f i c z a m o d n a k a' „quo semel imbutába", t i l a l o m t á b l á k a t s z e g e z e k k i, m i t ő l o v j á k m a g o k a t a' b e s z é d' k ü l a l a k j a i b a n. Ne haragudj' édes Brüderlébn! hogy illy tartózkodás nélkül tartom elődbe a' tükrök' leghivebbikét —, nézd meg benne képedet physice 's majd lentebb psychice is; emancipáld aztán magadat öröklött 's gyakran neked fel sem is róható kórholt erkölcseidből és a' politikai emancipatio' nemtője önkényt körülrepkedend mint fecske gyámoltalan fiainak házainkban megszenvedett tisztátalan idegen sárfészkét!

1) Hibák a' betük kiejtésében.

A. *Hibák a' magánhangzóknál:*

A' magánhangzók mind hibásan ejtetnek ki, — és pedig az **a** betü **e**-nek mondatik ki (à l' anglaise) például: ich kann helyett ich kenn, Emanzipation helyett Emenzipation; vagy az **a** olly élesen accentuáltatik, hogy majd át nem szúrja a' fül' dobhártyáját, mit természetesen ide irni nem tudok; vagy **aj**-nak ejtetik ki, p. da helyett daj, schlafen helyett schlajfen; vagy **o**-nak, p. Zwei Tahler helyett Tholer, gesagt helyett gesogt. —

Az **e** betü vagy olly tompán ejtetik ki, mint a' magyar **e**; vagy **a** lesz belőle, p. merkwürdig helyett markwerdig, behalten helyett bahalten, recht helyett racht, mechanisch helyett machanisch, Berg helyett Barg, Herz helyett Harz vagy Hatz.

Az **i** betü **e**-vé fajul, p. wirklich helyett werklich, stirbt helyett sterbt, Michl helyett Mechl. Miután az **i**, **e**-vel kicseréltetett, az illyen átalakult **e** tovább ujabb cserebere' utján azon melegében juxta regulam de **e** supra adlatam, **a**-vá változik át, p. vierzigből lesz verzig, ebből meg varzig; Hirschlből lesz Herschl, Herschlből pedig Harschl (mi nem gunynév, mint mi tán vélnők, 's csak csúfondáros keresztênytől használtatik azúl, mint a' Hansl vagy Hirsl név a' magát pajtásánál már jobbnak tartó némettől.)

Az **o** elváltozik **a** vagy **aj** betükké, p. so helyett zaj, hoh helyett hajch vagy plane hajach,

morgen helyett margen, solcher helyett *zalcher*, sőt *zalkchener* is.

Az **u** utánozhatlan **i**, **iu**, **ju**, **iü**, **jü**, **iuü iuüi** di-tri-és tetra-phthongusokká alakitatik által, minek délczeg példája *de-eadem* maga a' Jud szó, melly Jid, Jiud, Juid, Jjüd, Jiuid és Jiuüid szavakká torzitatik el; a' Guldenből Gilden lesz, a' Bruder-ből singularisban is Brüder vagy Brider. Válik az **u**-ból **a** is, meg **o**, p. Geburt helyett Gebart vagy gebort, Furcht helyett Farcht, Dukaten helyett Dakhaten. Az **u**-ból néha **v** lesz, p. Caution helyett Cavtion vagy Cavetion.

Az **ő** amúgy németesen **e**-nek mondatik, néha **ű**-nek is, p. er kömmt helyett er kümmt.

Az **ű** helyett szinte németesen **i** és zsidó nonchalance-al plane csak **e**, p. Türk helyett Therk, gebürtig helyett gebertig, Bürgerrecht helyett Bergerrecht.

B, *Hibák a' mássál hangzóknál*:

A' **b** betü amúgy németesen **p**-vel cseréltetik föl, még pedig nem csak a' német, de még a' héber szavakban is; igy hallám egyszer **b** r s ü s z k c h e m, másszor **p** r s ü s z c h e m ; egyszer **b** á r m i c z v e, egyszer **p** á r m i c z v e — Bahn helyett Pahn 's a' t.

Továbbá a' **b**-ét **v**-ért is cserébe szokta adni, p. guten Abend helyett güten Awend, Leber helyett Lewer, sie haben helyett sie haw'n 's a' t.

A' **d**, **t**-vé németitetik, de csak ollykor.

Az **f**, nevezetesen **pf**, **pp**-vé válik, p. Knopf helyett Knapp, Topf helyett Tapp, Apf'l

helyett Appʼl, (ezt aʼ szepesi Szászok is cselekszik.)

Aʼ **g** természetesen igen gyakran, **ké**-nek mondatik, mig csak aʼ zsidómagyaritó társaság gátot nem vetend az illy sváboskodásnak, — szándékosan mondom sváboskodásnak, mert ezen fajta német birja legnehezebben aʼ **bé**-t aʼ **pé**-től, **dé**-t aʼ**té**-től, **zé**-t az **sz**-től, **zs**-ét aʼ **sé**-től fülével megkülönböztetni.

Aʼ **k** borzasztó **khá**.

Aʼ **p** iszonyu **pʼhé**.

Az **r** többnyire kerepelve avvagy is cseregve mondatik ki, néha elharapvást ki is hagyatik, p. dort vagy dorten helyett datten, curios helyett khuios, durch helyett duich, hir helyett hia (mint néha az osztrák)

Az **s** többnyire pöszén mondatik ki és **f** hangot kap, magánhangzó előtt pedig **z** gyanánt ejtetik ki aʼ szászokʼ mondjára, p. zágen ſagen, zibene ſieben, mit ugyan egyátalában roszszalni nem lehet, ʼs mi nem is más okból tetszik minekünk olly furcsán, mint abból, hogy aʼ bécsi német szóejtéshez szokván fülünk, ezen **z** féle **s**-et soha nem halljuk. — Valamint teljes alappal gáncsolható ellenben, midőn aʼ zsidó Perſon helyett perzont, diwerſe helyett diwerz-ét, pensé (panszé) helyett panzé-t mond; — van ugyan zsidó, ki aʼ Perſont *perschaj*-nak is mondja, mi egyébként ide nem tartozik.

Aʼ **ch** betü bir aʼ zsidóban aʼ *legpökedelmesebb* kiejtéssel, — pökedelmessel azért, mert csak hákogva ejtethetik ki, ʼs akkor gyakran meg-

történik, hogy az, ki a' zsidóval szól, lepöketik; innen támadt a' keresztények ama közmondásuk: „köpköd mint a' zsidó" (van ennek ugyan még más oka is).

Megszokta még a' zsidó mássalhangzóknál átalában egy olly hibát is ejteni, melly neki a' magyarral, mint szinte kelet'népével, közös, 's abban áll, hogy két egymásután jövő Consonansot (legyen bár muta 's liquida) ki nem bir ejteni, hacsak egy vocalist közéjök nem sző; innen támad a' Berg-ből Bereg — vagy még hibásabban Bareg, az Arm-ból Arem, a' gnädig-ből genädig 's a' t.

2) Hibák az etymologiában, 's syntaxisban.

Ezek közől mintegy következőken akadtam fel:

A. A' genust bizonyos szavakban hamisan monják, p. das Mund e' helyett der Mund (gyakran a' müveltek is).

B. Bizonyos szavakat helytelenül pluralizálnak, p. die Pulver helyett die Pulvern, die Keller helyett die Kellner, die Pillen helyett die Piller.

C. Bizonyos participium praeteriti-t ebbül képeznek, p. gewesen helyett gewehn, gethan helyett gethun (némelly Doctor is!), gefunden helyett gefünnen, gefürchtet helyett gefarchten, wollen helyett gewellt, können helyett gekennt, gesehen helyett geseachen, genießt helyett genoßen, gemessen helyett gemossen.

D. Diminutivumokat *ach* végzettel készitnek, p. Hündelach-Hündchen, Kindelach-Kindchen.

E. Némelly egyes szavak-'s szójárásokban saját barbarismus- 's soloecismusok ütik fel fejüket, p. o. fegyvert, puskát (Gewehr) mindig *pisztoly*nak (Pistol) hiv; Unterhaltung helyett mondja Unterhalt, Flaschenkeller helyett Kellerflaschen, auf und ab helyett ab und auf, hin und her helyett her und hin, aus und ein helyett ein und aus, ich kenne dich helyett ich kann dich, és viszont ich kann dieses nicht fangen helyett ich kenn dieses nicht fangen, husten helyett hußen, nicht helyett nichts, er braucht helyett er brauch sie sind helyett sie sinden, Brantwein helyett Branfen, darum helyett iber, den Reinigung helyett Unreinigung!? Hinderniß helyett Gegenstand. Ich besuche Sie helyett Ich gehe zu Ihnen h i n a u f, ha bár földszint lakik a' látogatandó.

F. Nagy szerepet játszanak bizonyos zsidó phrasisok, p. o. ich weiß es nicht helyett weis ich? ist es nicht? helyett Iß's wahr? Ha egyike valamit bizonyitani akar; mit a' másik épen tagad, akkor a' ja szót egészen szokatlanul alkalmazza a' beszédben, p. a' férj azt mondja: „Soll ach leb'n, Schmüle wohnt nichts (nicht) darten" az ellenkezőleg vélekedő feleség igy felel: „Soll ach gesünd (gesund) sein, Schmüle wohnt jaj (ja) dartn.' Férj: Schmüle ist khe (khein) Dahter" feleség „Schmüle ist ja e D a h t e r" „Wenn es der Esel nichts verdient, und man will ihn ja schlagen ärgert's mich; wenn er es ja verdient und man will ihn schlagen, ärgert es mich nichts. „Továbbá

valamint a' szepesi az irgend szó helyett welcher-t vagy ein welcher-t vagy was (für) welcher-t használ; ugy a zsidó eppes-t, vagy ha müveltebb, etwas-t mond balgatagúl, p. Was ist das? das ist etwase Bandl, wer ist derr (dieser)? er ist etwasen (ein) Ärzt (Arzt); er ist etwas e grajsser Herr. Továbbá a' franczia *il vient de sortir* módjára szembetünőleg gyakran használja a' zsidó a' kömmt (kümmt) igét, p. er kümmt zu gehen, er kümmt zu farren, er kümmt zu reiten; legbohóbbnak pedig akkor tűnik a' zsidó, midőn ja helyett holmi udvariasságból vermuthlich szót mond, — kérdi például az orvos: Haben Sie viel Durst?, a' zsidó feleli: vermuthlich (er weis es alfo nicht, er vermuthet es nur) — — Furcsa azontúl a' „mit Fleiß"nak (készakarva) gyakori alkalmazása ott is például, a' mit ohne Fleiß vagy nicht gefliessentlich nem is lehet tenni. Valamint jog nélkül kihagyogat bizonyos particulákat a' beszédből, úgy meg másokat oda toldogat ő zsidósága, p. von um 9 Uhr bis um 10, e' helyett von 9 Uhr bis 10. Továbbá valamint a' bécsi minden jöttmentet meg-herr-vonoz, úgy a' zsidó ellenben a' Herr von-t is csak Herr-ezi, p. Herr Storchinger und Herr Lohnsteiner sind wie Herr Jeleffy sehr aimable, noha különben csak úgy köpi a' sok bókot. Ezen fordulatot „Sie sich" mindig sich-re rövidíti, p. Wie haben sie sich unterhalten helyett Wie haben sich unterhalten?; Schmieren Sie sich mit der Salbe helyett Schmirren sich mit der Salbe. Magyarismusféle hibákat is hallani, p. a' tiltásnál így szól:

nicht komme her, quasi: ne jer ide, holott a' jó német komme nicht her-t mond.

G. A' zsidó ritkán tudja, valljon dativust, accusativust regál-e (vonz) valamelly praepositio, avvagy mit kell ad quaestionem *ubi*, és ad quaestionem *quo*-ra mondani; innét támadnak aztán ama hülye kifejezések, mellyekkel a' legmiveltebb zsidó is gyakran orrára bukik, p. Ich denke oft auf dir, e' helyett auf dich liebe Sali! Ich führe Sie zu ein sehr schönes Mädchen, e' helyett zu einem schönen etc. Er geht fort mit das Buch, e helyett: mit dem Buche. Meine Frau wohnt im Sommer auf das Land, e' helyett auf dem Lande. Meine Tachter (Tochter) ist in der Arena gegangen, e' helyett in die Arena. Igaz-e brüderleben?

H. Negativus hibát is ejt a' zsidó a' németben, midőn t. i. particulákat (holmi kis conjunctiókat, interjectiókat 's a t.) simpliciter kihagy, — mit a' héber nyelv' szelleméből vőn, de a' mi néha értelmetlenséget okoz a' beszédben, — különös, hogy ezen conjunctiokat a' zsidó énekelő beszédével, igen moduláló intonátióival akarja kipótolni.

V. Minő elmebeli tehetségeket tüntet elő a' zsidónak beszéde?

1-ör. Értelmet, azaz fölfogó 's jól megértő képességet, élénk képzelődő tehetséget; 2-or hív emlékezetet, 's éles, mondhatom igen éles itélő tehetséget, főleg finantiális tárgyakban. Középszerű eszű zsidó kevés van, ostoba elegendő — de mind a' kettő számát fölülmulja az eszes és

egyszersmind ildomos, — csak kár, hogy főkép a' Talmud által rosz irányt nyervén, roszra fordítja eszét.

VI. Mi a' zsidó' beszédének tárgya?

Legtöbbnyire ő maga vagy családa, továbbá egyik másik gazdag vagy tudós rokona, kinek fényében ő is ohajt ragyogni, nem különben valami ünnepelt férfiu, mint a' Liszt-ek, vagy bizonyos magasb állásu vagy születésü egyedek, kik noha a' zsidóval csak egyszer kétszer beszéltenek, mégis már illyforma egész bizalmasan mutattatnak be: „Mein Freund der Baron N." vagy „der Hofrath X!" Harschl kérdi: „Dü! wer ist das? Schlaiml feleli: daes ist der Stühlrachter (vagy Stuhlrichter) eppheś, e güter Freund vün mir." A' zsidó mindenbe belé koltyan, mindenhez ért (?), mindenütt otthon érzi magát, alkalmasint Knigge tanácsát követőleg, ki azt mondja: „der Mensch gilt für das, für was er sich selbst macht," also mitunter auch für höchst lächerlich! volna az én alázatos észrevételem; — a' zsidó szórja néha a' legnagyobb vajudási kinokkal az úgy nevezett vicczet (mit talán *elmény*nek mondhatnánk magyarul): de azt is meg kell vallani, hogy elménye sokszor olly talpra esett, a' milly szapora, 's csak az kár, hogy a' szóbeli játékon hasonszavakon (*aequivocum*-on) túl ritkán terjeng. A' zsidó elménynek tárgya: pénz, vagy mi szinte p-vel kezdődik, t. i. paráznaság; pedig „mindkettő'szerelme, léleknek gyötrelme" (székely közmondás). Volt bizonyos *Mag* nevü zsidó ember,

ki ha nagy nehezen kiköltött egy elményt, társaságba sietett, kinekkinek kitálolá agyaszüleményét, 's ha becsületből vagy gúnyból egy-egy mosolykát aratott jutalmul, azt szokta mondani: „zéhn zé, (Sehen Sie) dief'n Wittcz hab ichch gemachchcht!"

Ki az ártatlan tréfát barátilag öleli, az eme, noha egy kisség bohó, de mégis igaz és a' gyakorlatból szürcsölt morzsa diagnostikával elmulathat egy perczig. A' tréfa ez: miként ismerni a' zsidóra minden mélyebb abstractio nélkül? felelet, ezekből: 1) A' zsidó, ha asztalhoz ül, nem szegi a' kenyeret, hanem töri mint hajdan Jesse (Thole). 2) Akármilly mivelt legyen a' zsidó, ha tyukszemére hágsz, *wáj!* vagy *weh!* felkiáltással adja tudtodra quidditását, mint a' magyar *jaj*-jal. 3) Ritka a' zsidó, kinek ingegalléra ki nem állana (per se többnyire szennyesen) nyakravalója fölött. 4) A' zsidóné mindent hátrább hord fején, 's igy arczának 's fejének ötösdedsége még jobban kikandikál. Divat ez a' fiuk' sipkái vagy kalapjainál is, mellyek mint valami csuklyák a' tarlókon fészkelnek. 5) A' zsidóné, ha szegény, fekete *Sternbandl*-t (*Stirnband*-ot) hord homlokán, hogy lenyirt hajának tarlója ne lássék, — a' vagyonosabb *Schnitl*-t = részletes vendéghajat visel; a' gazdag nem kerülgeti, hanem merészen megszegi a' törvényt, meghagyja haját és kellemes sürü fürtöket hord, mellyekbe sok keresztyén is elbonyolodik. 6) Ha a' zsidó félre csapja kalapját, azt nem jobbra, hanem balra teszi. 7) A' zsidó fél a' töltött fegyvertől, és

ugyan nem talán csak a' megfontoló kor, de még a' 6–7 évü gyermek is (saját többszöri észrevételem tanusága szerint)...

VII. Minő a' zsidó a' keresztyén iránt?

Ollyan mint azon élődi (Schmarotzer) – – – állatok, és valamint tiszta megfésülködő emberen hamar kivesz a' más valami lomposról reá hullott féreg; ugy vész ki a' zsidó is valamelly dolgos és okos keresztény nép' keblében: azért nincs több zsidó egész angolhonban, mint a' mi egyetlen Pestünkben; azért van csak egy maroknyi zsidó az amerikai szabad statusokban; azért szoritja ki azon két lengyel falu a' zsidó csaplárost is, melly faluknak lakosai dolgos és eszes szántóvetők, még pedig ki hinné, *szántóvető zsidók!* Zsidók? igenis zsidók, 's ezek meg nem türik körükben a' zsidó korcsmárost. Hova kell ennél hatalmasabb argumentum?! Nem keresztelik ugyan a' zsidó gyermeket keresztény vérrel (miként azt a' monda regéli), hanem keresztény vérrel hizlaltatik satnya teste az előbb utóbb elhizó zsidónak; minthogy pedig a' kereszténynek a' tolakodva beköltöző zsidót csupa vendégszeretetből saját vérével hizlalgatni nem lehetett kedve, a' zsidó pedig vérszomjától el nem állván, legyőzhetetlen vágyát csupáncsak csalás' utján érheté el; ő tevé a' békes keresztényt zsidótipróvá (embergyűlölővé). Van ennek eleven példája ezernyi ezer, 's többi közt eme rudnói utamban is. Néhány falura figyelmeztetének t. i. Nyitra' táján, mellyekben mig keresztények csap-

lárkodának, jól bírták magokat a' jobbágyok, de eljöttek néhány év előtt a' zsidók, két annyi árendát igértek 's fizettek, mint azelőtt a' keresztények az uraságnak (a' káptalannak), 's három év mulva mi lett a' dolognak vége? elkoldusodtak a' falvak, és végpusztulásból fakadt elkeseredés kivándorlásra késztė őket, vagy szinte ádáz föllázadásra is bőszítė, ha a' magába tért uraság vissza nem veszi az ugyan feleigérő, de keresztényül bánó keresztény csaplárosokat, és el nem hajtja a' magukat befurdaló vérszopókat, kik egyebet nem tettenek, mint rovásra 2-3 annyit adtanak a' buta tót parasztnak pálinkából, mintsem különben megkivánt, két annyit rovattanak a' lerészegülttel, mint a' mennyit a' botor felhajtott, 's midőn a' kaszálás meg aratás a' küszöb előtt állott, a' zsidó lőn mindennek ura. Tekintsünk itt, instálom (á la transylvanoise), ismét a' dolog' chronologiai viszonyaira, 's látandjuk, hogy a' zsidó tolakodék a' keresztény' keblébe, a' zsidó kezdé meg vérszopva a' perpatvart, a' keresztény csak visszatorlani ügyekezék őt. 'S ha nem tudnók is történeti adatokból, hogy a' zsidó kezdé csalásaival a' keresztény' gyülölségét magára forrtyantani, a' közbeszédből is tudhatnók azt, midőn t. i. circulus vitiosussal mondatik, hogy az olasz, az örmény, a' czigány úgy csal mint a' zsidó, — azaz 2-3 annyit kér az áruért, mint a' mennyit az ér. (Exceptis excipiendis, de bizony nimiopere raris)!

A' zsidó több izben 's több helytt hajtaték el a' keresztény statusokból (mellyekben min-

denkor csak status in statu volt), de ismét visszalopódzék, mint az elűzetett *mus urbanus*, 's nem szünt, nem nyugodott, mig drága pénzért (mellyet egyébként kétszeresen visszanyerendett) be nem csempésztetett! Nem tudom tehát, milly arczátlansággal lehet attól még többet követelned, kihez erőnek erejével fúrod be magadat; nem tudom, mi joggal émelyeg gyomra a' *hivatlan*, *söt el is kergetett vendégnek*, ha őt félszembehunyva türjük 's őt toleráltnak nevezzük? Ha ez valóban elkeseríti a' hivatlan vendég' kedvét, miért nem megyen ő el isten' hirével zsizsere hadával földünkről; miért nem költözik ki pillim (magyar) *) földből, mint hajdan Egyiptomból, vagy mint a' giliszta a' haszonvehetetlen megholt ember' testéből? De ezt koránsem teszi a' vendég, hanem tapad a' keresztényhez, mint a' bogáncskóró, meg mint a' métely, mig csak eleven-pénzes keresztény szagot érez benne! 's tömi tömhetlen gődény-tömlőit.

Ha valaki felől kérdezősködöm a' zsidó házigazdánál 's a' kérdés' tárgya történetesen zsidó: akkor a' házi úr (ha csak kissé vagyonosabb) félvállról néz a' tudakoltamra, megmondja nevét és gúnyosan függeszti hozzá: *Er ist ein Jude* vagy *Chineser*, vagy mi még jobb, *ein Mexicaner (mag v. mög sie kaner (keiner)*. Lám milly következetlenség! Az illy felvilágosodottak azt állítják, hogy ők reformált zsidók, hogy ők szi-

*) A' ki nem érti, járuljon a' nemzeti muzeum' könyvtárnokához.

vökből utálják a' Thalmudot avvagy Gemórét, hogy ők Mózses' törvényeit tartják jóknak, de természetesen idő és térhez módosítva, 's hogy ők a' názárethi Jesse' tanitmányát tiszta morálnak tartják, — de hát miért nem vallják be azt in corpore? miért nem bátorodnak neki a' keresztény felekezetek' legegyszerübb szertartású soraiba lépni? 's ha egy vagy más tüzeszü és erős karakterü neki gyürközik a' bátor ugrásnak, miért adnak épen illy felvilágosodott gazdagok gazdag öszvegeket össze, hogy egy két ezer forinttal lekenyerezzék 's visszatartóztassák a' kikeresztelkedni akarókat? hol itt a' következetesség felvilágosult Briderlebenjeim? Igaz ugyan, hogy hol elv nincs, ott következetesség sem lehet, 's hol legfölebb a' durva egoizmus szolgál elvül, 's hol a' felebaráti szeretet csak hallomásból ismertetik, mint valamelly exotica plánta, ott hegedült szent Dávid a' consequentiáról. Milly komisz egoista a' komisz zsidó, azt hol nevetséget, hol meg boszúságot ingerlő bizonyos közmondásaiból is gyanithatni, — nevetünk p. midőn ezt halljuk: Wenn ich, Gott beschütz, sterben möchte — mellyik halandót fogja a' Gott a' sterben-töl beschütz-olni?; nevetünk, midőn ezt halljuk: Reb Smühle hat in der Lotterie 1000 fl. gewonnen, hätt' ich's lieber gewonnen; vagy der Galach (a' keresztény pap) hat mit seiner Wall (Wolle) güte Geschäften gemacht, hätt' ich's lieber gemacht! Boszonkodunk ellenben, ilylyest hallván: Jach hab Halsschmarzen dem Gaj zugedacht — a' kereszténynek kivánva — iach hab

Braſtſtachen (Bruſtſtechen) dem Gaj zugedacht! s. a. t. A' hányszor t. i. bántalomról, fájdalomről panaszkodik zsidó közt a' zsidó, vagy zsidónak tartott keresztény előtt is, szintannyiszor köp egy jókorát 's baját a' keresztényre szuszkolja, reá átkozza; — de az a' szerencse, hogy ezen borzatag átkok mind zápok, 's foganatuk csak akkor jövend meg, mikor a' második Mesie (Messiás).

Mind ezen számtalan testi lelki álterményeken, korcsnövényeken, 's átkozatfogantatta irányokon pedig akkor lehetne gyökeresen segiteni, ha egyrészt a' keresztény papság 's törvényhozóság a' talmudot Torquemáda' módjára felperzselné, — mondom a' talmudot, nem a' szegény talmudistákat, kik nyomorúltak tudtok nélkül sodratnak a' gyalázat' 's rendszeresített bűn' örvényébe, — 's ha másrészt csak olly egyének vétetnének fel zsidó pap és zsidó népnevelőknek, kik a' bölcsészeti tanulmányokat eminentiával végezék, kik a' természet-tudományokban sem hontalanok, 's kiknek *rényes magokviseletéről* zsidó és keresztény egyiránt a' legjobbat tanusithatandná!

Hogy pedig a' lefestegetett árnyékvonások mind igazak, arról én Dr. Arányi Lajos jót állok, miután zsidóúl beszélvén, és némikép a' héber nyelvhez is értvén, 15 évtől nemcsak szándékosan (mit 's Fleiß), de a' legfeszültebb figyelemmel is kisérem lesem a' zsidót, a' nélkül, hogy eljárásaiban szeget ütnék fejébe, 's a' nélkül, hogy engem csak messziről is kereszténynek tartana. Az utóbbi' bizonyságára szolgálhatnak

ezen nyilatkozatai különféle zsidóknak: „Sagen Sie Dokterleben, finden Sie kein Jid?“ — Nicht war H. Dokter, Sie finden ein gethaufter?“ (subintelligitur Jud) — „Sagen Sie mer auf Ihr Ehrenwort, finden Sie ein gebarner Christ oder ein gethaufter? — „Ja! Sie werden khe (kein) gethaufter sein! wo kenn (kann) e Christ sein Leben so hebräisch sprechen, wo kenn e Christ ein solche Aussprache her haben?“ — „Sie kannen (können) sagen, was sie wallen (wollen), Ihre Großeltern müssen Jiden gewesen sein!“ Ez utólsóra azt kellett felelnem „Distinguo: jene unmittelbar nach der Sündfluth, concedo — die späteren z. B. die Kriegskameraden eines Bocskay, eines Abafy, nego.“

Mindeddig csak rosszat, gonoszt és fertelmest emlegettem a' szomszédról (zsidóról): de tudja ő, hogy wer schimpft, der kauft 's gyanitja, hogy hátra van még a' fekete, nem leves, hanem kávé; nézzük tehát részrehajlás nélkül a' zsidónak csekélyre terjedő jó oldalát is.

1-ör. A' zsidó átaljában véve igen szép észszel bír, 's vajha úgy tudna avval melegítni 's éltetni, mint égetni, pusztítni!

2-or. Jó eszénél fogva kedveli 's pártolja a' tudományt, meg a' müvészetet, 's ezért akármilly tudományi vagy müvészeti vállalkozásnál bátran számithatni a' zsidónak különben igen ildomosan elzárt erszényére. Nem akarom nem csak a' német, de a' magyar színháznak is a' zsidók által történő igen gyakori meglátogattatását 's ide vágó akármi néven nevezendő aktziák' vevését említeni,

csak magam háza elött sepervén, azt emlitem, hogy midőn a' csekélységem által hazánkba átültetett kórboncztan' magán leczkéit (Privatcurs aus der pathologischen Anatomie) először megnyitám, tanitványaimnak fele zsidó doktorokból állott, holott a' pesti gyógyászoknak alig egy 7-ed 6-od része zsidó. De az illy felvilágosodott és müvelt egyének, mint a' doktorok' tetemes és a' nagykereskedők' jókora száma, nem indúl el bezzeg a' Gemóre' vagyis Talmud' nyomán, hanem egy húron pendül a' müvelt keresztyénnel, kinek csak azért nem rukkol be glédájába, mert családi vagy jövedelmi körülményei bilincselik le conservátivvá: illy fajta zsidók csupáncsak jó oldalaival birnak a' zsidónak.

3-or. A' zsidók — mit mi közöttük lakozók észre sem igen veszünk — kimondhatatlan sokat tartanak a' nevelésre; ismerősek p. köztük 30-40 év óta a' gyermekóvó intézetek; a' zsidó továbbá nemcsak nagy városban, de legkisebb faluban is tart gyermekei számára egy tanitót (bochert), ki azokat olvasás, irás, gemoráskodás és főleg számolásban (mit a' keresztény olly oktondilag elhanyagol, sőt hetvenkedik is vele néha, hogy ő, milliom adta! arithmetikát nem tud) oktatja. Azonban nemcsak a' tanító oktat, hanem oktat az atya, 's ha él, a' nagy- vagy szinte a' dédatya is, és főleg evésnél, különösen pedig a' pénteki vacsora és sábeszi ebéd alatt — melly boldogító patriarchalis szellemnek tanúja illetődés nélkül, hacsak nem érczszivű, nem maradhat. Alig találni 500 zsidó közt egyetlen egyet,

ki olvasni ne tudna, természetesen zsidóul — ecce nationalismus!

4-er. A' zsidóság igen tiszteli szüléit, sőt minden öregebbet, 's hiven követi (főleg az aljasabb) a' parancsot: „*Vehadártó* (roszul kiejtve *dardü*) *pené-zókhem*“ = állj fel az öregnek arcza előtt!

5-ör. A' zsidó (főleg a' szegény) igen öszszetartó, pártokra nem oszló, (okúlj magyar!) örömest csatol családokat a' házasság' rózsafüzéreivel: illy jámbor keritők vagy kérők *Sártkchen* nevet viselnek, 's a' megkérést Schidach reden-nek mondják. Illyesekről emliti a' közmondás „Jeder Schartchen hat e Schlümper“ = minden kérő csatakos (t. i. a' sok lótásfutás miatt).

6-or. A' zsidó örömest felsegiti egymást; indokát nem keresem ugyan, 's ha nem is tiszta ethica, de bizonyosan világos logica annak alapja. Illy felsegélési ösztönből nem szégyenli a' kérő előre kikérdezni, mit kap a' vőlegény arájával; ezen felsegélési ösztönből küld a' zsidó beteg barátjának, ismerősének, gyakran kereszténynek is, beteg vagy lábadó korában finom étkeket, drága befőzöttet 's a' t; illy felsegélési ösztönből utaztatik és láttatik tartás- és szállással el a' szegény *bochcher* (zsidó diák); illy felsegélési ösztönből kap évenként egy-két szegény medicus vagy chirurgus rigorosum taksákat a' községtől; illy felsegélő ösztönből (noha talán még egyéb valamelly okból is) kapnak tűz-vizkárosultak, legyenek bár zsidók vagy keresztények, a' zsidó községtől néha több gyámolitást,

mint az őket számra számtalanszor fölülmúló keresztényektől.

7-er. A' zsidó, fiatal korában, nedveinek 's erőinek virágjában házasodik, 's igy mind a' néma, mind meg néha igenis kiáltó büntől ment marad.

8-or. A' zsidó hű férj! —

9-er. Ritka mondom a' szentségtörő, de vajh beh ritkább még a' részeges! Illik egyébként ezen 7. 8. 9. pont inkább az aljasabb osztályra.

10-er. Gyilkos zsidó igen ritka, utonálló egy sincs — mire ugyan gyáva is, meg bárgyu, 's különös, hogy ha illy elvetemedettek találtatnak, azok gyakran a' rófok' (rabbik) fiai közt leletnek, — bizonyságául annak, hogy philosophiájok obiter hausta, melly természet szerint „deducit a Deo!"

11-er. A' zsidó vallását hűn követi, 's ez tartá meg őt végpusztulásától; de miután vallásában idők' folytával a' lényeges mellékesnek, a' mellékes lényegesnek torzíttaték el, és igy a' mai nap' szellemével, ohajtékival homlokegyenest ellenkezik: ez fogja őt (hacsak gyökeres reformot nem alkot) végpusztulása' örvényébe sodrani.

A' zsidónak fényoldalairól szólván, két szép dolgot kell még megemlítenem — egyiket Neczpálon értem Thuróczban, hol a' zsidó korcsmárosné pénzes szekrényét, mellybe különben, pénzre levén szüksége, benyúlt, azon szobában, mellyben egyedül valék hálandó, záratlan hagyá, 's mintha Ábrahám' vendégangyalait szemlélné bennem, Nb. keresztény németséggel beszélőben, minden bizalmat tanúsíta irántam.

Ivánkán pedig, Nyitrában, egy 5 pengős bankjegyet felejték váltás' alkalmával az asztalon 's midőn épen indulni akarok, e' szavakkal: Ich bring Ihnen ein Geschenk — fut kocsim felé a' zsidó csapláros és hozza pénzemet: 20 procentet visszaadván hála' fejében, elügettem a' *jevoreachechot* reám halmozótól. Ezen zsidó is tudá, hogy keresztény vagyok!

Lásd édes zsidó felebarátom! a' tükröknek leghívebben mutatóját tartám im elődbe, mellyben mind árnyék-, mind fényoldalaidat a' legkitelhetőbb kimeritésig szemlélheted; de ne gondold atyám'fia, hogy konok kárvágy, vagy izzó boszú, hogy öldöklő átok' ördöge ihleté lelkem' 's ömleszté ecsetembe e' hollószinű festéket; oh nem! ezen oscuro-chiara-festésre épen azon béke-angyal' szelid mosolya ösztönze, ki ezelőtt 10-12 évvel vitt volt köreidbe, hol ti zsidók engem megzsidóuló *chochem Lostheiner-leben*-nek neveztetek el *) édes hizelegve, keresztény véreim pedig *advocatus judaeorum*-nak kereszteltenek el gúnykaczajozva!

Boldogabb transsubstantiátiótok' órája megperczent, nem sokára üt — ha rögtön el nem áll! Egyoldalulag gondolkodó barátitok csak fényoldalaitokat veszik figyelőre, és az egész világot forró szeretettel átölelni vágyó fiatalságnak kebelével és éretlen megfontolással harsogtatják emancipatiótokat: egyoldalulag gondolkodó ellenségeitek pedig árnyoldalaitokba bele csömörl-

*) Akkor még nem Arányi, hanem Lostainer volt nevem.

vén, gyógyíthatlan és az egész életművet eldöglesztő rákfenés fekélyként tekintenek benneteket 's egy gordi vágással javalják kiirtástokat, kajdászván ők is szinte az emancipatiót, mellynek rögtön sikerültével az elkeserültség' torai támadnának fel, benneteket részint le, részint elverendők mindnyájotokat, 's oda veszitnétek halmaz kincseiteket, mellyeknek tőkéjét egykor magyar őseinktől, az egyiptomi mizraimoktól oroztátok el, — si fabula vera?

„Medium tenuere beati!" készitsétek ti felvilágosodott 's a' Gemore' salakjától már nagyobb részt megtisztúlt városi zsidók, nagykereskedők és tudorok a' népet elő, legyetek nemes Profeßtenmacher-ok, nyújtsatok vad hitsorsosaitoknak szeliditő nevelés' malasztja által képességet az emancipatióra, növendék-papjaitokkal mars az egyetemekre, a' Gemorével a' tűzre; egy részével rokonitoknak mars a' mezei munkára s. a. t, — legyetek rajta, hogy keresztény feleséget kaphassatok, valamint az a' nazarethi Jézus' és apostolok' idejében meg vala, mit Luther', Kálvin' tanitványai sem gátolandnak stb. stb. mi minden megtörténendvén, korhadt zsidó szellemetek elhúnyand ugyan, de boldogabb jövendőre ébredend az, valamint a' hamvaiból feltámadó phőnix.

Fogadjátok el emez önzéstelen ajánlatomat, küzdjetek magatok közt 's magatokkal szilárd állhatatossággal, és bízzatok bizton; mert mit tanárrái beiktatásom' végszavaival mondék, igaz, és rajtam is igazult, hogy t. i. „mit jól megfon-

tolva kezd ember, 's miért a' közjó valódi hasznára férfias elszántsággal tűr és küzd, abban sohasem szokott hiányozni istennek áldása."

* * *

Elfogyasztván az ebédet, egy kis jóféle dohánynak annál nagyobb gyönyörreli élvezése miatt bebukkantam a' pipatoriumba, hol az utasság' színe vala egybegyülve, mellynél nem valami büszke, hanem ama barátságos 's egymást könnyen értő magyar szellem uralkodék. Pipa, szivar, agár, ló és leányról kimeritvén a' mérsékelt elevenséggel folyó tárgyalásokat, a' hajó' fény- és árnyékoldalai kerültek taglalóra; nem sokára elő hozá egyik uram öcsém az ő principálisi uram bátyámjának minden gőzhajón található inditvány-könyvét: az inditványozás rendes gyülési alakot vőn magára, jegyző választaték eleve, később elnök; de miután uraimék a' gőzhajói reformokról a' continensiekre átléptek, vármegyésdi lett a' játékból, administrator az elnökből, 's a' többi megyei személyzet az egyes ülnökökből, a' történetesen jelenlévő pár mérnök- és orvosujonczok tiszteletbeli servitoresül ajánlván magokat; a' karzat' képezésére egy pár csaholásra (tűzkiütésre) alkalmas hajdút, jágert mit rendelének be — mire a' karzat virágos szárnyáról (az egyik esküdt' báj-és észderengő hugai 's még két igen érdekes úrnő' meghivásáról) tanakodának, 's meglett nem ugyan évek (mint a' természetvizsgáló társulatnál), hanem óranegyedek múlva a' csupán *belső rendez-*

kedések körüli viták eredménye,hogy bivoiquirozzon az egész gyülekezet a' gőzhajó' sátora alatt, hol a' légvonattól elseprődő dohányfüst nem érintendi annyira a' szépek' türelmes ugyan, de érzékeny deli szemeit, orrait. Az indítványok szakemberekre bizattak, 's mit a' jegyző felira, ekkép találám tárczámban:

1-ör. Egy gazdász igy szólott:

Én hajós ember nem vagyok, de azt mondhatom, hogy igen kényelmes a' gőzösön utazni, — csak azért az egyért vérzik, szivem, hogy hazánk a' gőzösök által annyira elvérzik, miután a' részvényeseknek legkisebb része magyar.*)

*) Minél nagyobb kiterjedésben mutatkozik közöttünk magyarok közt ülnök úrnak ebbeli közgazdászati nézete, annál melegebb érdekkel váltjuk ki vele önmeggyőződésünket. Mióta nálunk a' polgári cselekvés' anyagi oldala a' hazai önerő' eszméjének erélyes elvében akar megszilárdulni, sokaknál minden igaz tiszta kedélyök mellett is azt vehetni észre, miszerint szándékukban egészen más gyümölcs után sóvárognak, mint mellyet tettleges eljárásuk gyümölcsözhetik. Ezt kell tartanunk pedig az idegen részvényesek' gőzhajói', lánczhida', vasuta', 's a' t. ellenzőiről. Mind ezekben az elharapózott elv: — „S e m m i t s e m, a' m i é r t e g y k r a j c z á r k i m e n n e a z o r s z á g b ó l!" tükrözi magát vissza. Ugyan, de ha ez, még egyszer elfogultlan számot vetvén magunkkal, tévedés volna, megátalkodottak maradnánk-e? Lássuk a' dolgot in concreto! Valljon például, fogna-e engem valaki kárhoztatni, ha külföldön kölcsönt veszek fel 6 száztólira, Magyarhonban 8 száztólinak sikerével forgatandót? Valljon lesz-e valaki, ki tagadná, hogy ez esetben az idegen kincs Magyarhonnak két száztolit eredményezend? Mi ha áll, nincs egyéb hátra, mint

Ezen vizre- vitetésünkről azonban bővebben tanakodni nem szándokom, mert föld' embere vagyok, 's azért a' földmivelés, vagy is földészet' előmozditása' tárgyában szólok inkább, 's ajánlanám, hogy hozatnék be nálunk azon (hajdan a' királyoknál divatozott) főfő szokás, miszerint évenként egyszer, mint bizonyos népünnepnap, maga a' földesur 's családa tömegben saját kezeivel fogná meg a' munka' végét egy pár órára. Teszik ugyan ezt itt ott a' szüretnek de csak a' szüretnek alkalmával — — de milly buzditás volna ez a' szántás- vetésnél, főleg pedig fák' ültetésénél, és nemesítésénél 's a' t. különösen ha ez alkalmakkal egy rövid buzditó népszerű beszédke 's egy kevésbe kerülő, de jó arczczal nyújtott áldomáska fejezné be az ünnepélyt.

2-or. Egy tudományokkal foglalkozó privatier ohajtását fejezé ki: milly hasznos, sőt szükséges volna, szép eszű és szép lelkületü fiatalokat, kik bizonyos specialitásra kitünő hajlammal birnak, a' külföldön közköltségen tanúltatni; utaikra azonban őket eleve jól elkészítetni 's nem csak fáradhatatlan vizsgálódásra, hanem takarékosságra is buzdítani, ugymond, szorgos szükség lenne; különben megeshetnék, hogy visszatértökkor homályosabbak leendnének az *enyim* és *tied* körüli fogalmaik, elannyira, hogy

---

a' gőzhajók', lánczhid', vasut' 's a' t. kérdését idegen részvényesi viszonyban kellő természetére, azaz, az idegen kölcsön' nyereséges eszméjére visszavinni.

még a' börtönök' homályaiba is eltéveszthetnék őket, — a' minthogy azt három eleven példával erősítgeté is, mellyek' egyikének gyászos tárgyáúl saját unokaöccse szolgála, kit az átkozott vekszlik vesztegettek volt meg annyira.

3-or. Egy hitész (pap) a' nemzetiség' kül- és belseje' előmozditása végett ajánlá:

a) Ne szabadjon csupa német, szerb, tót 'sat. firmákat (boltfölötti felirásokat), továbbá egyes hirdetményeket, meghivásokat 's a' t. nyomtattatni, hanem a' magyar áttétel is ott legyen mellette.

b) Koporsói feliratok, sirkövi rovatok, hacsak égre földre nem riménykodik az illető elhúnyt családa, csak magyarok leendjenek.

c) Vállalkoznék a' magyar akademia' nyelvtani osztályából egy czenzori bizottmány, melly csupa hazafiúságból sziveskednék minden kinyomtatandó privát hirdetményeket, bolt fölött vagy boltajtókon lóggó táblák' czikklajstromait, sirkövek' felírásait 's a' t. mielőtt elkészítetnének 's közszemlére (oculátára) kitétetnének, átolvasni 's a' gyakran hangyaként hemzsegő hibákat kijavítani. Igy olvasni például az új piaczon ezt: *Itt mindenféle tajtékpipák megkupakoltattik, eltöretet kijovitásdra és viaszbabeeresztéséré felvétetik.* Igy a' Rombach-utczában meg ezt: *Bechman M. férfi öltönykészitö mindenémü férfi ruházatok, maga kelméböl készit, és minden rendelések a' legröviddeb idö allatt, a' legpontosabb Divat szerint telyesit.* Igy olvasám egy év alatt kétszer sirkereszten az emberséges Tőkésy nevet ekép

elembertelenítve „*Johann Dögesy alt*“ 's a' t. meg „*Elisabetha Töcköschy alt*“ 's a' t.

d) Jó volna azon magyarainkat, kik zsinóros és gömbölyü gombú dolmány helyett vörös szegélyü (paspoilirt), és lapos kerek gombú, fele lengyel-, fele horvátféle német dolmányt, *janklit* viselnek, az igaz utra visszavezérelni.

e) Nem ártana öltönyeikben igen elidegenedő birkásaink, majorosainkat, kisebb nagyobb városi mesterembereinket, saját ruháikban járó cselédeinket, továbbá akarmi néven nevezendő fiatal vagy öreg, de szük jövedelmü földieinket, a', ha igen is egyszerü, de csak magyar szabású köntös viseletére buzdítani; melly czélból adna minden vagyonosabb-féle úri fajta évenként egy—két huszast, a' 2—3000 pengőre rugható összeg, valamelly igen jeles nap, például ő felsége' neve' napján, 5—10 's a' t. egész 200 p. forintra rugó jutalmakra osztassék fel, mellyek lotto' utján nyerettessenek el, mind azoktól, kik a' kijelelt napon több, 50—80 választmányi birák előtt nemzeti öltönyben, legalább Zrinyiben, kucsmában, a' nyerhely' szinén Pesten, 's talán egyéb még nem igen magyar várasokban megjelennek.

f) Tartassék sz. István' ünnepe illendő belbuzgalommal és megkivánt külfénnyel is, — ne csak a' katholikus papság, a' katonaság, az egyenruhás polgárság jelenjék meg diszköntösében, hanem a' hon' összes polgárai valláskülönbség nélkül, fényes nemzeti öltözetben járuljanak királyaink' legelsőjének hirneve' és tettei'

dicsőitéséhez; perpatvarkodásra kardosan illanunk, első megemberítőnk' ünnepélyére pedig nyakravalótlan, gyakran mellénytelen, 's legfölebb lovászostorkásan vagy porverő-pálczikásan. Hát hazánk' szépei! kik Bécset olly indulatosan utánozgatjátok, miért nem követitek a' császárváros' fő hölgyei' példáját, kik legnagyobb ékeikkel, nemzeti öltönyben, égő gyertyával kezeikben vonúlnak el az ünnepélyes meneteknél, cherub és szerafok' sugáraival birván az ajtatoskodók' seregei közt. Hatnak bezzeg az illy tündérek, nemcsak a' fülszemre, de az ezekkel szoros viszonyban létező szívlélekre is! Nossza tehát tanulók, hosszu frakkos doktorok, ügyvédek 's egyéb honoratiorok! deliberate diu, facite cito! hogy szörnyü apathiátok ellen panasz ne legyen. Ti nektek pedig szép hölgyek, ti a' jóság' testesült ideáljai! reménylem elég leend, egy szelidke szerény nefelejtset nyújtani, hogy az indítványt ki ne reppentsétek elmétekből, hogy azt hiven 's hőn pártoljátok.

4-er. Egy történetbúvár, különösen szenvedélyes archaeolog, igy szólott: Jó volna

a) minden készítményre, p. fegyverre, edényekre, butorra, hordóra, kályhára, folyosóvasra, kocsira, kútra, különösen pedig épületekre az évszámot felróni — ezt ezelőtt 5, 4, 3, 2, sőt egy századdal jobbára megtették, de mostanság úgy kijöve divatból, hogy maholnap még a' pénzek is évszám nélkül fognak veretni. Illy megbélyegzése a' tárgyaknak nemcsak a' jövő kori archaeolognak fog mulatságára szolgálni,

de gyakran a' meum-és tuummal tépelődő itélőségnek is tetemes hasznot hajthatand. Sapienti pauca!

b) Minden nyilvános épület viselje homlokzatán nevét, röviden és jól kivehetőleg, p. *Muzeum, megyeház, városház, egyetem, orvosi karlak, városi kórház, vakok' intézete, sóház, harminczad* 's a' t. mi által egy részt igen diszesülend a' város, mást részt pedig kül- vagy belföldi utazó, vizsgálódásai' és keresgélései' ügyében forró hálával emlékezendik ez ujításról.

c) Magán házakra is jó volna holmi „*Festina lente*" vagy „*Labore*" 's a' t. helyett a' ház' tulajdonosa' nevét röviden felirni, mint p. Budán a' várban olvasni „COMES SÁNDOR MDCCC" mai időben Comes helyett per se Grófot irnánk, de azért most már csak maradjon meg Budán a' Comes, mert 1800ban még latin világ volt Magyarországban, mi ismét érdekes a' historikusra nézve. Milly időnyereséget szerezne az a' levélátadó idegennek, ha valamint az utczák' neveit ugy a' házbirtokoséit is a' ház' falán kivül megszemlélhetné. Lehetne talán propter distinctionem a' nyilvános épületekre sárga színt barna szegélylyel használni, a' magán-félékre pedig feketét.

d) Legyen Pesten 's a' t. minden szegleten az utcza' neve felirva, nem pedig csak a' fél óra hosszú utczának első és legutólsó házán mint mai nap — 's ne szabadjon illy utczai feliratokat firmákkal elakgatni.

e) Ne szabadjon, vága valaki közbe, az utczák' falait bekormozni, berajzolgatni, befirkál-

ni, 's ki illyes mit, főleg trágár idomokat vagy becsület- gázoló szavakat irdogál fel, legyen a' legszigorúbban, legpéldásabban büntetendő. A' külföldön sehol sem tapasztalni ezen csúfliteraturai hangot, ezen gyalázatos képekkel illustráló dühöt mint honunkban, melly a' jóban még olly alant, 's a' roszban olly fent van!

f) Jó volna, ha minden háziúr az ő lakóinak nevét egy e' czélra tartott saját jegyzőkönyvbe pontosan beiktatná, — idővel könnyü szerével kitudhatnák a' magyar Plutarch' irói, ki hol lakott ünnepelt hőseik közül; mi szép Paduában Livius' házát mai nap is szemlélhetni, Kolosvártt Mátyás királyét! 's mi rút, hogy a' historiai apathiával megszállott németség azt sem tudja, hol van dicső Schillere eltemetve! Hát a' magyar tudja-e, hol szendergenek a' halál' hoszszú álmában első két időszakbeli királyai?!

g) Legyen minden iskola-igazgató köteles városának története körül, ha egyebütt nem, legalább a' város' levéltárában buvárkodni, vagy ha az tilos, a' levéltárnok által fürkésztetni, 's azt 5—6 ívbe foglalva, a' magasabb osztályi fiatalsággal tanúltatni. — Lehetne az egyes városok' illy történeteit *) az utólsó évi bölcsészetben vagy a' jogban egybefoglalva, 's holmi pragmaticus alakkal megajándékozva, előadatni. Hány magyar ember izzadoz bizonyos fortélyok' fel-

*) Dicső példáját adá ennek a' pécsi püspök Scitovszky J. ő excellentiája, ki Pécs városának pr. Haase szerzette talpra esett helyrajzával jára elől.

födözésében vagy tökélyesitésében, 's milly rövid idő alatt érhetne czélt, ha a' litteraturával ismerős, ha azon tárgy' történetébe avatott volna! De szégyen is, hogy külföldi gyakran megpirítja a' honit, midőn bizonyos nevezetességekről kérdezősködik, mellyekről a' magyar mit sem tud, hacsak nem zsidó, ki előtt rejtve mi sem marad — miért? mert szemes (per se gyakran szemtelen is)! —

h) Némelly, habár nyöszörögve is, de mégis elevenen szóló jelesebb emlékeire a' dicső hajdannak több figyelmet szánhatna a' haza ; kár például Visegrád várát végpusztultára omlasztani, a' budai csonka tornyot körülépitetve elevenen eltemetni, Sziget várában a' török mecsetben diszelgett török, arab és persa feliratokat bemeszeltetni, mellyeket még néhány év előtt szemlélni lehetett, 's a' t. A' külhon illy ritka ereklyéit a' közép-kornak a' legbuzgóbb ajtattal, sőt fanatikus elragadtatással tiszteli, a' roskatag omladványokat támaszokkal, a' pusztult falazatokat fedéllel ápolja az idő' mogorva agyarai ellen, kényelmes utakat csináltat fel, ha (mint többnyire) dombon az emlék, a' vár 's a' t. bátorságos lépcsőket ácsoltat az építmények' tornyaiba, mellyekből többnyire magasztos és istenítő a' kilátás; elmereng itt a' néző a' természet évente felújuló remekmiveinek csodáltában, imádja a' szent természet' változhatlan, romolhatlan törvényeit, mellyeknek ellentéteűl az embernek mivei szappanbuborékok, mellyekben átkot, romlást üvölt minden érveréssel a' kárvágyu zordon

enyészet, 's csak az daczol a' romlatagsággal, mi a' természetnek, az örök szeretetnek viszfénye, a' rény, a' jó hirnév! az marad fenn örökönörökkél — A' külföld mondom igen méltányolja, bár igen gazdag bennök, a' mult századok' maradványait, mi magyarok pedig (kik a' tatár és török, kurucz meg labancz által még omladékainkban is elpusztíttattunk, 's legfölebb éjszaki megyéinkben birunk néhány olasz izlésü, Robert Károly, Nagy Lajos, meg Hunyady Mátyásra visszaemlékeztető váracskákat) olly léha közönbösséggel ügyelünk történeti kincseinkre, 's alig tudjuk, 100 esztendőnél magasbra vinni a' mohos gót és mór boltozatok', a' sugár oszlopnyalábok', a' szivárványszint játszadozó négyszegü faragott kövek' tulajdonosainak lajstromát, 's mi 100 éven túl esik, már az mind a' vörös barátok' (keresztesek) időszakába soroltatik.

i) Tartassék Budán, Esztergamban, Pécsett, Fehérvárott 's a' t. szóval minden a' kaján pogány' rabigája alatt olly borzalmas hosszú idő alatt sanyargott városban a' török' elüzetése' napján *Te Deum*. Ezt Horvát- Dalmát- és Tótországban minden nápicz falucskában megteszik, hát honunk' derűje szép Budapest! mikor ébredsz fel egykor hosszú 's mély téli álmadból !?

k) A' történet' szelleme' felélesztése, a' jó és dicső' követése, a' gonosz' megutálása és kerülése' érdekében nem volna-e üdvös (bonum et salubre pro defunctis exorare) egy 1-ső Béla', egy 1-ső László', egy Nagy Lajos', egy Mátyás király', egy mohácsi Lajos', egy József császár'

kimúlása napján talpra esett szónoklatokkal minden felekezetű imolákban (templomokban) requiemet tartani, 's illy ünnepeket minden ötödik évben (nehogy a' minduntalanság' férge az érdekességet megrágja) illő fogékonysággal ülni? kövessük ebben a' zsidót, ki népének történetéből különös borongó vagy derengő napjait kiszemelé fő ünnepei gyanánt, úgy mint egyiptomból kijövetelét, a' pusztákbani barangolását, kanahánba bejöttét, a' jeruzsálemi imola' elpusztúltát 's a' t.

l) Hölgyeinkhez, még pedig magasabb rangú hölgyeinkhez egy alázatos kérelemmel lehetne járúlni, lennének az illető nagy- és méltóságok olly kegyesek, rajzolnák le saját mulatságuk' és a' leendítő magyar archaeologia' érdekében minden fi- és nő-őseiket, habár röpkén készült 's csak fölületesen szinezett vázlatban (Skizében) köz ölve is — — — ezekből egyfelől a' külön századi öltözeteket tanulhatná a' szinházi rendező, másfelől jelés férfiakat 's asszonyokat örökíthetne a' magyar Plutarch' kerekedhető irója, míg a' történetbuvár gyöngynél gyöngyebb adatokra bukkanhatna, főleg, ha mély tisztelettel említett fölebbi szépei honunknak az ősök' képmásain kivűl még minden a' hazai, még a' mult időkbeli eseményekre vonatkozó történeti képet (Historien-Gemälde) is talán az úgy nevezett gémorral-Storchenschnabel-lel levéve, a' vállalat' emberével közölni kegyeskednének, mellyféle elfogadásokra e' könyvecs' szerzője is késznél készebbnek ajánlkozik, kinek jegyeia ez olvastatik:

Professor Dr. ARÁNYI szülész (Accoucher)
Kalap utcza 211. szám.

Találni pedig holmi történeti festeményeket nem csupán régi várak, kastélyok, agg templomok, sekrestyék, zárdai folyosók', refectoriumok', korcsmák' oldalfalain vagy platfondjain, de néha ispánok, birkások, sőt itt ott vagyonosabb pór-emberek' és zsellérek' rejtekeiben is; én saját gyalog utazásaimban, mellyekkel az egész hazát külön irányban átkuszálám, gyakran ötlöttem illy nem reménylett kincsekbe, főleg a' tót megyékben, hol csak a' tatár üzé prédáját.

Gémorot, még pedig mint honi gyártmányt, elegendő mennyiségben találni Pesten a' kis-hid-utczában az angol királyné-féle fogadó' épületében 2 p. forintért (Bécsben sem olcsóbb).

Ezen szives és kegyes beküldemények hirlapokban megjelenendő hála-kifejezésekkel nyugtatványoztatnának,'s ha valamelly tetemesb számmal összekerülnének kőre nyomva közhirré tehetné azokat talán a' m. akademia' történeti osztályának egyik bizottmánya, vagy akárki más vállalkozó; az érdekes munka, melly a' külföldön talán több pártolást találna, mint a' belföldön, jóval előbbre rugtatná archaeologiai szakbeli literaturánkat*).

*) Bár ülnök ur' előadásának első pontjaiból egyet mást nem csupán archaeologia, hanem jó rend' szelleme is bélyegez, mindazáltal legmegkülönböztetőbben azon saját jellemszerűség tünik ki azokból, melly a' szenvedelmes szakemberrel minden parányiságban tulajdon szakkörét láttatja: midőn pedig előadásának utóbbi pontjaira vezeti figyelmünket,olly tárgyakra jutunk, mellyekben a' fontosság' érzete mindenkit egyiránt érdekel.

5-ör. Egy külföldről visszatért jogtudós az úgy nevezett ‚*legislation comparative*' behozatalát 's egyetemünköni rendes tanulmánykénti rendszeresítését ajánlá ajánlva; továbbá iparkodék rábeszéleni a' gyülekezetet, hogy minden iskolavégzett (bölcselkedő, orvos, gazdász, mérnök, jogász) köteles lenne egy úgy nevezett recapitulatoriumot (mellynek neve ugyan borzalmas, de eredménye igen irgalmas) vagy 5 hónapig hallgatni, 's abból szigorú vizsgát, egy absolutoriumot letenni; állana pedig a' recapitulatorium: *a*) helyesirás, mindenféle közhasznú számvetés, *b*) honi's külföldi (de remek földképekkel, nem amúgy szajkó' módjára tanult) geographia, *c*) honi 's külföldi história, *d*) a' hazai magán jog, *e*) a' valóságos morálnak in nuce foglalt 's összesen 30 — 35 nyomtatott ivre terjedő rövid sommájában, mellyet úgy kellene tudni a' vallatottnak, mint a' *mi atyánkat*. Ki e' czélra legjobb munkát irand, annak maga a' tervező (kinek nevét a' szerzőnél meg is lehet tudni) 100 aranyat ajánland. Ezt, ugy véli indítványozó, hogy protestans tanodákban rövid eljárás' utján életbe hozhatni; hogy pedig mindenhol felette szükséges volna, arról ki sem kétkedik. Az említett *a. b. c. d.* pontokban sokkal otthonosabb egy londoni syntaxista, mint sok pesti prokátor vagy doktor, ha mindjárt *utriusque*!

6or. Egy bölcsészeti tanár indítványozá hogy:

a) Kéressék meg a' k. egyetem' igazgatósága annak illedelmes, de egyszersmind foganatszülő módjával, egy részt a' physikai experi-

mentumok' bővebb előállíthatására, más részt a' tanár' és segédének minden 3—4 évben teendő külföldi utaztatására. Ezen inditványt kevesen pártolák, mert —kevesen értének hozzá!

b) Állitassék fel tanszék a' 2-ik és leenditő 3-ik évi bölcsészetben a' magyar poezis' és rhetorica' számára, mert logicátlanság logica' hallgatása előtt tanulni az úgy nevezett humaniorákban a' rhetoricát, és minő költeményt teremthet egy 13—14 éves fiú' agya?

c) Legyenek rajta az illető hatóságok, hogy a' mérnök és orvos, a' szervitoroknak érdemetlenül porba sujtó 's az elnevezőkre az elnevezettnél nagyobb szégyenbélyeget sütő czime alól minélelőbb kiemeltessenek,'s ha már valamelly bizonyos katulyákba helyezendők a' mérnök és orvos, híjuk őket isten' nevében eruditusok vagy irástudóknak, vagy minek.

d) Gondolkodják a' bölcsészeti kar, miután geometrák, architectok, és calculansokkal bír, miképen lehetne a'k. egyetem' jószágaiból nemcsak több, de tizszer több jövedelmet huzni és megtartani — 's czélérés végett keresné meg az egyetemi igazgatóságot, miszerint az legkegyelmesebb atyánk, koronás fejedelmünknél, elfelejthetlen Mária Tereziánknak hazánkat már eddig is annyi üdvvel regeneráló felséges utódánál, végrehajtás' tekintetében mélyen borúlva esedeznék. Jó volna pedig, ha ez esedezésben, e' tekintetben is valahára ébredezve, részt venne az összes nemzet, és bizony! bizony! mondom, forró fohászaink teljesülve leendenek, mert a'

nevelés' tökélyesitése azon földnek nemesítése, mellyen az isten'és császárnak járandó áldozatok' kellékei üdülnek, pedig mit istennel 's istenben kezdünk,azon mosolyg az áldás 's a foganat évek' ezredein át!

e) Gondolkodjék a' keblében építészeket foglaló kar, mikép lehetne a' k. egyetem' épületének magyar királyihoz illő küllemet adni, melly mostanában 8 különféle 's többnyire igen rongyos épületből van isten' irgalmából összetoldva, úgymint: 1-ször egy paulinus-féle zárdából és imolából, a' seminarium; 2-szor egy roppant, de roppant, és azért nagyobb részt lakatlan kibedülő termeket rejtő épületből, a' bölcs- és jogtani iskolaházból; 3-szor egy, barátok' kolostorából elcsent épületszárnyból az egyetemi (víz, de nem tűz ellen ármentesitett) vastáblátlan és dústőkétlen könyvtárból; 4. egy szinte a' barátok' monostorából elsinkófált épületszárnyacskából, melly a' mérnöki tanodákat öleli; 5-ször egy, ismét zárdából, még pedig boldogúlt jezsuita-zárdából álló, pornak zajnak kitett, de avval daczolni nem képes épitményből, az orvosi kar' szűk, sötét és penészes tanodái hasonló czudarságú kórodáival. Ez épületről húsz éve rebesgetik, hogy odább hordandja a' sátorfát; 6-szor egy ma itt, holnap amott létező magán házból, mellynek 40 év előtt academia, később veterinaria volt neve, idővel hoszczineczneknek (fogadó) keresztelték — a' veterinaria, mellyben a' lelkes tanárnak kell mindent repraesentálni, a' mi emberi van benne és isteni; 7-szer a' Gellért'

hegyére épitett viz- és kúttalan fellegvárból — csillagászi toronyból, melly alkalmasint azért rakatott olly magasra, hogy annál közelebbről lehessen a' csillagokat kivenni (*Witz*); 8-szor egy evvel ellentétben levő 's Pest városa egyik legalantabb telkén fekvő üvegtelen üvegházból, melly a' növénytelen növénykertben görnyed 's botanicus iskola' nevét bitorolja 's bitangolja. Mióta a' Böhm nevü kertész Prágába szakadt, azóta ott ünnepli a' növénykert derüjét, nálunk borúját. Több kertészek is a' csehek, mint a' német nyergesek, kik legfölebb egy specialitással például valamelly szőlőkerttel tépelődnek — — de szólj igazat, betörik a' fejed!

Istenem! beh szépen lehetne pedig a' muzeumhoz hasonlólag egy roppant, 's valamelly tág kertben kéjelgő palotában öszpontositni az egyetemi csörmelék- és a' kelleténél mai nap sokkal kisebb számmal található tanodákat! Ezen nagyszerü épület egyiptomi stylben emeltethetnék fel (hogy külseje is megfelelne belsejének) vagy ha ez sok ezreket nyelne el, legalább remek görögben ('s valamivel hibátlanabban mint a' muzeum). Mi végre:

1-ször. Négyszeget képezne a' rengetegség (moles).

2-szor. Minden szeglet egy négyszegü fokallatot (*Vorsprung*) ábrázolna, mellyben a' 4 külön kar' (facultas) tanodái volnának.

3-szor. A' nyugat felé tekintő homlokzat' oszlopsorai az egyetem' roppant és fölülről világulandó, (alúlról fülő) termébe vezetnének, a'

keleti homlokzat az egyetemi imolába nyilnék, a' déli a' természettani gyüjtemény' tárába, az éjszaki a' könyvtárba, hova mindenüvé fölülről szolgáló világitás jőne.

4-szer. A' homlokzatok és szegletképző fokallatok közti jókora darab falazat a' minden karbeli tanárok' lakáúl (5—5 szobával egyegy konyha-, pincze- 's padlással 's a' t.) szolgálna, úgy nem különben a' segédek- és szolgákéiúl is.

5-ször. A' palotát egy igen tág kert környezné, melly által egyszersmind a' por- és zajtól elszigeteltetnék.

6-szor. Ezen kertnek minden egy-egy szegletében valamelly nagyocska épület feküdnék, egyik volna a' növendék-papok' laka, másik az egyetemi kórodák' összege, harmadik a' vegy- és boncztani műhely a' barmászati hajlékokkal; a' negyedik végre az egyetem' különös négy karainak, továbbá az orvosi egyesület, a' természet-vizsgáló társaság', 's egyéb idővel még alakulható tudományos testületek' gyültermeit, ritkaságtárait, 's talán egykor még alapítandó festészet', faragászat', zenészet' tanodáit rejtené magában — mi ha meglesz, ha mondom, majd ezen szabad müvészetek is tanítatnak egyetemünkön, akkor fér philosophiae doctorainkra az „et artium liberalium“ . . .

7-szer. A' kert négy részre lenne felosztva, $^{2}/_{4}$ rész füvészkertűl szolgálna az orvosoknak, $^{1}/_{4}$ sétáló 's tanuló hellyel udvarolna a' növendékeknek, számos lugossal 's itt ott egy-egy zápor ellen mentő állással ellátva; e' részből egy

czikkecskét a' kórház' közelében a' lábadozók' (reconvalescensek) számára lehetne elrekeszteni; végre utólsó $1/4$-e ismét növénykertet képezne, még pedig a' gazdászat' számára. Lehetne végre e' kertből a' kispapok' számára is egy szilakot eltukmálni. De nagyon tudnivaló, hogy mind e' teremtésnek mindenben élő elevenűl, lehetségig practice meghatva, ihletve kellene felkelnie, 's tehát vizsga életrevalóság, nevelő valóság helyett nem felfogásködösítő, emlékezetcsigázó, itélettompító 's bénitó, sőt sorvasztó 's kérgesítő, vagy végkép el is csontosító árnyékok' szóval tömött bőrével, a' váltig átkozott theoretikai léghadarázásokkal pattogni tovább is mindenha, melly eljárás' dögleletes mirigye úgyis valamelly ősanyai átok' súlyaként zsibbasztá mindeddig csak ritkán feleszmélhető kába agyunkat, úgy hogy nem csoda mind örökké, ha mint Byron szól, lelkünk eszünk önpoklában rabszíjon senyvedez — 's aztán sújtsd még e' nemzedéket dicső Schiller te, hogy „da krabbeln wir wie die Ratten an der Keule Herkules." *)

7-er Egy épen a' messze külföldről megérkezett orvoslevente indítványozóul felszólíttatva megpendíté, hogy:

a) Jó volna a' *multi vocati* és *pauci electi'* módjára csak azokat ereszteni orvostudomány' tanulására, kik a' pesti egyetemnél a' bölcsészetnek

*) Koránsem vagyunk olly hidegek, hogy ne szólnánk részünkről is a' magasztos tárgyhoz, de ezt kissé alább teendjük.

visszaállítandó 3-ik évét, még pedig csupa eminentiával végzék.

b) Az orvosnövendékeknek, valamint a' kispapok' fölvétele, csőd' utján történjék, 's az említett eminentiákon kivül a' kedély (Gemüth) szép fokú kifejlettsége, meg az orvosi foglalkozásokra megkivánt igazi szenvedély, *(passio)* tünjék ki a' fiatalnak sürüen rovatozott 's hiven beirt viseletbizonyítványából (Conduit-Liste).

c) Jó volna minden orvostanárt segédestül legalább minden harmadik évben majd a' bel-, majd meg a' külföldön jó napdíj mellett (valamint az II. József alatt meg is történt) utaztatni: igy multa renascentur, quae jam cecidere, cadentque. Ha az orvos csak belhonban, főleg a' mi 7–8ra, nem 70–80ra szabott, minden tekintetben szük intézetünkben tanultaknál marad, a' külhon' előlépteit pedig csak olvasásból (ha olvas) tudja, akkor az ignoti nulla cupido-ként a' haladás' szüleményeit, mellyeket úgy is csak zavartan, *subjectiv*, nem pedig tisztán, *objectiv*, fogott fel, hamar elfelejti, 's különösen a' szegény fészkéhez lebilincselt magyar orvos, főleg ha még tanár is, olly siralmas állapotba örvényeztetik, hogy még csak haladásbani megállapodása' fokán sem marad állva, hanem vi omni momento accelerata iszonyatosan visszazuhantatik. Szólott volna még többet e' pontról a' legény, de — — nem mert.

d) Jó volna az orvosi tanároknak (kiknek tudományaik aránylag nem olly veszteg megállapodottak, mint a' positiv hitész- vagy jogá-

szoké, hanem naponta tetemesen előre futamodók) átaljában véve legalább 3000 p. forintnyi fizetést szánni; kinek aránylag kevés a' foglalatossága, mint a' növénytan', mint az állat- és ásványtan' oktatóinak, elégedjék meg 2000-el, kinek ellenben szaporák foglalatosságai, mint a' vegytan', bel- és külbaji kórodák' tanárainak, azok 4000 p. fttal fizettessenek.

e) Megkapván az orvos-tanárok a' fényes fizetést, tiltassanak el a' theoreticus tudományok' (Anatomia elementaris, Physiologia, Botanica, Mineralogia 's a' t.) oktatói *simpliciter* minden gyógyítástól (praxistól), a' gyakorlati tanok' előadói pedig csak orvosi tanácskozásokba (consiliumokba) járhassanak el, különben 40–50 kórodai beteg' ingyen gyógyítására szorítatván, azokat szoros-kötelességből naponként kétszer meglátogatandók, kivevén a' szünnapokat és a' szünhónapokat, melly utólsókban helyettes gyanánt a' mostanság fenálló, de a' pénznek csak pengésével fizetett város-kórházi gyógyszemélyzet müködhetnék.

Eme kórházféle és még csak a' consiliumokra szorítkozott praxisi időn kivül a' gyakorlati tanárok az elméletiekkel egyetemben, tudományos buvárkodásra 's valahára irodalomra szenteljék éltüket, mit bizonyosan köteleztetés nélkül megteendnek, mihelyt valóságos hivatással bírván, jelszavokat a' két schilleri hexameter többé sajnos problematicussággal nem ostorozhatja: Einem ist sie (a' Wissenschaft) die hohe, die

himmlische Göttin, dem andern eine gefeiste Kuh, die ihn mit Butter versieth!

E' szerint a' gyógygyakorlattól eltiltott elméleti tanok' tanárai úgy nevezett hommes speciales=szakemberek leendvén, igazi tekintélyekkép tünendenek fel, 's maholnap hozzánk is eljövendenek a' fiatal orvosféle búcsújárók Pestre, valamint évenként fél ezerenként rajonganak Párizsba, Berlinbe, Bécsbe, még pedig bene notandum, a' status' költségén — — mikor fogják nálunk ezen indulót megharsogtatni?

Ezek mind így leendvén, az orvosok' száma nem lesz túlcsapó, az elméleti tanárok szeplőtlen kezekkel áldozandanak szakaiknak, a' gyakorlati professorok a' kórház-kivüli gyakorlathoz nem nyúlván (kivevén a' többször kivett consiliumokat), a' gyakorló orvosokkal, az úgy nevezett practicusokkal, össze nem veszendenek a' konczon, mint a' mai izgágák' perczeiben, midőn ha nem is mindig nyiltan, de suttonyban eléggé izzik hamu alatt a' gyülölség' üszke; 's elvégre azon ügyfelesség' (collegialitas) szelleme fogja éltünket édeníteni, mellyet Pláto sejtegetett respublicájában.

De bezzeg mennyit nyerend még a' magasztos végczél, a' gyógysegélyért epedő szenvedő emberiség, ha ezen új rendszabályok' utján *válogatott értelmességü, bő tapasztalású, fáradhatatlan buzgalmu* *) *'s valódi szakból* való férfiak látandják el Pestnek mindannyi (városi, királyi,

*) Be ritka madár az a' buzgalom.

nemzeti, vagy akármiféle epithetonnal bélyegzett) kórházait; ezen tanárok kényelmes anyagi állapotuknál fogvást nyugodtan, alaposan és kimerítőleg intézhetik űzhetik kémlelés- meg észleléseiket, tapasztalat- és tudósításaikat, mellyekkel szilárdabban mint a' privát praxisban okúlva, szilárdabban is oktathatnak, szellemi kincshalmazaikat ezer érdekkel a' világ' szeme elé teendők, 's az *Orvosi tár*, orvosi évkönyvfélék felocsúdván tetszhaláluk' borzalmas állapotából, élve élvén, serkentő rugókép osztandják szerte körösleg az életet — egyszersmind a' tudományos Europa' figyelmét a' régtől elszunnyadt magyar orvosi ipar' bámulása- és tisztelésére ragadván *).

Ez teins Karok és Rendek! a' futurum, de nézzük a' praesenst. Most egy részről t. i. az egyetemben kevés a' beteg (14–16), és tömérdek (50–160) a' hallgató egy kórodában, hogy mind végig hálátlan középszerüség az, hova professor 's tanuló vércseppeket izzadva az oktatás- 's okulásban utóvégre elvergődnek — más részt a' városi kórházban tömérdek a' beteg, 's aránylag kevés az orvos, úgy hogy 80–120 beteg kerül egy főorvos' gondviselése alá; most tessék ezt megfontolni teinségtek-, nagyság- és méltóságtoknak, lehet-e illy túlcsigázó feladatot másként mint gyárszerüleg (fabrikenmäßig) teljesíteni; Józsue-e az orvos, avvagy hát honnét vegye a'

*) Majd alább megmondjuk, mit tartunk inditványozó úr' nézeteiről.

physikai időt? De ez sem mind még, hátra van még a' fekete leves' seprője: mi jár mind ezen sok nyüg bajért egy kórházi főorvosnak? Pesten 300 pengő forintja van a' legöregebbiknek, és 100 sage ein Hundert fl. Cm. a' legfiatalabbiknak; nem borzad-e, a' ki ezt hallja? nem rémül-e el, a' ki ezt megfontolja? — És mégis találkozik, még pedig a' legfiatalabbak közt egy pár buzgó — de meddig tart a' buzgalom? míg nem látja, hogy gyám és tám nélkül kajánúl üldözött, félvállról nézett, vagy megtekintésre sem méltánylott ügyekezete, sőt tán csökkenő egészsége is viszhangra vagy teljesen nem, vagy legfölebb szőreféle tehetetlennél talál — — 's így kora halálra sáppad — és sáppadt már némelly nagyobbszerű önmegtagadással járt 's a' közjót előre röppenteni iparkodott vállalkozó.

Nevetséges és a' nyúl' farkánál odább nem érő gondolkodásra mutató ellenvetést szoktak némelly, többnyire már testi- 's lelkileg elkorhadt dominusok illyetén aeskulápi siralmak ellen felhozni, mondván: szörnyű arczátlanság! úgyis többe kerül az egy orvosi kar a' k. egyetemnek mint valamennyi többi, és még sincs vége a' szemtelen kunyorálásnak, rimánykodásnak; de hát olvassa össze édes uram bátyám, hány orvosi kar van széles egész Mágyarországban? úgy-e bizony egy! — most számlálja össze hány tanintézet van a' bölcsészet', jogászat' és hitészet' számára ka- és nemkatholikusoknál? nem kerül-e galambom ez összesen tizenhatszor többe, mint az ikerhazaszerte egyetlen orvosi kar?

tedd azután édes bácsim kezedet kebledre, 's ha nem a' kenyértörés, hanem a' párkamadzagnak szakításideje környez, nem lesz-e közönbös akármi philosophia, a' legjobb philosophia; pereidet is kész vagy veszendőben látni, de életed megmentése a' legfőbb marad; ne gyalázd tehát a' természetnek dézsmakérő papjait, hanem iparkodjál, hogy befolyásoddal saját tened' 's testvéreid' javára a' kiéhezett gyógytannak óriási gyarapításokat követelő igényeinek megfelelj — 's minden, kinek szíve és feje helyén van, részedre hajland és 5-6 év alatt össze lesz egy milliomka gyűjtve, mellyel egy egész századra megalapítandjátok az orvosi ügy' jólétét.

Találkoztak végre olly nagy lelkü tudákos philosophusok is, kik vagy elményesség- (Witz), vagy olvasottságukat fitogtatólag az orvosok- és orvos-tanárokat minden kitelhető módon megszabdalandották, ha szerencsétlenségökre jobbadán rég kotyvasztott, már kihült, 's most mindösszе is még csak felmelegített áporodott czibérével nem állának elő. A' mi gyöngyöt e' sok csörmelékből kiszemelheték, ime in quinta essentia közlöm.

1. §. *Mi a' különbség a' rendes és a' rendkivüli tanár között?* F. Az: hogy a' rendes tanár' (professor ordinarius) oktatása nem valami rendkivüli, a' rendkivüli (extraordinarius) oktatóé pedig nem valami rendes.

2. §. *Mikép kell mind a' rendes, mind meg a' rendkivüli tanárokat felosztani?* F. Ollyanokra,

kik azt tanítják, a' mit tudnak — 's ollyanokra, kik azt adják elő, a' mit magok sem tudnak.

3. §. Volt egy igen pénzvágyó fukar 's egyszersmind igen szőrszálhasogató tanár Némethonban, ki per turnum kérdezvén ki a' boncztant, az idegek' elősorolását adá fel vallatottának a' szigorú vizsgában; miután a' kikérdezett minden ideget becsületesen lehelepelt, váltig kérdé az öreg „was noch, was noch?" mire a' felbőszült rigorozans hozzá fog ismét. „In der Natur, und in meinen Büchern kenne ich keine Nerven mehr — in Ihren Büchern jedoch mag noch der — der Nervus belli, der Nervus rerum gerendarum seinen Platz finden."

4. §. *Mi üdvös ujitást lehetne az orvosok' fizetése körül a' honban behozni?* F. Azt, hogy a' státus fizetné (mint a' katonaságnál) az orvost, mert különben a' vak véletlennek van egész jövendője kitéve, minek következtében a' legnagyobb jogtalanság követtetik el rajta, miután nem azon arányban élvez, a' mellyben áldoz a' státusnak. Azt mondja a' jogász: do ut des, facio ut des, patior ut des — vagy do ut patiaris 'sat: de a' szegény orvos, ki gyermeki, növendéki, és virágzó férfiúi erőit egyedül a' tudománynak (a' státusnak) áldozza fel, és egészségét gyakran utólsó csep véréig kimeríti *), a' szó' leghivebb értelmében vett pati-váriá-sko-

*) Tudjuk, hogy éjszaki szomszédaink' gyógyásznövendékeinek egy harmada vérköpéses tüdővészben elhal.

dásaért nem kap bizonyos kielégítést a' statustól, melly utóbbi azonfölül az orvosok' czélelleni szaporodását szigorú csődök által sem korlátozza, és a' mostanság épenséggel haszontalan sebészetet el nem törli. Ha a' státus az orvosok' határtalan elszaporodásának egyhamar véget nem vet, maholnap minden lesz az orvosból (serfőző, fakereskedő, vinczellér, lotto-collectans, gyapjuáros, csapláros 'sat.) csak orvos nem, mert kenyere nem hozand kenyeret. Míg az orvosról a' státus komolyan nem gondolkodik, addig napjainkban az élesebb itéletü és tisztább belátású fiatal iszonyodva, borzadand vissza a' gyógyászi pályától, mellyen azt látja, miként kell itt egy történetesen nem a' legajánlatosb küllemü, szegény, de külömben szép eszü férfiúnak (hacsak 50 éves koráig intructoroskodni vagy ujságirósegédeskedni nem akar) szük könyvtára és csekély burgonyás tála mellett éhhelhalással küzdeni; — gyakran purizálgatásból nyerhetvén egykét garast, a' drága időt illy elmét taplósító foglalkozással tölteni 's hasonlóvá válni a' kalitkába szorított 's erejében naponta csökkenő oroszlánhoz; látja a' vizsgálódó, mikint emelkedik ott a' léggömb' mennybemeneteli karrierjával egy könnyü járású, de szintolly könnyü elméjü orvoska, ki az izletes toilett-, a' virágdús szó-, a' szaporán pergő nyelv- és az éltesebb szépekkeli bánásban erős, 's ki csak a' gyógytudományokban gyenge — és legfölebb, hogy még néha a' *meum* és *tuum* között nem tud becsületes distinctiót felállítani; 's csak igen ritkán lát szép

észt, szép szorgalmat szerencsével — nem jutalommal párosúlva.

Milly furcsa volna, ha a' pápista pap abból élne, mit nekie a' bünösök gyónás' alkalmával adnának, és ha jövedelemforrása annál gazdagabban csordogálma, minél több a' bünös, minél szaporább a' gazember: az orvos' sorsa pedig épen illyen; mert míg ez a' státustól bizonyos fizetést nem kap, addig az *adjad nekünk mindennapi kenyerünket ma* alatt fogytig azt értendi, küldj uram sok és nehéz nyavalyákat felebarátimra, hogy magamat 's a' hozzám tartozandókat szükségesekkel elláthassam 'sat; — a' mélyebb belátásuak tehát irtózni fognak az orvosi pályától, mert biztos jövendőre nem számolhatnak (tanári székek pedig nem mindenkor ürülnek meg évenként mint az utolsó három esztendőben) 's csak mindennapi fejek *), bivaly kitűréssel, de silány hatálylyal birók, fognak a' gyógyászat' esős egén vagy posványos földén áltüzekként bolyongani — 's ki vesztend itt inkább mint a' státus **)?

*) Mostanság 30—40 hallgató közt 2—3 talentom mutatkozik — a' többi csak gépileg halad tanulmányaiban — haj haj! nem jó vége lesz ennek!

**) Azon lelkes érdek, mellyel a' fölebb szólott bölcsésztanár és orvos-levente uraktól tudományos körülményeinket felkaroltatni láttuk, iménti szóló úrnak amazokkal dicséretesen osztott közös dolga: azonban épen minthogy e' fontos dologban mi is részvétünk' teljes mértékével adózunk a' nyakunkra nőtt szükség' sürgető szavának, el nem mulaszthatjuk a' kérdésnek indítványaik'

5. §. *Mellyek valának csipös észrevételei egy magyarúl értö, de beszélni nem tudó, 's igy csak németül értekezett úri embernek' a' gyógytanárságot* (professorságot) *illetöleg*? F. Ezek: *a)* Ha a' gyó-

nyomán bekövetkezendő sorsát részünkről szinte egy kissé szemügyre venni:

a) Bölcsésztanár urnak egyetemi eszméje olly szép, hogy, ha kivánságaink' helyességének soha a' lehetség' határain túl nem szökhető fokmérője a' kivitelre kedvező pillanatot mutatna, alig lehetne e' hallott szavakra más feleletünk, mint a' kész „á l d o z a t r a h o n f i a k!": azonban minthogy jelen körülményeink közt anyagi erőtlenségünk' nyügköteleiben szorosabban elhurkolvák kezeink, semhogy kötelességünk' sugalatát mindenben úgy követhetnők, mint azt legjobb akaratunk' férfias sovárgása megkivánná, úgy hiszszük, hogy e' perczben illy fényes egyetemi tervre nézve sincs egyéb választás számunkra fentartva, a' szomorú lemondás' kénytelenségénél, jobb idők' örökéül hagyván a' pazar kivitel' boldogabb örömét. Midőn szabadon kimondjuk érzetünket, nem tartja senki rólunk, hogy akár tanár úr' ohajtása, akár a' kérdés' jóléte ellen vétettünk, sőt egyátalában az ügy mellé állván, ki merjük ugyan mondani, hogy nem pártolhatunk semmi rengeteg palota féle bujább küldiszt, 's azért hozzánk dússzegényekhez nem illhető pazarabb fényüzést, de egyszersmind különválasztván a' lényegest 's halaszthatlant a' mellékestől, kimondjuk a' megfoghatatlant is, hogy magokra a' m á r s z é p i d e j e elanynyira ránk férő szilárdabb képzés' alkalmaira is gondjait kiterjeszteni, e n n y i r e m i n t m i, megfeledkezhetik egy előre törekvő nemzet. A' palotázásnak ideje még nálunk messze, de az értelmiség' szüksége mint a' vész, körmünkre égett. Virágzó nemzetek' álláspontjai után sovárgunk, feltünik meleg ösztönérzetével másoknak példája, megnyilik előttünk a' vállalkozás' százágú pályája, akarat edzi a' nemzetet, — de minden vajudással érezzük, hogy a' hiányzó szellemi tényező: az átalános

gyásztanár 25 évig buzgón szolgált, megérdemli egész fizetését és bízvást elereszthetik — de bocsátassék is el, mert akkor mar 60, 's csak

értelmiség és külön szaktudalom kötelességünk' szavát sokszor hallanunk, még többször követnünk nem engedi. Minket akarat nem üdvözíthet, nekünk értenünk is, tudnunk is kell haladni. Innen pedig következik, hogy sok értelmi erőt kell mindenfelé és a' haladás' tökéletes egyensúlya' tekintetéből a' szakok' minden nemeiben kifejtenünk. Minthogy pedig azok, kiket utólérni jelszavunk, már régóta talpon vannak, számos phasist átfutottak, hacsak, miként a' selyembogár koporsóját, kábán önmagunkból nem akarjuk szedni tudalmunkat, e' munkában a' kifejlett nemzetek' 19 század' közepebeli iskolájára elkerülhetlen szükségünk van. És ime itt tanár úr' megpendített utaztatási ohajtásával találkozunk, de nem csupán a' physikára, hanem az emberi tudalom' mind azon ágaira vonatkozólag, mellyeknek legéletrevalóbb részét ugynevezett technika teszi. Mert valamint igaz, hogy bár nem támadtak is az elvont istentannak sok Ágostonai, Lactantiusai közöttünk, mégis, faventibus ceteris momentis, bizonyosan támadhattak volna: szintúgy igaz az is, hogy a' technikával járó concret természettudományoknak, csupán a' honban fönálló tanalkalmaik mellett, magyar Berzeliusaik, Liebigeik e' mai napig vagy teljes, vagy legalább fél lehetetlenségek valának. Azért tanár úr' figyelmeztetése a' külföld' iskoláira m á r e' p e r c z b e n tartalomdús szó korunkhoz, a' 19 század' iskolájának valóságos tanárai pedig sarkalatos szüksége nemzetünk' árván serdülő reményeinek.

b) A' derék orvos-levente úr, ki tanár úr után a' szót átvette volt, hogy különösen a' magyar orvosi szak' képző intézetébe több 's termékenyebb élet' jótéteményeit öntené, egy szaka' diszén és virágzásán vére' egész melegével csüggő tüzes kebelként, negativ eszközök, azaz nemtanári foglalkozásokat kizáró, és igy megszorító rendszabályok' ösztönei alá hiszi a' tanári munkásságot veendőnek, az illető tanároknak e' megszorításukért

nagyon ritkán 55 éves a' legény, 's bár élne is még benne a' fiatal tűz, de minthogy kihalt már az ifjú erő, erek és erők elkérgesednek, bordák

jobb fizetésben nyújtván elégtételt. Ismerjük ugyan az igazságot, hogy kényelmes külviszonyok és anyagi gondoktól ment állapot felette kedveznek tudományos munkásságnak, de másfelől határozottan ellenkezünk, hogy ezen kedvező helyezetnek, még inkább pedig az érintett megszorításnak azon üdvös hatása legyen, miszerint azokból a' sürgetett tanári erély mint valami szoros következetességü conditionatum elmaradhatatlanúl folyna, a' minthogy ezt az élet száz meg száz adatokkal meg is erősíti mindenkinek. A' felhozott eszközök és czél között t. i. hiányzik a' szoros causalis kapcsolat. Nem a' mondottakban rejlik tehát az érdeklett ösztön' beoltásának sarkalatos elve, hanem azon átalános lélektani igazságban, miszerint kivétel nélkül önérdek az emberi munkásságnak biztos rugója: és igy orvos úr' kivánsága sem máskép, mint csupán egyedül a' tanári állásnak ezen érdekkel szoros kapcsolatba hozatala által lehet és lesz megnyugtatólag biztosítva.

c) Végre, legközelebb hallott szólló úr a' magyar orvosi rend' állását a' közálladalom' részéröli fizettetés által szeretné biztositni. Nem tudjuk, komoly érzés szülte-e ezen előadást — annyi azonban bizonyos, hogy már kezdetben, midőn eszméletünket a' hadi orvosok' állására fordítja, eleven figyelmet idéz a' hallgatóba; midőn pedig a' pápista papok' állásának hasonlítását megereszti, olly elmésen foly fejtegetése, hogy az ember szinte hajlanék, magát a' lelki harmoniában oda adni. Szerző, mint maga is orvos, köszöni szóló urnak ezen jó vizét malmára, — noha a' kérdést csak következő szinben láthatja. Ha közállapotinkat közelebbről vizsgáljuk, könynyen meggyőződhetünk, hogy a' magyar társadalom' mezején egész térek találkoznak parlagon heverők, mig más térek ismét aránytalanul elboritvák mivelőktől, ugy hogy az osztályoknak azon egyensúlya, melly az egye-

és balnézetek megcsontosodnak, szívüregek és láthatárok elszűkülnek (kevés kivétellel), az illy tisztes öszökňek gyenge, nem pedig erős oldalaikról, nem a' hosszú tapasztalás, hanem a' kor' gyarlóságai tükrözik le magokat a' tanulóság' szemében azon percztől fogva, mellyben az érdemes jámbor atyók ifjuságuk' érdemeinek kezdik zsírját szivni, — azon percztől fogva, mondom, mellyben észrevehetni, hogy a' tisztelve említettek lefolyt fiatal koruk' fényében akarják homályosodó bogláraikat ragyogtatni. — Megvan továbbá a' legtöbb öreg tanárban azon gyenge-

sek' jólétére a' társadalomban szükségkép megkivántatik, nálunk szembetünőleg hiányzik. Az orvosi rendre nézve, az újabb időkbeni tetemes megszaporodás' következtében, ezen egyensúlyhiány túlsúly' alakjában mutatkozik, minek szükségképi következése az egyes orvosok' problematicus jóléte. És kétségkivül ezen tapasztalat nyujtott indítványozó úr' előadására alkalmat — de miből koránsem foly a' státus általi fizettetés' corollariuma. A' státus a' dolog' logicája szerint valamint mindig adott és ad fizetést az ő tisztei 's szolgáinak, úgy nem ad 's nem adhat a' magán polgároknak, hacsak minden egyes polgárát ennek saját zsebéből vett pénze' circulus vitiosusával nem akarná elbóditani, mi a' legszebb gyakorlati phantomáknak torzképe volna: minthogy pedig a' közrendü orvos szintúgy nem státustiszt, mint a' gyáros vagy kézmüves, hanem ezekkel tökéletesen egyenlő magán polgár, hogy a' közfizetésre szintúgy számot nem tarthat mint emezek, kétségtelen igaz dolog. Rendes gazdaság volna biz ez! lenne akkor bezzeg orvos e' honban, több mint ép 's beteg polgároknak újaik; orvosnak nevelné fiát minden magyar és jőne a' kész prédára gyógyász, sebész, szemész, szülész, fogász, fülész, mint zápor a' világ' minden zugából, részéből.

ség, miszerint az ujabb tannak esküdt ellenségeik; ennek oka legtöbbnyire a' lomhaság 's azon kórszellemi (epidemicus) behatás, miszerint a' tanárság valódi „sine cura". Van ugyan olly tiszteletes öreg is, ki czoffos időszakbeli nézeteitől teljes meggyőződéséből nem áll el, és átkozza szive' sugallata szerint a' romlott új világ' ördöngös leleményeit: az illyen egyén mulattató 's nem oktató látványúl szolgál, meg is lehetne őt csókolni naiv peleskeiségeért; de szomjúhozik bezzeg a' fiatal növendéknek elméje a' híréből ismerős új források' fris vize után — 's az illyetén szomjat köteles a' státus (saját érdekéből) csillapítani. Annál inkább nyugalmazandók az ollyféle élemedett tanárok, kik még a' tudatlanság' szürkületében nyerék el egymagok, vagy legfölebb még csak másodikkal pályázván, rangukat, kik aztán a' természet' rendes folyama szerint, minél botorabbak, annál gőgösebbek. Az illyen tudósféléknek tudata szörnyü puszta és sivatag; ezeknek csekély számú mezei virágaik (mellyek magvait csak a' zivatarok hordják össze) a' vastag materialismus' turfás földéből keltek ki, itt az ész' éghajtának thermometruma fagypont fölött soha sem állván; ezek vén rögszokásukban rég elfeledék, hogy a' betü holt 's a' szó eleven, 's azért évről évre, betüről betüre, ismétlik — melly borzalom! — nem az elmondottakat, hanem az elolvastakat!!! Az olvasmány, hacsak nem érzelgő, könnyen kimeríti a' tikkadó figyelmet, holott az eleven szó lélektől lélekhez indulván, viszhangot rezzent

's édes harmoniává olvad össze; de erre azon jó urak nem gondolnak, kik olly keveset tőnek, hogy sokak legyenek, 's olly sokat tesznek, hogy kevesek maradjanak. (Engedelmet kér szerző, mert hiszen bizton mondhatja: relata refero! — igazmondás nem emberszólás).

b) Óvakodjék a' státus büszke és önző tanároktól, mert az illy ember konok állításaival úgy elbirja szentségteleniteni a' tan' malasztjait, mint Torquemada a' názáreti Jesse' hittanítmányát; ne üljön tehát a' tanár csalhatlan pythia-féle hármaslábon, pöffeszkedvén fellegeket hasgáló magas rangjában, hanem lépjen tanítványai körébe mint Sokrates és a' peripatetikai Aristoteles oktatványai közé, 's ha itt ott valamit nem ért, vallja meg nyiltan, miszerint vannak a' tudalomnak kitüzött határai — mondja ki bátran, hogy nincs a' gyógytanban merő bibliai csalhatlan textus; mert ha vakonhivésre oktattatik a' növendék 's itt ott átlátja idő' folytával tanárának hazug állításait: akkor a' kétségbe esett orvoslevente gyógyász-atheistává szörnyül 's a' konkolylyal a' buzát is kitépi — nem hiszi az igazat sem. Vaj beh sokat árt egy büszke tanár, ki otthon buvárkodik ugyan, de a' tanodában csak gyermekek közt sejti magát, 's csak isten' kegyelméből vet nekiek oda egykét morzsát rágicsálásúl, madár-perspectivből nézvén le a' parányiakra, kik béka-perspectivből bámulnak a' magasztos lényre, a' csodálatos, de haszon nélküli tűzjátékot tárgyalóra a' tudatlanság' éjében.

c) A' papon kivül az orvosnak van legna-

gyobb szüksége az úgynevezett *savoir vivre*-re; viselje tehát úgy magát a' tanár, kit tudta nélkül lemásol (kopíroz) a' tanítvány, mint ő maga kívánja az önviseletet egykor fejebenőtt tanítványaiban észrevenni; de persze kinek fennhéjázó fanyar rücskös keblében a' megváltó' e' szavai „hagyjátok a' kisdedeket hozzám jönni" gyökéret nem vertek, ott falra hányjuk a' borsót *).

Szakértők és elég szak nem értők egyes orvosi tudományok' reformjaiba bocsátkozának, de ezeket szándékosan elhallgatom, miután terv már ugyis készíteték az orvos-tanulmányoknak párját soha nem lelhető igazgatója által, kinek lángesze nem csak beteg testek, nem csak beteg testület', de szellemi ügyeknek legbonyolódottabb 's bár myriadokra terjedő nyavalyáit is villámgyorsan pillantja meg, kristálytisztán látja át, 's a' meséssel határos találékonysága a' leggyökeresebben gyógyító szert ugyanazon perczben tűzi ki; de e' mind nem elég, fides sine operibus mortua est, mond az irás — szájjal szép működni, de vaj beh szebb száj- és tettel! 's ezt ismét felleljük említettem nagyérdemű igazgató,

*) Ezen előadás reánk nézve sokat és sok kivánatosat mondott, kivált ha látjuk tanáraival a' külföldet is, — azonban mindezt talán helyesebben magoknak tanár uraknak önszántától, mint bárki mástól lehetne követelnünk.

egyszersmind országos főorvos urunkban, kinek érzékeny szíve fogyhatlan erejű rugóúl szolgál a' bármilly áldozatokba 's önfeláldozásba kerülő gyógyszereknek azonnali átnyujtására. Nagyszerü elnökünk nem csak forrón pártolja a' kész jót, de ennek fejlesztésében éjnapokat verejtékez, végrehajtásában pedig számos háladatlan, kaján, és itt ott saját beleiben dúló, saját zsigereit marczongoló ellennel viv, küzd, a' közüdvnek diadalára.

Az illyetén jellemrajzért könnyen meg lehet a' csömörletes hizelgőnek bélyegével süttetnem — tapasztalásból szólok, mert emberek voltak, kik szavaimat nem értvén, de szavaim' jelentését nem is igen kutatván, röviden elmondák fölöttem a' túlbuzgó dicsérőnek vádát, azon alkalommal t. i., midőn tanszékembei iktatásomkor, a' számos jótétemények' elismertével törekvém tisztelve szeretett elnökünknek hálámat elrebegni. Én igazolásomul csak azon tanácsot adom féloldalú birálómnak, hogy menjen ő mint bizonyos, már két évtől gyakorló orvos, tudományos kalandokra külföldre, ne nyerjen elbucsúztakor senkitől egy részvevő *isten vezéreljen*-t, kivevén X. férfiútól; zarándokoljon gáncsolóm fél évtizedig a' messze földön, de ne méltányolja őt senki csak X., ne buzdítsa őt szilárd türésre csüggeteg állapotaiban senki csak X; irjon valamelly nyomorék hivatalka elnyeréseért gáncsolóm a' külföldről hazájába 's kapjon illyes, jégnél fagyasztóbb feleletet: „Nekünk biz a' mindegy, akár Péter kapja el az állomást,

akár Pál" — de nyerjen ellenben más dedali lelkes testesüléssel kecsegtető biztatást az èlkeseredés' pillanataiban ismét X-től; — törjön magának rést valamelly hasznos és tág hatású pályára; de ne ötöljék régi vezérei között egy őszinte segítőbe csak egyedül X-ben, még pedig a' legmagasabb potentiában; nyissa meg végtére X nyujtott szellemi segédkezek után minden legcsekélyebb felszólitás nélkül saját erszényét, és szórja aranyait (mint koronázás' alkalmakor a' tárnok) gáncsolóm' czélainak elérésére — és ne legyen a' gáncsoló X-nek sem inge, sem gallére, azaz semmi néven sem nevezendő atyafia vagy rokona, és ne legyen ezen szó- 's tetteli, tanács- és pénzzeli gyámolás heteknek, de hónapoknak, legyen másfél évnek szakadatlan lánczolata; ne vegyék figyelőre gáncsolómnak idő- 's egészségemésztő iparát hathatós ügyfelei, vonítsák fölötte vállukat, kaczagják ki gúnyosan, vagy gáncsolják elvégre törekvéseit, kiktől isten és ember a' legforróbb pártolást követelheti — és védessék mind ezen szívtelenségek ellen csupán X' paizsa által! — 's legyen gáncsolóm a' kórboncztan' tanára, X pedig ki más mint az igen is ismert quantitás, t. i. *Stáhly Ignácz* országos főorvosunk 's orvostanulmányi igazgatónk ő nagysága: akkor tudom, gáncsolóm kezet fogand velem 's legfölebb azon szemrehányással illetend: mikép mertem csak halvány árnyéklatot festeni biró ecsetemmel az izzó szinek' lemásolásához fogni!

Ezen allegoriámban orvos előtt nincsen quantitas ignota, de nemorvos azt kérdezheti:

Mi isten' csodája az a' kórboncztan?

F. A' kórboncztan azon felette nevezetes és nemorvosokat is különösen érdeklő tudomány, melly egy részt az orvosi gyakorlatnak ellenőre (contraagense), más részt pedig vezérlő szövétneke, 's ez okból nincsen is ócsárlója a' kórboncztannak, kivevén egykét itéletrokkant 's kiégett vulkánhoz hasonló salabakterka ügyfelet, ki hirét sem hallá eddig a' kórboncztannak, noha már 44-évtől tanítatik Párizsban, 15-évtől Bécsben — és mostanság $1^1/_2$ évtől Pesten.

Tisztába jöhetünk a' kórboncztannal következő kérdések' megfejtése által:

K. *Mi a' kórboncztan' feladata?*

F. Minden előforduló 's kapható hüllát (holt testet) felbonczolni, még pedig két czélból:

1-ör, Hogy megtudja az orvos, valóban azon betegség sanyargatta-e a' beteget, melly ellen irányoztatott a' gyógyítat; ekkép dicsőséges újdonnatúj ellenőréül szolgál a' kórboncztan az orvosi gyakorlatnak (Contraagens procedurae praxeos medicae), mi már magában véve kimondhatlan haszon.

2-or, Hogy kipuhatolja (a' mennyiben azt ép érzékek és józan elme engedik), miből állott azon nyavalya, mellyet az orvos a' bajnak rejtélyes természete miatt nem tuda jól kiismerni, 's mellyet fel nem ismervén, nem is tudhata gyógyítani: ha ezt megfejtette (mit csak egykét procentnél nem képes megtenni), akkor hatalmas

reformszerző hajnalkint tünik fel a' régtől csak szürkületben tengődő orvostani mezőn.

K. *Mi a' kórbonczta*n' *haszna*?

F. 1-ör, Az a' szó *„gyógygyakorlati ellenőr"* (pedig engem úgy tartson! az,) annyi hasznost rejt méhében, hogy arról bővebben dicsszónokolni, valóságos szólás- szabadsági lebkeség volna. — Hallom a' pessimistákat zúgolódni, kik azt állítják, hogy a'kórboncztan, mint ellenőrködő 's igy ármánykodó elem, az izgága' és gyülölség' üszkét veti a' gyakorló' keblébe, 's elkeseredett visszahatásra riasztja fel ezeket. — De szerény oktatótól szerényen okulván, szerényen iparkodunk ellenőri helyünket elfoglalni — 's hogy ezt tenni lehet, bizonyítja nem csak több egyes ügyfél, de még a' város' kórháza is, melly, mint tudjuk, régi, igen kinos sebeztetés miatt az egyetemi elemekkel nagy viszályban vala, 's most orvosi testülete az egyetemével karöltve jár anyagi és szellemi értelemben, és nem csak ad aures amicas, de publice is kivallja, hogy a' kórboncztan csak üdvöst áraszta reájok *). A' kórboncztani ellenőrködés, melly nem valamelly — isten mentsen! — hivatalos állásból, hanem a' legprivátabb és legbarátságosabb eszmecsere' utján gyakoroltatik, azt szülé, hogy mai nap 100 halott között alig van néhány, kinek legbonyolódottabb baja még éltében nem lett volna tisztán

*) Félre ne értsen kérem a' nyájas olvasó: ha én a' kórboncztan' eredményeit dicsérem, nem magamat dicsérem, mert én annak csak ideháritója (conductora) vagyok.

megismerve, holott (mint azt az *„Orvosi tár"* 1845-ik évi 3 és 4-dik számában kijelelém) a' kórboncztani titkok' kihiresztelése elött 100 közt bizony 20—25-re is ráillett az ugynevezett „Verkehrt behandelt seyn". Gyógyítaték például hagymáz (Nervenfieber) ellen az elhúnyt — és becsületes tüdőgyuladása vala, mellyet érvágással el lehetett volna sepreni, 's ugy a' halál lett a' sepregető; gyógyítaték májgyuladás — és találtatott gyomorrák; gyógyítaték aranyér — és bélrákra vezérle a' bonczkés; májdugulást oszlattak — és tüdővész volt a' baj, 'sat. 'sat. Das ist kein Scherz *meine* Herren!

2-or. Az a' szó ***hajnal*** bár allegoriai, de mégis tisztán csak ugy érthető, hogy most kezd felvilágosodni a' tudomány, hogy nem sokára napfényben fog tündökleni. Az orvosi tudomány' hajnala a' betegség' megismerését önti el világával — az orvosi tudomány' napja a' nyavalyák' meggyógyítására és elkerülésére hinti sugarait. Mondhatná valaki: Ejnye! ejnye! mintha biz az elött a' kuferczes kórboncztan elött nem ismerték és nem gyógyították volna a' betegségeket! Ismerték, és gyógyították is — de hogyan? — — 's ha jól, akkor igen csekély volt azon bajak' száma, mellyekkel tisztában vala az orvos, mind a' kórisme' (diagnosis), mind pedig a' gyógyisme' (therapia) tekintetében, kivevén itt ott egy minden 50-ik évben feltünő lángészt, melly nemtője' sugalata szerint ösztönszerüleg működik — de most a' kórboncztan ***köznemtő***, melly a' fejéből számolni nem tudót is megtanítja mesterségre

mint egy jó problema. Okult pedig tetemesen a' bajak' megismerésében azon nyavalyáknál az orvos, mellyek itt jőnek: a) Az agyvelő' külön bántalmai' p. a' guták' tiszta megkülönböztetése, — agypuhulás (miről eddig szó sem vala) — a' gyermekek' agyvízkóra', az agy- és agykérlob' szoros megkülönböztetésében. b) A' tüdők' betegségei körül — mellyekről eddig jámbor hű traditio' utján tudtuk, hogy van tüdőgyuladás, tüdővizkórság, tüdőgörcs, tüdővész, veszedelmes és nem veszedelmes vérköpés, meg ártatlan és ártalmas hurut — de hogy Péter vagy Pál ebben vagy amabban a' fajta tüdőbajban szenved-e, azt 1000 közt egykét genie tudá, kit mint a' virtuóz zenészt muzsája ösztönze (öntudata nélkül) a' mennyei accordok' teremtésére. Mai nap a' külön tüdő- 's egyéb bántalmak' nyomait, a' kóros elváltozásokat a' hullában kifürkészvén — 's látván, hogy tüdőgyuladásban májforma a' tüdő, tüdővészben mintegy kölessel beszórt és azonfölül szúette alakú, vagy néhol túrós az illető életmű; hogy tüdőgörcsben gyakran egészen ép a' tüdő, hanem a' szív' belsejében vannak anyagi fogyatkozások, 's ekkép a' szív, a' vér gyógyítandó, nem a' viszfény (reflex) gyanánt szenvedő tüdő — — — mondom, mióta több efféle, de itteni elősoroltatásuk által csak untatást okozható változásokra bukkant a' kórbonczoló orvos, azóta az élő betegnél egészen más és igen kitisztult képet ábrázol magának a' gyógyász; — 's nem könnyebb-e az ellenség ellen akkor vállalkoznunk, midőn hollétét tudjuk, és

természete' meg ereje' mibenlétét felfogtuk, mint ha szembekötve hadarászunk, mikor aztán szükségképen egyszer a' betegséget koczintjuk agyon, másszor pedig a' beteget. c) A' szívbajakban — mellyekről eddig csak annyit tudtunk, hogy bizony vannak szivbajak, de csak Francziaországban! (Ez, ha úgy tetszik, elmény akarna lenni, az ismeretes „Das sind spanische Berge" féle kaptára — de nem szerzőt ismeri atyjának). E' bajak most mind kristálytisztán ismertetnek, mind a' holtban (mert ezelőtt azt sem tudánk), mind pedig az élőben, még pedig a' kórboncztan' méhében fogantatott stethoscopizálás' (percussio, auscultatio = kongtatás *) és hallgatás) utján. d) Különféle máj-, lép-, bél-, vese- és nádra av- vagy méhbajakban. E' hosszú szószaporításnak rövid sommája elvégre az, hogy a' kórboncztan teljességgel hajnal az orvos-tudományban, ő általa jutunk a' betegségek' megismerésére — Igen! de hát a' gyógyítással hányadán vagyunk? mondja egy várakozni nem tanúlt. Felelünk erre is: némelly bajnak fészkét és lerakta terményeit megszemlélvén, legott tisztán látjuk okoskodás' utján, mi a' teendő, miféle orvosság nyujtandó — némelly helytt pedig őszintén megvalljuk, hogy csak a' baj' hol- és körülbelöli milétével kell megelégednünk (mit eddig a' kórboncztan nélkül in hoc casu nem tudtunk), a' czélszerü orvosság' feltalálása pedig a' jövendőnek rejlik keblében: de illy esetben még az a' nyereség, hogy holmi

*) Kedves némellyeknek a' kontatás szó — csakhogy kontatni = aufriegeln.

ártalmas szerrel nem dolgozunk vaktában, hogy átaljában az úgy nevezett anceps remediumokat ingen igen parányi körre szorítjuk.

Hallottam emberféléket igy is oktalankodni (mert azt okoskodásnak mondani merő káromkodás volna): De köszönöm én azt, ha akkor ismernek az én bajomra, midőn már kiterítettek. Erre nem felelek, teljesen meg levén győződve, hogy a' nyájas olvasó illy törpén nem gondolkodik, — különben, ha valaha illy sorvadt agyúakkal vetődnék össze, ne sajnálja neki ezeket mondani: 1-ör, Midőn önt kiterítik, tetszhalott (Scheintod) is lehet, melly állapotra bizonyosan jobban ráismer a' kórboncznok, mint akármelly egyéb halottkém. 2-or, Ha ön atya, testvér, vagy hű barát, akkor önnek éltében ki nem tudhatott nyavalyáját holta után ki- és megismervén, nagy szolgálatot tehet gyermekeinek, kik valószinüleg testökben hordták ön' betegségének még ki nem fejlődött magvait; legyen például az az eset, hogy ön baját néhány régi orvos májbajnak látja, néhány új pedig kongtatás' és hallgatódzás' utján tüdővésznek, és végre ön e' bajában meghalván, felbonczoltatik, 's az orvosok' szemei felnyilnak — ha most vérei a' valószinüleg öröklő baj' némi előjeleivel küszködnének, czélszerüen gyógyíthatandja őket az atyjok' bonczleletére viszemlékező orvos; szintugy, ha a' szüzek hajadon életre elszánják magokat, 50—60 évesek leendhetnek, holott az első vagy második terhesség szegényeknek bizonyos haláluk lesz. Ha önnek 1-ső, 2-dik, 3-dik gyermeke rendre bi-

zonyos zavart tüneményü nyavalyában elveszett, bizony bizony mondom, fátyol fedi az orvosok' szemeit, mellyeket pedig annyiszor lehetett volna leleplezni, a' hányszor elmulasztaték a' bonczolat, mit megtevén, tudandotta volna az orvos, mihez kellé tartani magát, az utóljára megbetegedett 's elhalatott gyermeknél! — Egy mai napi tudósról azt regélik, hogy midőn egyetlenegy fiát valamelly ritka bajban elveszté, 's az orvosok a' bonczolást ohajták, azt juszt — azért sem engedé meg, hogy más t. i. ne tanulhasson rajta. Meglehet, hogy ezen történet mese — de ha még sem az: akkor, hogy azon tudós egy gonosz bolond, a' nem mese!

Tapasztalni (de hála az égnek, csak ritkán) olly nyavalyát is, melly csekély hurut vagy csúzos láz' (catarrhalis, rheumatica febris) jelei közt tűnik fel — 's más nap hülve nézi az orvos betegét halottá hülve: nem parancsolja-e a' hacsak szóra kerül, olly sujtásosan kiczifráztatni szokott keresztény szeretet, hogy barátink és felebarátink' javára figyelmeztessük felnyitandó hideg tetemeink' elrejtett változmányai által az orvost, mikép kelljen ad speciem hasonló jelü. de toto coelo különböző nyavalyákat megismerni.?

Mit tanulunk mind e' sokat untatott szóhalmazból?

F. Hogy a' kimulásról néha egy percziglen megemlékezők bonczoltatásukat sem szóval, sem végrendelettel ne tilalmazzák. Tudjuk egyébként, hogy minél miveltebbek az emberek, annál kevesebbé szegülnek ellene felnyittatásuknak, úgy

hogy herczeg- és fejedelmek a' nap' rende szerint felbontatnak — 's ha valahol, itt valóban üdvös a' nagyok' szokásainak szegényektől is felkapandó utánozgatása.—Többször kérdeztetém már illynemű téritgetéssel tépelődő, valljon nem fogom-e saját felbonczoltatásomat gátolni — mire mindig azt felelém, hogy végrendeletemnek első pontja: Felbonczoltatásom' senki ne gátolja.

Igen óhajtható volna, ha lelkészek szent székekből hirdetnék a' népnek, ha gyermekek a' külön szinű kátékban már első zsengéjökben tanulnák, milly balgaság visszarezzenni a' felbontatástól 's milly hasznos annak foganata; mert mint mondám, 's most röviden öszpontositom: 1-ör, Tetsz holtansenki sem fog eltemettetni (pedig milly leirhatlan borzalom elevenen elásatni!) 2-or, A' szülők' ismeretlen bajai.

Befejezés.

Hogy adott szavamnak ura legyek, kötelességem még az e' lapok' elején megfejtésül kitűzött kérdésekre pontosan megfelelni.

I. Igaz-e, hogy minden bajra ráismer a' rudnói lelkész, a' nélkül, hogy a' beteget a' felöl kérdezné? —

Nem igaz, mert:

1-ör. A' külbajakat illetőleg maga megvallja, hogy azokra nem képes ráismerni (il n' est pas donc besoin de songer d' une éspèce du Magnetisme!) —

2-or Maga kérdi ollykor a' beteget: nusch! quid nobiscum?

3-or. Csalatkozik kórisméjében, minek legjobb ellenőre a' bonczkés.

Én magam bukkantam igy 3 tüdővészre, mellyeknek egyikét csak pozsgának, a' másikát máj-, a' harmadikát lépdugulásnak tartotta, mondván, hogy botor azon orvos, a' ki ezeknél tüdőbajt sejt; — egyik háznál szerencsésen el is csapták a' háziorvost, hogy olly szemtelen mert lenni és a' mama' kedves Ribiját tüdővészben

szenvedőnek bátorkodott állítani — de midőn a' bonczkés az ordinarius' veszett becsületét ismét helyre faragcsálta, akkor volt bezzeg bám, rém és rett!

4-er. Nem egy orvos volt már nála szinlett bajakkal — az orvosokat én ismerem, bajaikat legfölebb a' jövendő.

5-ör. Az én csekély személyemnél sem olvasá ki merőn megtekintett szemeimhől, hogy 6 nap mulva sárgaságba rogyandok, pedig panaszkodám lankadt- és étvágytalanságomat felől.

***De az meg igaz*,** hogy *sok* bajra úgy ráismer mint akármilly ép érzékü, ép értelmü, szemes ember. Tudja p. hogy az, ki a' kérdésre felelet helyett veszteg áll és mereszti szemeit, a' siket; hogy a' halkkal tipegőnek lába fáj; hogy a' sárgás-barna ember májdugulásban szenved 's a' t. Igaz, hogy *némelly* bajat úgy kitalál, mint valamelly kitanult orvos; igaz végtére, hogy *ritka* bajakra úgy konyít, mint egy igen zseni orvos.

Nézzük a' mondottakat in concreto:

Statistikai táblája a' rudnói lelkész' kór–

+ 15 pesti = 65

Data

a.	b.
Nem csak kolléga, de az egész közönség is tudja a' bajt, mert a' beteg maga kivallja azt: 18-or.	Nem csak kolléga, de akárki egyéb nemorvos, de figyelmes ember, eltalálja a' bajt, p. hogy a' homályos szemü vak, a' béna gutaütött 'sat.: 8-szor.

Az esetek

a.	b.
1. Elhanyagolt árpa (a' szemhéjon).	1. Siketség.
2. Tagszaggatás.	2. Ugyanaz.
3. Régi rekedtség.	3. Idült tüdőbaj.
4. Eczema.	4. Ugyanaz (elaszott köhögő emberben).
5. Rezes orr.	5. Sántaság.
6. Ágyba-vizelés.	6. Ugyanaz.
7. U. a.	7. Szürke hályog (cataracta).
8. Sömör.	8. Ugyanaz.
9. Prolapsus int. rect.	
10. Görcsök utáni gyengeség.	
11. Rüh.	
12. Lábficz.	
13. Régi köhögés.	
14. Időszaki füllob, illyes főfájással.	
15. Rugatás a' mellre.	
16. Köszvény.	
17. Fülfolyás.	
18. Siketség.	

isméi' külön fajainak és fokainak, 50 rudnói kóresetből merítve.

pro:

c.	d.
Kolléga eltalálja a' bajt valamelly okult orvos' módjára : 12-szer.	Kolléga eltalálja a' bajt mint valamelly lángeszű orvos : 6-szor.

ezek:

1. Májbántalom (in summa generalitate).	1. Blennorrhoea urethralis.
2. Méhvérzés (igen sáppadt gyenge menyecskénél).	2. Epilepsia.
3. Propensio in vitam lascivam 9 évü szép leánykánál.	3. Ollyasmi.
4. Gyenge és rövidlátás.	4. Szinte illyes valami.
5. Farkas-hályog (amaurosis).	5. Debilitates matutinae.
6. U. a.	6. Kezdődő amblyopia.
7. Macula corneae.	
8. U. a.	
9. Savós gyülem az agy' hártyái közt.	
10. Átalános görvélykór.	
11. Kezdődő vizkór.	
12. U. a.	

Data

e.	f.	g.
Kolléga el nem találja a' bajt: 6-szor.	Kolléga mit sem tudván kiolvasni, maga kérdezi a' beteget: 2-szer.	Kolléga emlegeti „Jam habemus morbum" de azt meg nem nevezi, kórjeleit sem érinti, csak ír: 6-szor.

Az esetek

e.	f.	g.
1. Tüdővészt pozsgának tart. 2. Tüdővészt májbajnak tart. 3. Ugyanaz. 4. Tüdővészt lép- és vesebajnak itél. 5. Egészen épnek tart egy süket leányzót. 6. Elhiszen egy tettetett bajt (gilisztakórt), söt maga is állítja azt, mondván: tudom, tudom, hiszen én azt ujaimmal érzem a' hasfalon keresztül.	1. Idült árpa (szembaj). 2. Siketség. Külbajokat mindig kitudakol.	1. Éltes asszony. 2. Agg szüle. 3. Vén banya. 4. Öreg banya. 5. Legény. 6. Öreg ember.

contra:

h.

Tisztán ki nem vehető bajnál kolléga kérdezősködni unatkozván, illy fogással él :
9-szer.

ezek:

1. Azt mondja, hogy a' baj nem más mint vérturhásság (Verschleimung, polypositas!)- 's ki bizonyítja meg rögtön az ellenkezőt?
2. A' baj semmi más mint meghülés (da noi altri a' meghülés nem maga a' baj, hanem annak csak oka)'s ki nem hült meg már valaha életében?
3. Azt állítja, hogy a' betegnek fő baja a' gyomorban rejlik, melly néha fáj is — kinek nem fáj néha gyomra?
4. Rúfogja, hogy a' feje fáj ollykor a' jövevénynek. Ugyan mellyik Ádám' fiának nem fáj hébenkorban feje — főleg az ollyannak, ki Rudnóra eltévelyeg?
5. Azt mondja, midőn nyak-, mell-, és háttapintgatás közt, a' beteg fő baját kivallja : „Ejnye ne beszéljen, hiszen én azt érzem úgyis újaim' hegyével?
6. Igy szól „Wir werden holt ausflicken."
7 Ezt hangoztatja : „Habemus jam morbum!"
8. Ha valamelly ép egyén jő követőül néhány beteggel, akkor jó kedvében ezen épre szokott illy kitöréssel ráijeszteni : „Ez, kit önök ép egészségesnek tartanak, ez önök közt a' legbetegebbik — és ezen vényt igényli : Rp. Pil. rudn. v. pulv. privid. vagy egyéb drasticus pacsmalékot; és az ember haza jő és ép egészséges — — marad, és hirleli a' vele történt csodát —— ki ha Rudnóra nem került, szörnyű halált hal (talán álmában). Er stolpert im Grase, fällt auf den Rücken, und bricht sich die Nase(Göthe) — Hát ez aztán nem csoda, nem rudnói csoda!
9. Visszavert bőrküteg, rudnóiasan „Excussiones retrocessae." Hát bőrbetegségben, főleg kisded korunkban, ki nem szenvedett?

A propos! rudnói csoda—olvastam ünnepelt népirónknak Nagy Ignác-nak ‚rudnói csoda' czimű czikkét, melly ellen, ha azt merő poezisnak avvagy koholmánynak veszem, nincsen kifogásom—szép ábrány, és szép nyelv (mellyet érdemszerüleg csak kevesen méltányolnak) tünteti ki az egészet — de ha azt történeti töredéknek kellene elfogadnom: akkor inclyta facultas medica! domine defendens! contra veritatem theseos tuae numero ultimo positae sequentia habeo objicienda:

1-o quidem: Nem igaz, hogy a' rudnói lelkész úgy nevezett absolutus medicus, mert: *a*) maga vallá kénytelenitetés nélkül, hogy ő csak botanicát és therapiát tanult, 's azt is egy cseh fratertől, t. i. misericordianus fratertől. *b*) Az ő müszavai a' XVI. század' penészétől bűzölögnek mellyben a' bárdolatlan empiria' éjhomályát a' rationalismus' hajnalcsilláma még fel nem világitá. *c*) Saját vallása t. *Madva* úrnak',,ego sum respective medicus naturalis" — ezeket mind magam hallám saját szájából — én Arányi, it is so upon my word!

2-o. A' *nyeglész* (charlatan) szó gonosz egy szó, ha ráillesztem is, megjárom, ha leveszem is róla, akkor is megadom az árát — mint az egyszeri tót,ki sáfrányával a' kurucz-és labanczháborukban kullogván,elhatározott szint pedig sem szivében sem czondráján nemhordván, megkérdeztetik a' labancz-(császári zsoldos)-sátorban,hogy mi legyen? azt mondja, hogy kurucz, 's erre jól megnadrágoltatik a' tokos labanczoktól; a' kurucz tá-

borba vetődvén a' tót, 's a' labancz-ütlegek'izét még melegében érezvén, kikérdetik a' tőle nem ismert viseletü tarka kurucztól, mi légyen? nagy fitytyel kiböffenti, hogy labancz—erre újra megagyabugyáltatik a' szegény tót — 's midőn a' harmadik táborban ohajtván portékáit pénzzé tenni, kérdeztetnék ki-mi-léte felöl? azt mondá szontyolodottan: a nyi sza nye pilajse jerse bicze! — ne kérdezzen kend, csak üssön!

3–o. A' magas vizsgálatokra Kálmán királynak „de sagis, quae non existunt"ját replikázom.

4–o. Hogy a' gazdasszonynak prókátora akadt, igen csodálom — ha fiatal volna, akkor . . no no! — de igy avatlanságot vagy túlbuzgó bonhommiát kell feltételeznem, miknek sem egyike, sem másika fel nem jogosíthat kategoricus sic et non aliter-re.

5–o. A' mi a' bajaknak szemből történő kiolvasását illeti, arra már anticipative felelt az előbbi schema.

Végezetűl azt vagyok pajkos észrevenni, hogy Náczi bácsi nem akkor húnyta be szemét, midőn kiszabott czél nélkül akarván utnak indúlni, Magyarország' földképe' egyik pontjára ejté vaktában újját, hanem akkor, midőn Rudnón volt — ha volt? De azért keine Feindschaft — — 's a' mint minap a' természetvizsgáló társulat' dinéjén poharamat emelém 's ürítém, úgy emelem 's üritem most tollamat Nagy Ignácz' éljen-jére.

II. Minö bajak találtatnak el leginkább Rudnón?

Legálmélkodtatóbban az ideges bajak; továbbá

Görvély,
Golyva,
Syphilis' néhány formái,
Macula corneae,
Cataracta,
Amaurosis,
Tüdő-, máj-, lépbántalmak 's ezekkel szövetkezett aranyeres vagy köszvényes állapotok,
Terhesség' jelenléte.—Ebbeli csoda-ügyességéről annyit beszél a' világ, hogy Juno Lucina hozzá képest a' legpróbáltalanabb bába volna. — Saját szájából hallám (nem Lucinának, hanem Madvának), miszerint soha ne mozduljon helyéből, ha meg nem mondja minden leányról, szemrehányás nélkül áll-e a' világon vagy sem?*) Két személy van Rudnón, az egyikről az állítja a' rosz világ, hogy izé — a' másikról mit sem

*) Tréfált-e nem-e kolléga? az istenek tudják — de hogy néha örömest szokott komoly arczal is tréfálni, és V-ből X-et csinálni a' kolléga, azt többi között én is tudom; ügyeljünk például kollégának azon nyilatkozatára, miszerint 1-ső nap azt mondja, hogy ő uja' hegyeivel érzi a' betegségeket 's azoknak fokozatit a' betegnek mell-hátán, valamint azt én is érezhetem 's akárki más; 2-od nap azt állítja,hogy ő egy delejzett látnoktól (clairvoyant magnetisé) tanulta finom tapintását; 3-ad nap tagadja delejes erőit, hogy magnetizáltsága „pletyka bliktri"; 4-ed nap meg hallgat a' tapintásról, hanem saját éles látása az ő csodáinak kulcsa, melly éles látással egyébként még csak két évig birandhatna — lám milly macskazenei konkordantzia!A' mi az utólsót illeti, azt magam is megjövendölöm, mert vagy gyógyúlva küldi haza betegeit, vagy gyógyulatlan — ez utolsóknak egy része megboszankodván, hogy a' csuda-Rudnó sem segíthete rajtok,

állít; kolléga emerről állítja, hogy izé állapotban van, amazt ártatlannak 's csupán betegesen dagadt hasunak tartja — megtevém mind a' kettőnél c' est ce, qu' on apelle toucher — és kolléga' sejtelmei igazolva lőnek.

III. Minő bajak nem találtatnak el?

F. 1. Minden külbajak (fekélyek, eltakart bőrkütegek = Ausschlaege) szakgatások 's t. eff.

2. Némellykor tüdőgümők, tüdővész.

3. A' szívbajak' serege.

4. A' siketség.

5. Az úgynevezett stadium prodromorumban lappangó némelly bajak.

6. Tettetett bajak.

IV. Igaz-e, hogy kollégának betegei közöl egy sem hala még meg?

F. „*Hast mer losch'n*" ! mondaná a' zsidó = ez is ugyan beszéd ám! — Csak én voltam négynek felbontásánál Pesten, tudok ezek kül hatot Budán, kettőt Pesten, ki meghalt méregerős szereire — hát még a' kikről mit sem hallottam!

---

még az angária' kitelte előtt áthurczolkodik a' boldogabb világba, a' másik rész pedig elveszti kedvét még egyszer aprilisba menni Rudnóra, 's igy nem lesz, ki menne többé Rudnóra — — ha nem megy senki, nem lesz mit látni, 's igy 2 év alatt körülbelől kivesz a' láthatlan forrású látnoki látás — tamen et ego rogo humillime cuncta naturaliter explico!

V. Nincsen-e kollégának valami kéme úton útfélen, 's a' t. ki a' betegek' bajait kitudakolná 's nekie megsúgná?

F. Nincsen — ünnepélyesen ismétlem, hogy nincsen.

VI. Mellyek azon bajak, mellyeket megbír gyógyítani kolléga, bár régtől ellenszegülének rendes orvos' okszerü gyógyitásának?

F. 1. Görvélyes fekélyek (diese stehen oben an.) —

2. Némelly konok görcsös bántalmak, holmi nyavalyatörések, gyomorgörcsök — de nem mindig.

3. Mindenféle, aranyér' neve alatt előforduló alhasi bántalmak, főleg öreg uraknál.

4. Hályog (a' szemen kivül t. i.) = Macula corneae — ezeket igen csinosan eltisztogatja.

5. Némelly (haszsiger=dugulásból eredett) farkashályog (amaurosis).

6. Némelly köszvényes bántalom.

7. Némelly megrögzött bőrküteg.

8. Némelly siketség (de nem mindegyik).

9. Némelly gilisztakór.

10. Némelly igen össze-vissza bonyolódott nyavalya-alakok, mellyekben elszánt gordi csapásra (drasticumokkal vegyített mercuriusra) van szükség; ezeknek nevét különben még csak az anatomia pathologica fogja megadni, 's ez is talán csak igen igen problematice.

VII. Mellyek azon bajak, mellyeket el nem üz kolléga, de sőt talán jobban föléleszt?

F. 1. Minden ugy nevezett asszonyi nyavalyák — ritka kivétellel.

2. A' belek' gyengeségében rejtező betegségek.

Azért kolléga' jóslatai akkép teljesednek, hogy 75 közt 22 csötörtököt mondott; ide illik aztán az „ale to szu pletyka!"

VIII. Minö szereket szeret kolléga leginkább?

F. Vallólag (angeblich) a' növényszereket: de bezzeg nincs betege, ki calomel nélkül elsurranna, 100 között három! Nevezetesen szereti mindenek fölött:

1, A' drasticumokat, a' legesleghatalmasabb hashajtókat, mellyek valóban képesek a' legmegrögzöttebb nyavalyákat utnak szalasztani, 's nem olly irtóztató veszélyes következményüek, mint azt mi nagy ajtattal az utólsó két évtizedben tanultuk 's vakbuzgóan utánimádkoztuk.— Lehet egyébként Madván kivül is a' hires *Neumann* által e' tárgy körüli figyelmeztetésre bukkanni. A' rudnói drasticumokhoz tartoznak: *Aloe*, *Helleborus*, *Jalappa*, *Scammonium*, *pulvis Alhandal*, *Gratiola*, *Agaricus* — vegyítve többnyire egymással és C a l o m e l á v a l (Nie ohne dieses.)

2, Következő vértisztító vagy legalább változtató szereket: Anachloreti, Anagallis, Borago, Buglossa, Betonica, Betula alba, Cherefolium, Chelidonium, Cadalcaria, Cochlearia, Cortex alni

Digitalis,

Euphorbia,
Fumaria. — Szeret ebből I—II ℥ massa pilularishoz III—IV gr. extractumot adni - - - da pintru cse facse asta jupunge parinhga — ba nus scru!
Gummi ammoniacum, (minden beteg kapja)
Helleborus,
Juniperus,
Lampatha,
Matrina, Matricaria,
Nux Moschata,
Ol. Succini,
Pulegium,
Raphanus, Ruta! Ratanhia,
Serpillum.

3, Castoreum, opium, succini oleum — egy évtől anthracocali és syrupus ferri jodatus, meg ung. resolvens = jodatum, melly utólsó szereket természetesen nem az 1600-ki alkimiából és mechaniából szürcsölé, hanem a' p. és t—i gyógyszerészektől tanulá — it is so bi schur — reader Iam juiti punctuallis instructed iri al matter of this kind.

IX. Nagy-e tehát kolléga' orvosságainak különbsége?

F. Olly nagy, hogy legelőször is Péter Pál, Éva Vicza szentül kikapja a' magáét mint a' bakancsos, a' jó erős calomelás purgánsból; — másodszor, ezt követi a' fölebbi 2-dik pont alatt előszámlált szerekből összehányt vetett elegybelegy fűnemüknek ráadása forrázatúl=herbathé.

— Ezekből néha holmi porok, kenőcs lesznek a' 3-ik pontbeliek' idejárultával.

X. *Miből állanak az avatatlan előtt ismeretlen rudnói vények ?*

Ebből:

Pilulae rudnenses.

Rp. Aloes socotrinae
g. ammon.. deb. aa dr. 1
Resinae jalappae ℈ 1
Arcani dupl. ℈ β
Ext. absynt. q. s. ut f. pil.

Pulvis privid.

Rp. Calomel
Sulf. auri antim. aa grβ
Opii gr.½
pulv. rad liqu. gr.10
M. d. p. dosi.

Ungu. rudnense.

Rp. Olei olivarum ℥VI.
Limaturae martis ℈ II
Rasurae ung. equinae ℈j.
Acidi nitri diluti ℥ iβ
Tereb. Venetae
Spir. vitrioli aa ℥.?
M. stent in dig. per aliquot dies, saepius agitando, ut f. ungu.

Pil. antiepilepticae.

Rp. ♂. rad valer.
— poeoniae
— ligni visci querci
aa ℨij
ligni hirci
nucis moschat
Cinnabaris
Salis c. c.
Succini albi aa ℨj.
baccar. lauri ℈ij
Opii puri.
Extr. hyosciam.aa gr. VI.
Castorei gr. X.
Ext. artemis. q. s. ut f. pil.

Species antiepilepticae.

Rp.Rad bryoniae ℥jjj.
— rapae rubrae
— dauci aa ℥jj
— georginiae ℥j.
— lilii albi ℥β
herbae buglossae
— boraginis
— fumariae
— jaceae aa ℥jj
M. d. s.

Elect. pectorale.

Rp. Pulv. farfarae
— betonicae
— fumariae
— scolopend.
— veronicae
— hederae terr.

— enulae
— ireos florent.
aa ℨj
ficuum conscissor.
Nro duo.
tereb. venetae ℨij
melis q. s. ut f. super leni igne electuar.

Unguentum solvens.

Rp. Jodii puri gr IV.
Kali hydrojod. gr XV.
Axungiae porci ℥j

Electuarium antifebrile.

Rp. Cort. chinae fuscae
pulv. rad. polyg. am.
aa ℥ß
Melis desp. q. s. ut f. elect
Liquido adjiciuntur:
Extr. gratiol. gr. IV

Spec. antiscrofulosae seu antisalinariae.

Rp. Nasturtii aquat.
hb. scrofular.
— anagallid.
— cochleariae
Summitat. pini
aa ℥j
Rad. liquir. ℥iij

Herbae antichloroticae.

Rp. hb florid boraginis
— calcatrippae
buglossae
aa ℥ ij
— majorannae
— fumariae
— melissae
fl. poeoniae
— uvarum pass. min.
r. liquir. aa ℥j.

Pilulae mastichinae.

Rp. Aloes ℥j
Croci.
myrrhae,
scammonii
terrae sigil. rubrae
aa ℨß
masticis
ligni aloes
aa ℈j
succi citri rec. q. s. ut f. pilulae.

Aqua ophthalm. exsicc.

Rp. Aqu. rosar. ℥ ij
vitrioli albi gr. ij.
spir. camphorae gr IV.
laudan. liqu. Sydenham.
aceti lythargiri
aa gtt 8.

Ungú. ophtalmic.

Rp. praecip rubri gr IV.
Axungiae porci lotae ℨij.
Aceti litharg
laud. liqu. sydenh.
aa gtt 16.

Pilulae antiscrofulosae seu antisalinariae.

Rp. Res. jalappae ℈j
g. ammon.
syr. ferri jodati aa ℥ß
m. f. pil. gr. ij

Tinct.antim.	folior. nucum
Rp. tinct antim. ℥ij.	— summit. pini
tinct. sassafr. ℨij	spir. Cochl. aa ℥j
Olei macis ℈ i	— Sal. X caust
tinct. fumar.	ℨij.
	MDS.

A' többit Plenk' dispensatoriumában lehet feltalálni.

XI. Mellyek azon szerek, mikkel nemcsak nem árthatni, de még üdvös kisérleteket is tehetni?

1-ször. A' pilulae rudnen., mellyekből 2—5 estve bevéve 2—3 széket okoz a' legmakacsabb bélünek,és fájdalmatlant gyakran az igen görcsös egyéneknél is — én a' calomel helyett sal amarust veszek, melly által a' labdacsok puhák szoktak maradni.

2-szor. Az ungv. rudn. makacs fekélyeknél. E' két szerről több igen értelmes és részrehajlatlan gyakorlótól öszhangzólag kedvező itéletet hallék, és saját észrevételeim, tapasztalásaim sem ellenkeznek velök.

XII. Mit kell a' rudnói lelkészről tartani mint gyógyászról? és minő fogásai lehetnének imitatorum servus pecus' váda nélkül utánozhatók?

F. Kettőt kell róla tartani: először, hogy természetes esze, szemessége, gyors felfogása, miveltségéhez szabott belátása igen kitünő; másodszor, hogy orvosi tanulsága és müveltsége elannyira silány, hogy e' silány epitheton is már nagy bók, mert voltaképen nincs is, miután:

a) Ő egyes kórjelek (symptomák) ellen pus-

káz, a' helyett, hogy azoknak okai ellen harczolna. —

b) Ő mindenkinek egyarányú adagban nyújtatja a' gyógyszert, légyen az bár fiatal vagy agg, férfiú vagy asszony, vézna és satnya, vagy köpczös és zömök.

c) Ő mondhatni minden bajt egy szerrel gyógyít, t. i. oriás-erejü hashajtóval, à la Swedische Tinctur, Prager Tinctur, Kreuzer-Pillen, Lebensessenz, Morison, Le roy 's a' t. — melly lényegökre nagyon összevágó szerekről azt kell tartanunk, hogy a' mostani csorvás kórszellemnek (genius morborum epidemicus gastricus) igaz, hogy jóformán megfelelnek, de mégis igen óvatosan adandók, és csak lótermészet állja ki a' rudnói gyógymódot, hacsak a' beteg 5—6 pilula helyett 2—3 nem veszen, ha mindennap helyett nem veszen minden 2—3 nap, ha az iszonyúan hevítő füvek' forrázatát (herbatheát) nem teszi hébenkorban félre. Mondom, ő minden bajt pure pute drasticumokkal gyógyít—'s csak ha szeszélyének (melly gyakran hullámzik) csapongásai rövid időre változtatott irányt vesznek fel, akkor suhan el 50 közt 2—3 ember drasticum nélkül.

d) Ő az egész betegségek' ezredeit 5 fő csapatba látszik felosztani, mellyeknek nevei:

Syphilis,
Scrofula,
Epilepsia,
Arthritis, és

Polypositas sanguinis a muco, vel a herpete, vel psora retropulsa.

De látjuk egyszersmind, hogy az ő elve szerint a' vérnek kitisztítandósága, még pedig a' drasticumok által eszközlendő kitisztítandósága, mind az öt fajtánál megkivántatik, — tehát drasticum for ever. Q. E. D.

e) Ő csak botanicát és therapiát tanult, mint maga is megvallá, 's csak újabb időben chemiát, azaz, az orvosságokat 's azoknak gyógyerejét, meg rosz készités-módját — de azt, hogy mit kell gyógyitani, pathologiát, azt ő nem tanult — nem is csoda, mert a' cseh frateren kivül az ő *kútforrásai* ezek:

1. Joannis Theodori Tabernaemontani Botanica 1588.

2. Der lustige Medicus von Doctor Junken 1700.

3. Kurioser Botaniker v. Sonderbares Kräuterbuck Leipzig et Dresden 1745.

4. Theatrum politicum mundi.

5. Joannis Adami Weberi ars conversandi certis regulis comprehensa. Salisburgi. 1708.

6. Jakobi Reinholdi Spielman institutiones materiae medicae 1780 (?)

7. Azon bizonyos régi 1500-ki anatomia, mellynek nevét ki nem tudhatám.

8. Plenk' többféle munkái, különösen pharmacopoeája.

De valóban nem is nagy mester a' gyógytan' mezején (értem tettel, nem pedig szóval, mert biztatni igen igen jól tud) — tanusitja ezt

a' rudnói zsidó árendás is, ki ha megbetegszik, mindig doctort hivat; — csak nem hiába tartja magát a' zsidó rendre okosabbnak a' keresztény-nél, de van is judicium in capitolio, orra is jó-kora szokott lenni: mi csoda tehát, ha mindent jól kiszimatol.

Némelly sebészi fogásai különben nem megvetendők.

Ő igen sokat tart maga felől mint orvosról — tulajdona ez egyébként minden féligmiveltnek.

Botanikai ismeretei tudományosság nélküliek, 's csak ollyanok mint füvészbanyák- és vulgo Kräutlweib-eké, azaz tudja ő a' növényeket hol tudományos, hol 's főleg trivialis nevökön megjegyezni,hiszi túlbuzgóan egyik-egyiknek 100-féle specificus erejét; ha pedig valamelly jóillatu növény' neve ismeretlen előtte, azonnal kész valamelly kitünő jelleméről nevet koholni rá, p. a' lilium martagont elkereszteli húsvirágnak; — itt azonban meg nem áll, hanem ezt azon melegében az épen érkezett első spektabilisznek elmeséli, ki hazamenet nagy sebbel lobbal kikürtöli, hogy Madva új plántát fedezett fel — 's igy a' plántára is ráillik m a d v a = kettő van neki t. i. igaz neve és rögtönzött.

Mit végezetül gyógyítása' sikeréről levelek, üzenetek' vagy közlések' utján megtudhaték, a' nyomban következő rovatokban összeállitva megtalálja az olvasó, előadván rendre a' bajakat, a' mint azok Rudnón feltüntenek és kolléga által kereszteltettenek.

Nyavalya' neve	meggy(gyul
Köszvény	"
Idült köhögés	"
Időszakos fő- és külfülfájás	"
Tüdősorvadásnak tartott szív-baj	"
Hysteriasis	"
Fülfolyás	—
Siketség (gyönyörü szép le-ányban)	"
Aranyeres bajacska	—
Siketség	"
Pectorarius	"
Cataracta	"
Sömör	"
50 baj közül tehát	10

Mind ezekből láthatja a' nyáj
taltatnak, vagy mik Rudnó' eller
dom, hogy ki igazat szól, betörik
ta voltam, hogy egy mákszemig n
ságot — 's igy bár két szék közt

5- t	keveset javult	nem javult	roszabbá lett	meghalt	hirét nem kaptam
	meglehetős javult	„	„	„	„
		„	„	„	„
	—	„	„	„	„
	„	—	„	„	„
	„	„	—	„	„
	„	„	„	„	„
	„	—	„	„	„
	„	„	„	„	„
	„	„	„	„	—
	„	—	„	„	„
	„	„	„	„	—
	„	—	„	„	„
	6	13	3		
			Egyébként ebül lett mindenik, ki kisebb adagban nem, vevé a' lovak' vagy óriások' számára torlasztott szert.	Egy sem, hacsak a' következő 18 egyén közöl nem.	18-nak hirét porát nem hallám.

ias olvasó, hogy mik Rudnó' barátitól felmagasz-
iitől lealacsonyítatnak, nem egészen igazak. Tu-
: a' feje; mind a' mellett szilárd ügyekezettel raj-
negőrizzem meggyőződésemet és ebben az igaz-
hagyjanak a' ki nem elégült felek. úgy vagyok

